

ANI KÜLTÜREL PEYZAJI YÖNETİM PLANI

Mart 2015

İçindekiler

KISALTMALAR	3
1. GİRİŞ.....	5
1.1 Yönetim Planının Amacı.....	5
1.2 Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı	5
1.3 Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Alanı Sınırı.....	6
1.4 Alan Yönetimi Kapsamında Bugüne Kadar Gerçekleştirilen Çalışmalar.....	8
1.5 Doğu Anadolu’da (Kars) Kültür Turizmi İçin İttifaklar BM Ortak Programı.....	9
2. PAYDAŞ KATILIMI.....	11
2.1 Paydaşların Belirlenmesi.....	11
2.2 Paydaş Katılımı Süreci.....	12
3. ALANIN TANIMLANMASI.....	14
3.1 Alanın Konum ve Topografyasının Tanımı	14
3.2. Ulaşım.....	23
3.3. Ani Kültürel Peyzajının Koruma Statüsü.....	24
3.4 Ani Şehir Tarihi	28
3.5 Ani’nin Mimarlık Tarihi Açısından Değerlendirilmesi.....	33
3.6. Ani’de Kazıların Tarihi.....	76
3.7. Restorasyon Çalışmaları ve Yapıların Mevcut Durumları.....	80
3.8. Alan Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumu	91
3.9 Turizm.....	92
4. ALANIN ÖNEMİ VE DEĞERLERİ.....	98
4.1 Alanın Kültürel Önemi.....	98
4.2 Alanın Değerleri.....	98
5. ALANIN GÜNCEL DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	99
5.1. Sorunlar	99
5.2. Tehditler	100
5.3. Güçlü Yönler.....	100
5.4. Fırsatlar	101
6. VİZYON	102
7. AMAÇLAR, POLİTİKALAR, İLKELER	103
8. EYLEM PLANI	108
Bilimsel Araştırma	109
Arkeoloji ve Kazı Çalışmaları.....	112
Onarım, Güçlendirme ve Restorasyon.....	114
Çevre Düzenlenmesi, Ziyaretçi Yönetimi ve Sunum	118
Turizm ve Tanıtma	121

Alanın Sosyo Ekonomik Gelişimi, Yerel Katılım ve Bilinç Artırımı	124
Yönetim.....	126
9. İZLEME VE PERFORMANS GÖSTERGELERİ.....	127
Kaynakça.....	127
Ek-1 Bibliyografya.....	141
Ek-2 Kars Ocaklı Köyü Hanehalkı Anketi Raporu.....	155

KISALTMALAR

KÜVAM	Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
AEGM	Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü
YİGM	Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü
TGM	Tanıtma Genel Müdürlüğü
DÖSİMM	Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
KARSOD	Kars Oteller ve Restoranlar Derneği
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
İŞKUR	Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu
SERKA	Serhat Kalkınma Ajansı
TÜRSAB	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
TUREB	Turist Rehberleri Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council of Monuments and Sites)
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNJP	Birleşmiş Milletler Ortak Programı (United Nations Joint Programme)
UTMK	UNESCO Türkiye Milli Komitesi

Önsöz

Kars İli, Merkez İlçe sınırları içerisinde yer alan Ani Kültürel Peyzajı, Kars Şehir Merkezi'ne 42 km uzaklıkta yer almakta olup; Ermenistan sınırında bulunmaktadır.

Orta Çağ'da İpek Yolu üzerinde yer alan siyasi-sosyal, askeri ve ekonomik açıdan önemli tarihi bir şehir olan Ani kültürel açıdan oldukça zengin bir mirasa sahiptir. Ani Kültürel Peyzajı'nda yer alan kültürel değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından uzun yıllardır kazı, koruma ve restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda bu çalışmaları destekleyecek ve yönlendirecek bir araç olan yönetim planının hazırlanması desteklenmiş ve "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" uyarınca gerekli örgütlenmeler oluşturulmuştur.

Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde oluşturulan planlama ekibi tarafından Dr Aylin Orbaşlı'nın danışmanlığında ve Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler kuruluşları (UNDP, UNESCO, UNWTO ve UNICEF) arasında 13 Kasım 2008 tarihinde imzalanarak başlatılan "Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi İçin İttifaklar" BM Ortak Programının desteği ile hazırlanmıştır.

Bu yönetim planının amacı; Erken Demir Çağı ile 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katılincaya kadar yerleşimin sürekli olduğu, Orta Çağ'ın şehircilik, mimarlık ve sanat açısından gelişiminin, tüm zenginliğinin ve çeşitliliğinin bir arada görüldüğü, çok kültürlü bir İpek Yolu yerleşimi olan Ani Kültürel Peyzajı'nın kültürel önem ve değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, aynı zamanda kullanıcı ve ziyaretçilerin alanın önem ve değerlerini en iyi şekilde benimsemelerine aracı olmaktır.

Yönetim planının hazırlanmasına katkıda bulunan Sayın Dr. Savaş Zafer Şahin ile Sayın Dr. Esin Kuleli'ye, yönetim planının hazırlanması sürecinde desteklerini esirgemeyen Kars Valiliğine, Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Danışma Kurulu'nda yer alan Prof. Dr. Ömür Bakırer (Sanat Tarihçisi - Orta Doğu Teknik Üniversitesi), Prof. Dr. Neriman Şahin Güçhan (Mimar - Orta Doğu Teknik Üniversitesi), Prof. Dr. Uğurhan Akyüz (İnşaat Mühendisi - Orta Doğu Teknik Üniversitesi), Ömer Hamdi Kırıl (Y. Şehir Plancısı) ve ÇEKÜL Vakfı Temsilcisi Prof. Dr. Şaban Maraşlı'ya (Kafkas Üniversitesi), 2010 yılında düzenlenen bilimsel toplantı ve Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı Geliştirme Çalıştayı'na başkanlık yapan Sayın Prof. Dr. Oktay Belli'ye, alana ilişkin bilgi birikimi ile söz konusu çalışmaya büyük destek sağlayan Ani Kültürel Peyzajı Alan Başkanı Kars Müze Müdürü Necmettin Alp'e, Ocaklı Köyü'nde yaşayan ailelere uygulanan anket çalışmalarının gerçekleşmesini sağlayan Birleşmiş Milletler Ortak Programı saha yöneticisi İhsan Karayazı'ya, Müze Müdürlüğü Sanat Tarihçileri Kaptan Zeynel Abidin Yaşlı'ya, Arkeolog Hasan Yaşar'a ve Müze Memuru Yüksel Kara'ya, yönetim planının hazırlanması sürecinde Kars ve Ankara'da düzenlenen çeşitli çalıştay ve toplantılara katılarak bizlerle değerli görüş ve düşüncelerini paylaşan bütün katılımcılara teşekkürü borç biliriz.

1. GİRİŞ

1.1 Yönetim Planının Amacı

Bir yönetim planının amacı; alanın önem ve değerlerinin korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamak ve aynı zamanda kullanıcı ve ziyaretçilerin alanın önem ve değerlerini en iyi şekilde benimsemelerine aracı olmaktır. Yönetim planı, kültür mirasının koruma, restorasyon, turizm ve ekonomik gelişme ve çevre halkının ihtiyaç ve öncelikleri arasında bir denge kurarak alanın kültürel sürdürülebilirliğini sağlamayı hedefleyen pratik ve uygulamaya yönelik bir araçtır. Yönetim planı alanla ilgili alınacak kararları yönlendiren bir çerçeve görevi görür.

Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planının amacı ise; Ani Kültürel Peyzajı'nın sahip olduğu tüm değerlerin ve önemin belirlenmesini, bu değerlerin doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak için alanda yapılacak faaliyetleri ve bu faaliyetlerin nasıl hayata geçirileceğine ilişkin detayları belirleyerek, yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamaktır.

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının çevresi ile bütünleşerek varlığını sürdürmesi, altyapı ve servis olanaklarına kavuşturularak alanın değerinin yükseltilmesi hususlarını içerecek şekilde alan yönetiminin sağlanması, buna yönelik ilgili kurum ve kişiler arasında işbirliği sağlanarak koruma-kullanma ve yerel toplumun ilgisi arasında denge oluşturulması, alanın özelliklerinin korunması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi ve bunlara ilişkin ilkelerin belirlenmesi amacıyla alan yönetim planlarının hazırlanması 5226 sayılı Kanun ile değişik 2863 Sayılı Kanun'un Ek-2. maddesi ile tanımlanmaktadır. Anılan Kanun doğrultusunda, "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" 27.11.2005 tarih ve 26006 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

İlgili mevzuata göre; arkeolojik sit alanlarında yönetim planlarının hazırlanması/hazırlatılması hususunda Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilidir.

1.2 Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı

Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde oluşturulan planlama ekibi tarafından, Dr Aylin Orbaşlı'nın danışmanlığında ve Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler kuruluşları (UNDP, UNESCO, UNWTO ve UNICEF) arasında 13 Kasım 2008 tarihinde imzalanarak başlatılan "Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi İçin İttifaklar" BM Ortak Programının desteği ile hazırlanmıştır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan planlama ekibi ile plan çalışmaları kapsamında görev alan uzmanların isimleri şu şekildedir:

Planlama Ekibi:

Yük. Şehir Plancısı Kıvılcım Neşe AKDOĞAN

Kültür ve Turizm Uzmanı Evrim ULUSAN (Yük. Şehir Plancısı)

Kültür ve Turizm Uzmanı Gökhan ÇETE (Sanat Tarihçisi)

Kültür ve Turizm Uzmanı Ümran KESKİN (Yük. Mimar)

Kültür ve Turizm Uzmanı Yavuz YAĞAN (Kamu Yönetimi)
Kültür ve Turizm Uzmanı Mehmet AKKOÇ (İşletme)
Kültür ve Turizm Uzmanı Ömer BALAMİR (Arkeolog)
Kültür ve Turizm Uzman Yardımcısı Fatih KÖK (İktisat)
Yüksek Mimar Serap SEVGİ,

Planlama çalışması sırasında görev alan uzmanlar:

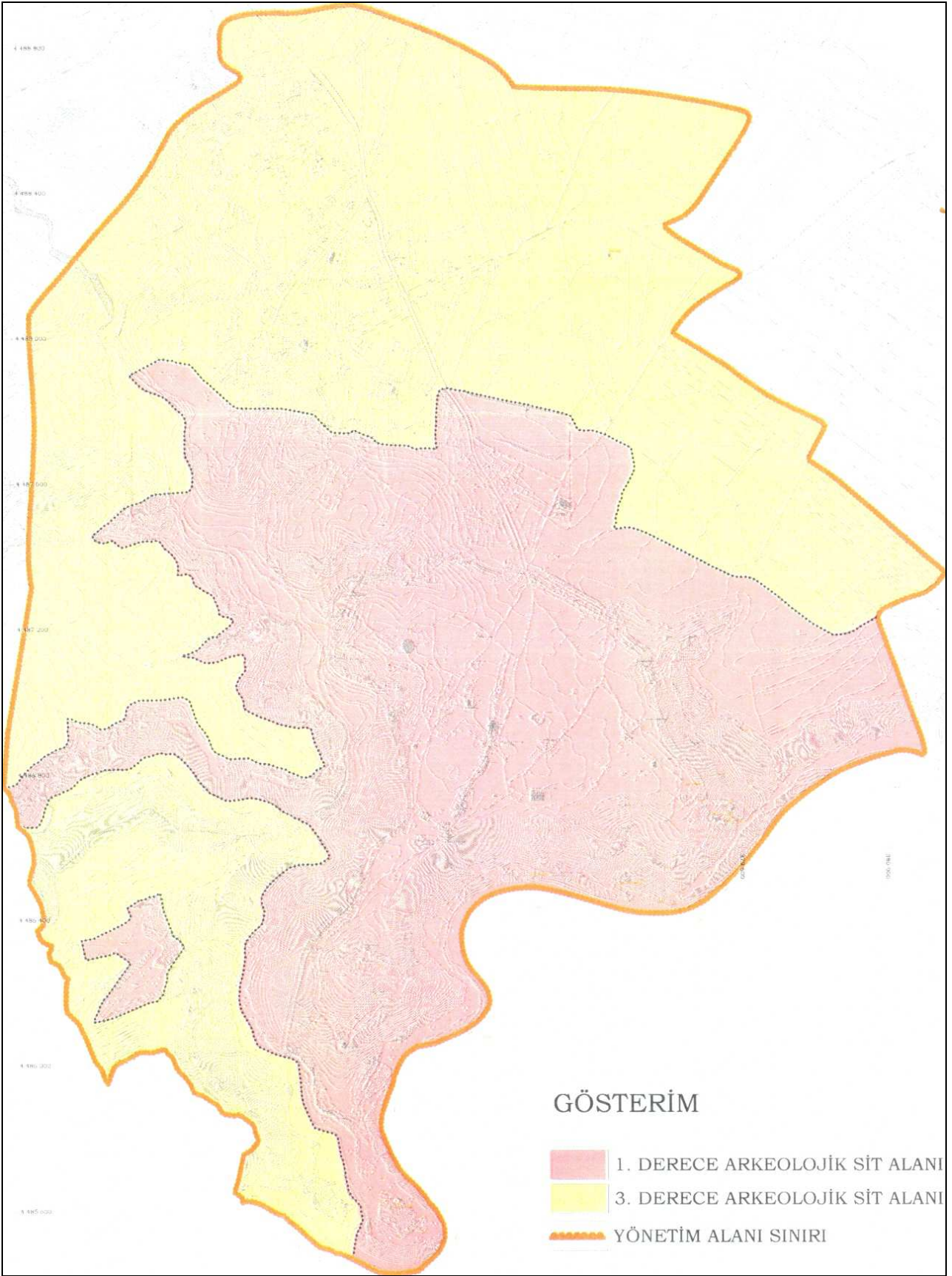
Kültür ve Turizm Uzmanı Bengü SAYAR (Jeoloji Mühendisi)
Kültür ve Turizm Uzmanı Umut ÖZDEMİR (Sanat Tarihçi)
Kültür ve Turizm Uzmanı Şule KILIÇ YILDIZ (Sanat Tarihçi)
Şehir Plancısı İpek ÖZBEK
Arkeolog Yıldırım İNAN
Coğrafyacı Gülhan YILMAZ

1.3 Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Alanı Sınırı

2863 Sayılı Kanun ile ilgili yönetmeliğin “Tanımlar” başlığı altında yer aldığı şekliyle "Yönetim alanı"; sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, plânlama ve koruma konusunda yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerler olarak tanımlanmaktadır.

İlgili Yönetmelik hükümleri gereğince gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda yönetim alanı sınırı ilgili kurumların görüşleri de alınarak belirlenmiş ve 03.02.2011 tarih ve 25251 sayılı Kültür ve Turizm Bakanı Oluru ile onaylanmıştır.

Buna göre; Mülga Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.09.2010 tarih ve 2004 sayılı kararı ile 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı sınırı olarak belirlenen sınır, Yönetim Planı hazırlamaya esas yönetim alanı sınırı olarak kabul edilmiştir (Şekil 1.1). Söz konusu sınırlar; 1. ve 3. Derece arkeolojik sit sınırlarının tamamını kapsamakta ve söz konusu sınırlar ile örtüşmektedir.

Şekil 1.1: Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Alanı Sınırı

1.4 Alan Yönetimi Kapsamında Bugüne Kadar Gerçekleştirilen Çalışmalar

Yönetim Planı hazırlık çalışmaları başlamadan çok önce; Ani Kültürel Peyzajı'nın korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik projelendirme ve uygulama çalışmalarına katkı sağlaması, koordineli çalışmaların gerçekleştirilmesi amacıyla 13.04.2006 tarih ve 55682 sayılı Kültür ve Turizm Bakanı Oluru ile Bakanlık tarafından bir Danışma Kurulu oluşturulmuştur.

Söz konusu Danışma Kurulu aşağıda yer alan üyelerden oluşmuştur:

- Prof. Dr. Hamza Gündoğdu (Arkeolog - Erzurum Atatürk Üniversitesi),
- Prof. Dr. Ömür Bakırer (Sanat Tarihçisi - Orta Doğu Teknik Üniversitesi),
- Doç. Dr. Neriman Şahin Güçhan (Mimar - Orta Doğu Teknik Üniversitesi),
- Doç. Dr. Uğurhan Akyüz (İnşaat Mühendisi - Orta Doğu Teknik Üniversitesi),
- Ömer Hamdi Kırıl (Y. Şehir Plancısı)
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü temsilcisi
- Kars Valiliği temsilcisi
- Kars Belediyesi temsilcisi
- ÇEKÜL Vakfı temsilcisi

Danışma Kurulu üyeleri, Örenyeri'nin var olan durumuna ilişkin araştırmaların bilimsel ilkelere uygun biçimde tamamlanması ve bu doğrultuda koruma ve sunuma ilişkin uygulamaların gerçekleştirilmesini amaçlayan kısa, orta ve uzun erimde yapılması önerilen çalışmaları açıklayan 14.06.2006 tarihli kapsamlı bir rapor¹ hazırlamıştır. Anılan rapor doğrultusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tek yapı ölçeğinde konservasyona yönelik proje teminleri yapılmış ve projeleri elde edilen yapılara ilişkin uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

2008 yılından itibaren yürütülmeye başlanan Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi için İttifaklar Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında ise öncelikle bir yönetim planının hazırlanmasına ilişkin olarak ilgili paydaşların kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda 4-9 Aralık 2009 tarihleri arasında Kars ve Ankara'da "Ani Yönetim Planı Hazırlığı Kapasite Geliştirme Çalıştayı" gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda paydaşlar alan yönetimi ve yönetim planlamasının farklı boyutları ile ilgili olarak bilgilendirilmişler ve belli bir düzeyde arazi çalışması, paydaş analizi, GZFT analizi, strateji-hedef-eylem belirleme egzersizleri yapılmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı hazırlığına yönelik olarak ikinci aşama çalışmalar için de bir temel teşkil etmiştir.

29 Mayıs - 2 Haziran 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı Geliştirme Çalıştayı"nda ise Ani Kültürel Peyzajı'nda var olan koşulları ve bugüne kadar yapılan çalışmaları değerlendirerek, bilimsel verilerin tartışılması ve paylaşımı ile üst düzeyde katılımcı bir yöntemin aynı anda kullanılması amaçlanmış ve gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda yönetim planı çerçevesi ortaya konmuştur.

Bu kapsamda her iki çalıştaydan elde edilen sonuçlar doğrultusunda somut bir ürün ortaya koymak ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda görevli uzmanların yönetim planı hazırlama konusundaki kapasitelerinin geliştirilmesini desteklemek amacıyla, çalışmaların Kültür ve Turizm Bakanlığınca sürdürülmesi ve bu iki çalıştay sonucu ortaya çıkan "Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı Çerçeve Geliştirme Çalışması" referans alınarak Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı'nın hazırlanması uygun bulunmuştur.

¹14 Haziran 2006 tarihli *Kars İli Ani Örenyeri Danışma Kurulu Raporu*

İlgili mevzuat doğrultusunda alan başkanlığı örgütlenmesine ilişkin olarak ise, 04.08.2009 tarih ve 149495 Sayılı Kültür ve Turizm Bakanı Oluru ile Dr. Esin Kuleli Ani Kültürel Peyzajı Alan Başkanı olarak atanmıştır; ancak Sn. Kuleli Ani Kültürel Peyzajı Alan Başkanlığı görevinden 20.05.2010 tarihli dilekçesi ile istifa etmiş ve talebi 22.06.2010 tarih ve 132165 Sayılı Kültür ve Turizm Bakanı Oluru ile kabul edilmiştir. Ayrıca Ani Kültürel Peyzajı'nda Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi adına Prof. Dr. Yaşar ÇORUHLU tarafından yürütülen kazı izni, 12.07.2010 tarih ve 2010/721 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile iptal edilmiştir. Kazı çalışmaları 2011-2014 yıllarında Kars Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Pamukkale Üniversitesi'nde öğretim üyesi Doç. Dr. Fahriye Bayram'ın bilimsel danışmanlığında gerçekleştirilmiş, Kazı Başkanlığı 23.06.2014 tarih ve 6552 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de Prof. Dr. Fahriye Bayram'ın başkanlığına verilmiştir.

Alan Başkanlığı örgütlenmesinin güncellenmesi kapsamında; Kültür ve Turizm Bakanlığının 12.12.2013 tarih ve 237968 sayılı Makam Oluru ile Kars Müze Müdürü Necmettin ALP **Ani Kültürel Peyzajı Alan Başkanı** olarak atanmış; 15.04.2014 tarih ve 73777 sayılı Makam Oluru ile **Danışma Kurulu** ile **Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu** güncellenmiştir. Söz konusu kurullarda yer alan üyeler şunlardır:

Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu	Danışma Kurulu
Alan Başkanı	Prof. Dr. Ömür BAKIRER
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü	Prof. Dr. Uğurhan AKYÜZ
Kars Valiliği (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)	Prof. Dr. Neriman ŞAHİN GÜÇHAN
Kars Valiliği (İl Özel İdaresi)	Prof. Dr. Fahriye BAYRAM
Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanı veya üyesi	Ömer KIRAL
Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü	Mimarlar Odası Kars Temsilciliği
Serhat Kalkınma Ajansı	Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
Kars Belediye Başkanlığı	ÇEKÜL
Ocaklı Köyü Muhtarı	Kars Kültür ve Sanat Derneği
Prof. Dr. Fahriye BAYRAM	Kars Ticaret ve Sanayi Odası
Kars Kültür ve Sanat Derneği	Kuzeydoğa Derneği

1.5 Doğu Anadolu'da (Kars) Kültür Turizmi İçin İttifaklar BM Ortak Programı

İspanya Hükümeti tarafından Binyıl Kalkınma Hedefleri Fonundan sağlanan kaynaklarla desteklenen Birleşmiş Milletler Ortak Programı "Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi için İttifaklar Programı" Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ve Birleşmiş Milletler kuruluşları **UNDP** (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **UNESCO** (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), **UNICEF** (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) ve **UNWTO** (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü) ile birlikte Kars'ta gerçekleştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Ortak Programı, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülebilir turizm çerçevesinde kültür sektörünü harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Ortak Program, genel olarak katılımcı yönetim modeli, kültürel mirasın korunmasının önceliklendirilmesi ve kültürel turizmin Kars halkının gelirlerinin artırılmasına katkıda bulunmasını hedeflemiştir. Birleşmiş Milletler Ortak Programı Binyıl Kalkınma Hedefleri-1'i esas alarak, küresel düzeyde "Dünyadaki Açlığın ve Yoksulluğun Azaltılması" hedefini, yerel düzeyde Türkiye'nin bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Birleşmiş Milletler Ortak Programının uygulanması, mevcut ulusal stratejilere, 9. Kalkınma Planına (2007-2013), Turizm Strateji Eylem Planına (2007-2013) ve Türkiye Turizm Stratejisine (2023) dayanmakta ve kültürel değerleri koruyarak sürdürülebilir turizmin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Her bir Birleşmiş Milletler Kuruluşu ilgi alanına giren konulardaki faaliyetlerin uygulanmasından sorumludur. Bu kapsamda, UNESCO ile gerçekleştirilen faaliyetler; Kars'ın somut ve somut olmayan kültürel mirasının korunması amacıyla polikaların geliştirilmesine destek vermek ve stratejik modellerin oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında, Ani Kültürel Peyzajı Yönetimi Planı hazırlığı ve kapasitenin geliştirilmesine yönelik faaliyetler, çok katılımlı ve yenilikçi yöntemle uygulanmıştır. Özellikle, çalıştaylar sonucunda ortaya çıkan “Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı Çerçeve Geliştirme Çalışması”nın uygun bulunması ve ilgili taraflarla mevcut hukuki çerçevede 5 yıllık taslak yönetim planı hazırlanması için anlaşmaya varılması önemli bir gelişme olmuştur.

Bu süreçte, Ani halihazır haritası da güncellenerek tamamlanmış ve yine Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında yürütülen başka bir çalışma olan, “Kars İlinde Tescil Edilmiş Sit Alanları ile Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Veri Oluşturma, Koruma, Takip ve Denetim Hizmetleri için geliştirilen ArcGIS Yazılımı ve Otomasyon Sistemi”ne entegre edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Ortak Programının da hedefleri doğrultusunda, ülkemizde yeni uygulamaya giren alan yönetimi yaklaşımının Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı'nın hazırlanmasından ve uygulanmasından sorumlu olacak kurum ve kuruluşlara tanıtılması ve halen yönetim planı çalışması yürüten kurum ve kuruluşlarla deneyimlerin paylaşılması ve görevlerin tanımlanması amacıyla yönetim planı hazırlığı kapasite geliştirme çalıştay, bilimsel toplantılar, paydaş ve ilgi grubu toplantıları yerel ve ulusal düzeyde gerçekleştirilmiş olup, bu konuda çalışmalarda bulunacak kurum ve kuruluşlara da yol gösterici olması amaçlanmıştır.²

² www.kultur.mdgf-tr.org

2. PAYDAŞ KATILIMI

2.1 Paydaşların Belirlenmesi

Paydaş analizi yönetim planının temel unsurlarından biridir. Ani'nin yönetim hedefleri doğrultusunda en iyi biçimde korunmasında etkili olacak ve yönetim planında önerilen strateji ve politikalardan etkilenecek paydaş gurubu aşağıda belirlenmiştir:

1. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
2. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü
3. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü
4. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü
5. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü
6. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı
7. T.C. Dışişleri Bakanlığı
8. T.C. Milli Savunma Bakanlığı
9. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü
10. Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
11. Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
12. Kars Valiliği
13. Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
14. Kars İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü
15. Kars İl Özel İdaresi Genel Sekreteri
16. Kars İl Milli Eğitim Müdürlüğü
17. Kars İl Genel Meclisi Başkanı
18. Kars Belediyesi
19. Ani Kültürel Peyzajı Kazı Başkanlığı
20. Kars Müze Müdürlüğü
21. Danışma Kurulu Üyeleri
22. T.C. Kafkas Üniversitesi Tarih Bölümü
23. T.C. Kafkas Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü
24. T.C. Kafkas Üniversitesi Kars Meslek Yüksek Okulu (Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü – Mimari Restorasyon Programı)
25. T.C. Kafkas Üniversitesi Sarıkamış Meslek Yüksek Okulu (Turizm ve Otel İşletmeciliği)
26. Serhad Kalkınma Ajansı (SERKA)
27. Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü
28. Devlet Su İşleri 24. Bölge Müdürlüğü
29. Başbakanlık Tanıtma Fonu
30. Ani Kültürel Peyzajı Alan Başkanı
31. BMOP Proje Yönetimi
32. ICOMOS Türkiye
33. Dünya Anıtlar Fonu Temsilcisi
34. TMMOB Mimarlar Odası Kars Temsilciliği
35. TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi
36. TÜRSAB
37. TUREB
38. İl Jandarma Alayı
39. Ocaklı Köyü Muhtarlığı

40. Tarihi Kentler Birliği
41. ÇEKÜL Vakfı
42. Kuzey Doğa Derneği
43. Anadolu Kùltür
44. Kars Ticaret ve Sanayi Odası
45. Kars Otelciler ve Restoranlar Derneği (KARSOD)
46. Kars Ardahan İğdir Kalkınma Yardımlaşma Vakfı
47. Kars Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
48. KAGIKADER (Kars Kadın Girişimciler Derneği)
49. Kars, Ardahan, İğdirlılar Kùltür ve Dayanışma Derneği
50. Murat Çobanoğlu Aşıkları Koruma Derneği
51. Kars Kùltürü Derneği
52. Halk Ozanları Derneği
53. Kars Kùltür ve Sanat Derneği
54. Kars Kent Konseyi Temsilcisi
55. Yerel ve Ulusal Medya Temsilcileri

2.2. Paydaş Katılımı Süreci

Ani Kùltürel Peyzajı Yönetim Planının hazırlanma sürecinde bütüncül, sürekli ve tam katılım ilkeleri gözetilen paydaş katılımı süreci dört aşamada gerçekleştirilmiştir.

Öncelikle Doğu Anadolu’da Kùltür Turizmi için İttifaklar Birleşmiş Milletler Ortak Programı işbirliğinde düzenlenen “Ani Kùltürel Peyzajı Yönetim Planı Hazırlığı Kapasite Geliştirme Çalıştayı” 4-9 Aralık 2009 tarihleri arasında Kars ve Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda paydaşlar alan yönetimi ve yönetim planlamasının farklı boyutları ile ilgili olarak bilgilendirilmişler ve belli bir düzeyde arazi çalışması, paydaş analizi, GZFT analizi, strateji-hedef-eylem belirlemesi egzersizleri yapılmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, Ani Kùltürel Peyzajı Yönetim Planı hazırlığına yönelik olarak ikinci aşama çalışmalar için de bir temel teşkil etmiştir. Bu doğrultuda daha rafine sonuçların elde edilebileceği bir ikinci çalıştayın gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.

29 Mayıs - 2 Haziran 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Ani Kùltürel Peyzajı Yönetim Planı Geliştirme Çalıştayı”nda yönetim planının hazırlanmasına yönelik olarak geliştirilmiş bir katılımcı yöntem uygulamasının gerçekleştirilmesi, yönetim planlamasının yapılmasına ilişkin bir ön çalışmanın yürütülmesi, var olan bilgi ve koşullarla yönetim planının oluşturulabilmesi için gerekli olanak ve koşulların değerlendirilmesi ve paydaşların yönetim planlamasına, alana ve alan yönetimine ilişkin sahiplik ve aidiyet hislerinin, kurumsal paydaşların taahhüt süreçlerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

İkinci çalıştayda Ani Kùltürel Peyzajı’nde var olan koşulları ve bugüne kadar yapılan çalışmalarını değerlendirerek, bilimsel verilerin tartışılması ve paylaşımı ile üst düzeyde katılımcı bir yöntemin aynı anda kullanılması amaçlanmıştır. Bu anlamda eldeki veriler değerlendirilerek bilim insanlarının, paydaşların ve yöneticilerin katkıda bulunacakları üç günlük bir program gerçekleştirilmiştir. Programın ilk gününe yalnızca bilim insanları, ikinci ve üçüncü günlerine ise tüm paydaşların katılmaları sağlanmıştır. Karar verici konumda bulunan yöneticiler bilimsel çalışmanın ardından bilim insanları ve diğer paydaşlarla bir araya gelmişlerdir.

Yapılan her iki çalıştay sonuçlarından ve analizlerinden faydalanılarak, olası bir yönetim planının var olan ve eksik kısımları değerlendirilerek sunulmuştur. Çalıştay sonuçlarının uyumluluğundan

yararlanılarak vizyon, senaryo, strateji, politika ve bilimsel veriler ortaya konulmuş, eksiklikler belirlenmiştir. İkinci çalıştay sonucunda yönetim planının çerçevesi ortaya çıkmıştır.

Üçüncü aşamada yönetim planının ilk taslağı paydaş ve ilgi guruplarıyla paylaşılmış, arkasından da 30.05.2011-01.06.2011 tarihleri arasında Ankara'da ve Kars'ta ilgili kurum ve kuruluşların temsilcileri, Danışma Kurulu üyeleri ve paydaşlarla birebir ve yuvarlak masa toplantıları gerçekleştirilmiş ve özellikle eylem planı üzerinde görüş alınmıştır. Plan hazırlık ve onama süreci tamamlanmadan Birleşmiş Milletler Ortak Programının 2012 yılında tamamlanması nedeniyle çalışmalara uzun bir süre ara verilmiştir. Bu süre içinde Ani'nin UNESCO Dünya Miras Geçici Liste başvuru dosyasının hazırlanması çalışmalarına ağırlık verilmiş, Dünya Miras Listesi adaylık dosyasının hazırlanmasının gündeme gelmesiyle de yönetim planı çalışmaları yeniden hız kazanmıştır.

Dördüncü aşamada yönetim planının onaylanması ve uygulanmasına yönelik olarak alan başkanlığı örgütlenmesi tamamlanmış ve bu kapsamda Kars Müze Müdürü Necmettin ALP Alan Başkanı olarak atanmış; Danışma Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu oluşturulmuştur. Gözden geçirilen taslak plan 19.11.2014 tarihinde Danışma Kurulunca, 20.11.2014 tarihinde ise Eşgüdüm ve Denetleme Kurulunca değerlendirilmiş olup, talep edilen ilave çalışma ve düzeltmelerin tamamlanmasının ardından onaylanması hedeflenmektedir.

3. ALANIN TANIMLANMASI

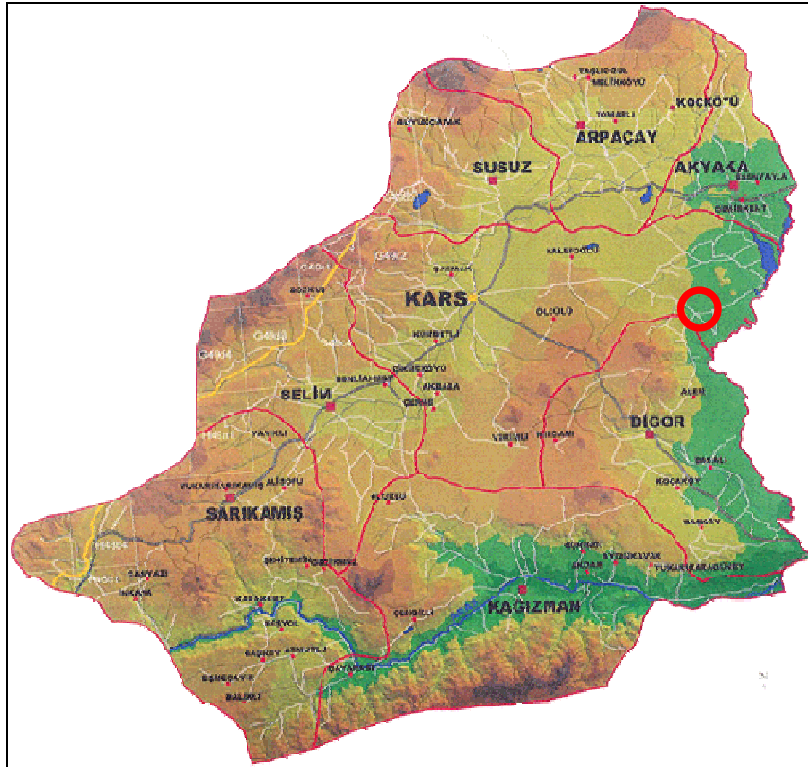
3.1 Alanın Konum ve Topografyasının Tanımı

Genel coğrafi tanım

Ani Kültürel Peyzajı'nın de içerisinde yer aldığı Kars İli, Kuzeydoğu Anadolu'nun yüksek yaylalarında yer almakta olup, Örenyeri'nin deniz seviyesinden yüksekliği 1370-1490 metre arasında değişmektedir. Alanın en yüksek noktasına İç Kale'de ulaşılmaktadır.³

Kars ili, 42°10' ve 44°49' doğu boylamları ile 39°22' ve 41°37' kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Büyük bir plato özelliği gösteren il topraklarının %51'i platolarla, %19'u ovalarla, %30'luk kısmı ise dağlık ve tepelik alanlarla kaplıdır. Ani Kültürel Peyzajı da ilin %51'lik platolarla kaplı alanının Arpa Çay Vadisi bölümünde bulunmaktadır. Ocaklı Köyü'nün tarım arazileri ve Örenyeri'nin büyük bir bölümü az eğimli iken; Arpa Çay ve Bostanlar Deresinde derine aşındırma sonucu oluşan çok yüksek eğimli araziler de bulunmaktadır.⁴

İpek Yolu'nun üstünde, Doğu ile Batı arasında bir köprü misali uzanan ve birçok kültürün karşılaşarak zengin bir kültürel miras oluşturduğu Kars bölgesi, Kafkasya'nın doğal ve kültürel değerlerine giriş kapısıdır.

Şekil 3.1: Kars İli Coğrafi Haritası

Kaynak: www.kars.gov.tr/haritalar.html

³ Kars Merkez Ani Şehri KAİP ve ÇDP araştırma raporu, AKS Planlama Mühendislik Ltd. Şti. 2012

⁴ Kars Merkez Ani Şehri KAİP ve ÇDP araştırma raporu, AKS Planlama Mühendislik Ltd. Şti. 2012

Kars'a 42 km uzaklıkta, Aras Irmağı'nın bir kolu olan ve Türkiye-Ermenistan sınırını çizen Arpa Çay'ın kuzeybatı kıyısında ve Ocaklı Köyü'nün güneyinde bulunan Ani Kültürel Peyzajı'nın kuzeydoğusunda Tatarcık Deresi, batısından ise Bostanlar Deresi akmaktadır. Üçgen görünümünde ve derin bir vadide yükselen Ani'nin bulunduğu alan volkanik bazalt kaya blokları halindedir. Altta, su düzeyinde yaklaşık 30 metre kalınlıkta, gri renkli olan bu kayalar, üstte kırmızı tüften ve yumuşak, çabuk ufalanır cinstendir.

Yeryüzü Şekilleri

Bir yandan Aras Nehri ve Arpa Çay vadileri, bir yandan da Yalnızçam Dağları ve Allahuekber Dağları ile çevrelenen Kars il alanı, Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu'yu birbirinden ayıran, yüksek ve sürekli sıradağlar arasında kalmakla beraber toprakları, yapısı, yükseltisi, iklimi ve yararlanma biçimleriyle, Doğu Anadolu genelinden farklı bir coğrafi birim oluşturur.

Anadolu'nun kuzeydoğusunda Ermenistan ve Gürcistan ile sınırı bulunan bölge genellikle, volkanik oluşumlarla örtülmüştür. Birkaç küçük nokta dışında, yörede tortul kütlelere rastlanmaz. İl alanlarının parçalanmış ve kırık yapısına karşın yöredeki sıradağlar birçok yerinden kesilmiş ve volkanik oluşumlarla kaplanmış durumdadır. Aras Nehri Vadisi ve Kars Çayı Vadisi'nin güneyinde Arpa Çay Vadisi'ne doğru uzayan kesiminde batı-doğu yönünde bu yapı daha belirgindir.

İl alanındaki yeryüzü şekilleri Doğu Anadolu'nun diğer bölgelerine göre çok değişiktir. Doğu Anadolu genelindeki yapının tersine, burada aşınmış, yuvarlak tepelikler ve sönük biçimler yaygındır. Volkanlardan çıkan lavlar ve küller çevreye yayılarak çukur yerleri doldurmuştur. Bu nedenle, Kars il alanı, tekdüze görünümlü geniş yaylalar ve ovalar durumunu almıştır. Platolar üzerinde yükselen dağlar da çok sarp olmayıp genellikle kalın bir toprak tabakası ile örtülüdür. Dik yamaçlara ve çıplak kayalıklara ancak vadi içlerinde rastlanabilir. Yörenin bu yapısı, Hazar Denizi'ne doğru hafif eğimli olmasından ve yılın büyük bir bölümünde kar altında kalması nedeniyle kuvvetli aşınmalara uğramamasından kaynaklanmaktadır. Heryeri kalın bir toprak tabakası ile örtülü olan Kars il alanı, Doğu Anadolu'nun en çok ot ve çayır yetişen yöresidir.

Kars Yöresi'nde ovalar genellikle akarsu vadileri boyunca sıralanmış olup; Iğdır Ovası ve Posof çevresindeki vadi tabanları dışında ildeki ovaların tümü yüksek ve soğuktur. Yer yer alüvyonlarla kaplı ova toprakları çok verimli olmasına rağmen yükseltisi 2.000 metrenin üzerinde olan tarım alanlarında ise tahıllar ve yaz sebzeleri yetişmemekte; kimi meyve ağaçlarıyla, kavak ve söğüt dışında ağaca da rastlanmamaktadır. Sarıkamış ilçesinden kuzeye ve batıya uzayan dağ silsileleri üzerinde çam ormanları ildeki tek ormanlık alan olarak bilinmektedir.

Dağlar

Kars'ta yeryüzü şekillerini, yüksek platolarla bunlar üzerinde yükselen kıvrım dağları belirlemektedir. Dağlar, il alanının temel yapısına uygun olarak genellikle batı-doğu yönünde uzanır. Orta Anadolu'da geniş yaylar çizen Kuzey ve Güney Anadolu kıvrım sistemlerinin doğu uzantıları olan bu sıralar, I. Zaman'da kuzey ve güney kütlelerinin birbirine yaklaşmasıyla, sıkışarak yükselmiştir. Doğu Anadolu'da en çok yükselmiş kesim Erzurum yöresidir. Erzurum'dan sonra sıradağlar doğuya ve batıya doğru bir yelpaze gibi açılır ve alçalır. Kars toprakları, Erzurum yöresinde birbirine yaklaştıktan sonra, doğuya doğru yeniden açılmaya başlayan bu Güney ve Kuzey Anadolu kıvrım dağlar üzerindedir.

Bu kıvrım dağları il alanına yaklaşıncı üç ana kola ayrılmakta, birinci kol Aras Irmağı'nın su bölüm çizgisini ve ilin güney sınırını oluşturacak şekilde güneydoğuda İran sınırına doğru uzanmaktadır. İkinci kol, Sarıkamış yöresinden gelip, il alanını ikiye bölerek Kars Çayı ve Aras Irmağı havzalarını birbirinden ayırmaktadır. Üçüncü kol ise, Doğu Karadeniz Havzası ile Kura Irmağı Havzası'nın su bölüm çizgisini oluşturarak ilin kuzey sınırlarını çizmekte ve Ermenistan ve Gürcistan sınırına ulaşmaktadır.

İl toprakları II. Zaman ile III. Zaman'da yeniden yükselme ve alçalmalara uğramıştır. Bu sırada, kıvrım dağları yer yer esnekliğini yitirerek kırılmış ve ana uzanma yönlerinden sapmıştır. Bu sapmalar sonucu, her biri bir yüksek ova olan, çok sayıda çöküntü alanı oluşmuş, kırılma hatları üzerinde de bir dizi volkanik dağlar ortaya çıkmıştır. Bu oluşum sırasında ortaya çıkan lavlar, geniş bir alana yayılarak alçak alanları örtmüş, ya da doldurmuştur. Bu nedenle, kıvrım dağlarıyla blok halinde yükselmiş kütleler arasında yüksek, ama engebesiz geniş platolar ve yüksek ovalar meydana gelmiştir.

Platolar-Yaylalar

Kars İli'nin % 51'i platolarla kaplıdır. Bu platolar genellikle akarsu vadileri boyunca sıralanan ovaların arasında yer almaktadır. Önemlilerinden biri Aras-Arpa Çay vadileri ile Kars Ovası arasında, öbürü Kars Ovası ile Kura Irmağı boyunca uzanan Göle ve Ardahan ovaları arasında, bir başkasıysa bölgeyi Karadeniz Havzası'ndan ayıran Yalnızçam Dağları üzerinde yer alır.

Kars Ovası'nın iki yanını çevreleyen yüksek düzlüklere Kars Platoları adı verilmektedir. Ovayı güneyden çeviren dağlar, burasını Aras Vadisi'nden ayırmaktadır. Kars Platoları Sarıkamış'ın hemen güneyinden başlayarak, doğuda Arpa Çay Vadisi'ne kuzeyde Başgedikler Düzü'ne dek uzanır. Platonun, Sarıkamış'ın batı ve kuzeydoğusuna düşen kesimleri ormanlarla kaplıdır. Doğuya doğru gidildiğinde orman örtüsü yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlar.

Kars Platosu, Aras Vadisi'ne doğru alçalır. Ama vadi tabanına yakın kesimlerinde sarp yerler ve kayalıklar vardır. Platonun Aladağ'a doğru olan kuzeybatı yönü daha yumuşak bir eğimle alçalır. Bu yöre genellikle susuzdur. Kaynaklar ancak çok aşğılarda Aras'a bakan yamaçlardadır. Fazla yağış almasına karşın, çok geçirimli bir toprak tabakası ile kaplı olduğundan suyu hızla süzen bu kesimde, otlak ve çayırlar, platoların öbür bölümlerine göre daha yoksuldu.

Erzurum-Kars Yaylası olarak adlandırılan bölge, yüksek ve hafif dalgalı plato alanlarının bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Kuzeybatıdan Doğu Karadeniz Sıradağlarıyla ayrılan ilde, dağların yerini yüksek plato düzlükleri, ormanların yerini çayır ve otlaklar almaya başlar. Kalın bir toprak tabakası ile kaplı olan yaylalardaki otlak ve çayırların il hayvancılığının gelişmesinde önemli rolü vardır.

Nem ve Yağış

Kars İlinde ortalama değerlere göre yıllık nem %67 olup kış aylarında nem oranı biraz daha artmaktadır. Nem oranı yaz aylarında nadiren %2'ye kadar düşüş gösterir. Bütün mevsimlerde bulutluluk oranı fazla olup, yıl içerisinde 71 gün açık 214 gün bulutlu 80 gün ise kapalıdır.

Kars'ta egemen olan yüksek basınç alanı ilin fazla yağış almasına engel olur. İlde görülen yağışlar hava kütlelerinin dağlara çarparak yükselmesi sonucu oluşan yağışlardır. Çok kısa süren ilkbahar ve yaz aylarında sele yol açan konvektif yağışlar da görülmektedir. İl genelinde en fazla yağış ilkbahar

aylarında görülmektedir. Karasal iklimin geçerli olduğu ilde geceleri soğuma nedeniyle kırağı olayı sık sık görülür. Aynı nedenlerden çığ olayı da sık görülmektedir

İklim ve Bitki Örtüsü

Karasal bir iklime sahip olan Kars ili Doğu Anadolu Bölgesinin en soğuk bölgesidir. Yedi ay süren kışları uzun ve sert, yazları ılımlı hatta serince geçer. Sibiryaya yüksek basınç merkezinin tesiri altındadır. Kar yağışı fazla olup; senelik yağış miktarı 252 ve 528 mm arasında değişmektedir. Senede 50 güne yakın kar yağar ve toprak 100 günden fazla karla örtülü kalır. İlkbahar ve sonbahar mevsimleri çok kısa sürer.

Büyük bir plato özelliği gösteren il coğrafyasında genel olarak bitki örtüsü bozkır görünümündedir. Kars ilinin %70'e yakını çayır ve meralarla, %20'si ekili alanlarla kaplıdır. Tarıma elverişsiz arazi % 5'tir. Orman varlığı zengin sayılmaz.

Anadolu'nun Kafkasya ve Orta Asya ile bağlantı noktasındaki Kars, aynı zamanda bu coğrafyalardaki türleri de barındırdığı için yüksek bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Bir yanda Iğdır Ovası ve Kağızman hattında eşine az rastlanır tuzcul stepler ve bazı çöl türlerine rastlanırken, diğer yanda yüksekliği 3000 metrenin üzerindeki dağlarda Alaska ve Sibiryaya türleri bulunur.

Kars coğrafyası, dünyanın en önemli ekosistemlerinden biri sayılan plato ve dağ çayırlarına sahiptir. Öte yandan içme ve kullanma suları açısından da zengindir. Özellikle su kuşları açısından önemli olan Çıldır Gölü, Aktaş Gölü, Aygır Gölü, Çalı Gölü, Kuyucuk Gölü bölgenin değerleridir.

Bölgede yaklaşık 1250 çeşit tohumlu bitki doğal olarak yetişmektedir. Bu bitkilerden 100 tanesi dünyanın başka hiçbir yerinde olmayan endemik (nadir) türlerdir. Allahuekber Dağları'nda yetişen Kars Burçağı (*Lathyrus Karsianus*) bunlardan biridir. Kars adını taşıyan başka bitkiler de vardır. *Festuca Karsiana*, *Allium Karsianum*, *Caucalis Karsianum* ve *Nonea Karsensis* bunlardan birkaçıdır.

Yönetim alanı ve yakın çevresi genel olarak bozkır karakteri göstermektedir. Bunun tek istisnası Arpa Çay havzasındaki yoğun yeşil dokudur. Ani harabelerinin bulunduğu bölgede tek bir ağaç dahi bulunmamaktadır. Bu alanda genellikle çok yıllık otsu bitkiler ve doğal çim bitkileri yer almaktadır. Ocaklı köyünde ise az sayıda meyve ağaçlarıyla birlikte kavak ağaçları bulunmaktadır. Köyün ana geçim kaynağı hayvancılık olduğu için bitkisel üretim konusuna yeterince önem verilmemiştir.

Bostanlar Deresi havzası boyunca çayır bitkileri bulunmakta ve hayvan otlak alanı olarak kullanılmaktadır. Bostanlar Deresi boyunca çok sayıda geven bitkisi (*Astragalus* sp.) bulunmaktadır. Kars yöresinin önemli geçim kaynaklarından birini oluşturan bal üretiminde "geven balı"nın yeri önemlidir. Bostanlar Deresi güneye doğru ilerledikçe kanyon içinden geçmekte ve daha sonrasında Arpa Çay ile buluşmaktadır. Kanyon boyunca çok yıllık otsu bitkiler yer almaktadır. Özellikle damkoruğu olarak adlandırılan *Sedum* sp. bitkisinin farklı çeşitleri kanyon boyunca yoğun olarak dağılım göstermektedir. Çalı olarak "üzerlik bitkisi (*Peganum harmala*)" bulunmaktadır. Üzerlik bitkisinin tohumları el sanatları üretiminde köy halkı tarafından kullanılmaktadır.

Bölgenin ağaçlık olarak tanımlanabilecek yegane bölgesi Arpa Çay havzasıdır. Havza boyunca çok sayıda söğüt (*Salix sp.*) ağacı, ayrıca kavak ağaçları (*Populus sp.*) ve su kıyısı bitkileri ile sazlıklar da bulunmaktadır.⁵

Fauna

Ani Kültürel Peyzajı, tarihi dokusu kadar biyolojik çeşitlilik açısından da önemli bir noktada bulunur. KuzeyDoğa Derneği'nin antik kentte şimdiye kadar yaptığı çalışmalarda 90 kuş türü tespit edilmiştir. Batı paleatrik bölgesindeki en büyük kuş göç yolları üzerinden birinde bulunan ülkemizde, Kars İli'nin kuşların göçleri için önemli noktalardan birisi olması nedeniyle kuş türü sayısının 150'yi geçeceği tahmin edilmektedir. Alan sınırları içerisinde görülen bu kuşlardan bir tür Dünya Canlıları Koruma Birliği tarafından oluşturulan Kırmızı Listeye göre nesli tehlike altında (EN), iki tür nesli tehlike altına girmeye yakın (NT) ve bir tür ise nesli hassas koruma statüsünde (VU) bulunmaktadır. Ayrıca alan içerisinde Tilki (*Vulpes vulpes*), Gelengi-Anadolu Yersincabı (*Spermophilus xanthopyrnus*), Fethiye Camii içerisinde Kırmızı Gagalı Dağ Kargası (*Pyrrhocorax pyrrhocorax* ve Selçuklu Sarayı içerisinde ve Bostanlar Deresi'nin yanındaki kilisede yarasaların yaşadığı/ürediği tespit edilmiştir. 300 bireyden oluşan yarasa kolonisinde üç farklı tür tespit edilmiş olup; grubun büyük çoğunluğunu Büyük Fare Kulaklı (*Myotis myotis*) ve Uzun Kanatlı yarasalar (*Miniopterus schreibersii*) oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra birkaç Büyük Nalburunlu yarasa (*Rhinolophus ferrumequinum*) da saray içerisinde gözlemlenmiştir.⁶

Dünya çapında nesli tehlike altında olan Küçük Akbaba (*Neopron percnopterus*), Arpa Çay Nehri boyunca uzanan kayalıklarda üremektedir. Genel Kurmay Başkanlığı ile Kuzey Doğa Derneği'nin birlikte yaptığı bilimsel çalışmada, Manucehr Camii'nin (Ebu'l Manucehr Camii) karşındaki kayalıklarda da Küçük Akbaba'nın ürediği tespit edilmiştir. Kuzey Doğa Derneği tarafından Ani Kültürel Peyzajı içerisinde yapılan düzenli gözlemler ile halen Küçük Akbaba'nın Camii karşısında Ermenistan tarafında ürediği belirlenmiştir. Ancak Ermenistan sınır hattınca oluşturulan taş eleme ocaklarının nesli tehlike altında olan Küçük Akbaba'yı etkilediği düşünülmektedir. Ermenistan ile yapılacak olan işbirliği çalışmalarında bu konunun göz önünde tutulması ve önlem alınması gerekmektedir.⁷

Ani Kültürel Peyzajı yönetim planı kapsamında doğal hayat da göz önünde bulundurulmuş ve alanda yapılacak her faaliyetin dolaylı ya da doğrudan yüzyıllardır alanda yaşayan tüm canlıları etkileyebileceği gözönüne alınarak, hedef ve stratejiler belirlenmiştir.

Jeolojik Yapı

Doğu Anadolu Bölgesi, kıtasal bir çarpışma zonu içinde gelişmiş volkanizmanın dünyada en iyi görüldüğü alanlardan biridir. Özellikle bölgenin kuzeydoğusunda yer alan Erzurum-Kars Platosu, çarpışma kökenli volkanik aktivitenin 11 ile 2.5 milyon yıl önceye tarihlenen ve son derece iyi mostralara vermesi nedeniyle özel bir öneme sahiptir.

Ani Kültürel Peyzajı, Arpa Çay Nehrinin batı yakasında Türkiye sınırları içerisinde volkanik tüf tabakası üzerine kurulmuş bir Orta Çağ şehridir. Alanda neotektonik dönemde oluşmuş, oldukça genç yaşta (Üst Miyosen-Kuvaterner) kaya toplulukları bulunmaktadır. Örenyeri ve çevresinde

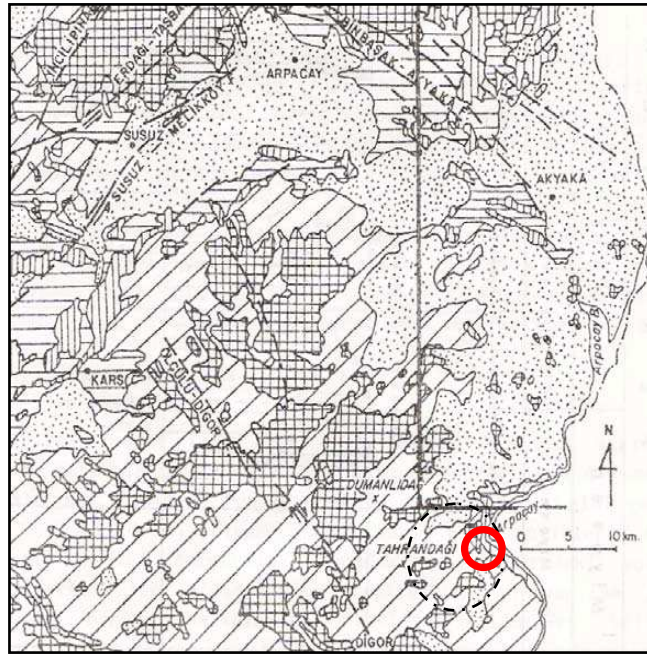
⁵ Kars Merkez Ani Şehri KAİP ve ÇDP araştırma raporu, AKS Planlama Mühendislik Ltd. Şti. 2012

⁶ Kuzey Doğa Derneği Bilim Koordinatörü Emrah ÇOBAN, 16 Ağustos 2011

⁷ Kuzey Doğa Derneği Bilim Koordinatörü Emrah ÇOBAN, 16 Ağustos 2011

yaşlıdan gence doğru; Üst Miyosen – Alt Pliyosen yaşlı Kura volkanitleri, Alt Pliyosen yaşlı Akyaka bazaltı, Orta–Üst pliyosen yaşlı Dumanlıdağ Proklastikleri, Pliyosen yaşlı Kalkankale formasyonu, Üst Pliyosen – Alt kuvaterner yaşlı Yolboyu çakıl ve kumu, Kuvaterner yaşlı Taşköprü andeziti, Aküzüm ignimbiriti, Melikler bazaltı, Borluk volkanitleri ve günümüz yaşlı alüvyon ile alüvyon konileri bulunmaktadır.

Kura volkanitleri yöredeki volkanizmanın ilk evresi ile oluşmuştur. Gri-boz, çoğunlukla kırmızı renkli, kalın-çok kalın tabakalı aglomera ile başlar; aglomeralar, kül renkli, ince tabakalı, tüflere geçer. Bu tüfleri ise üste doğru siyah-kırmızı renkli andezitler izler. Akyaka bazaltı, yöredeki volkanizmanın ikinci evresi ile oluşmuş olup, koyu-siyah renkli, düzgün ve sütunsal yapıdadır. Üçüncü evre volkanizmanın ürünü olan Dumanlıdağ piroklastikleri tuf, andezit, pomza, perlit ve obsidyen gibi çoğu asidik türde volkanitlerden oluşur. Göl ve akarsu ortam koşullarında çökelmiş olan Kalkankale formasyonu, kumtaşı, çamurtaşı, kiltası ve marndan oluşmuştur. Taşköprü andeziti, koyu kurşuni renkli, belirgin akma yapılı, ince levhamsı ayrışmalı olup volkanizmanın dördüncü evresi ile meydana gelmiştir. Aküzüm ignimbiriti koyulu, açık kahve-siyah renkli, kalın tabakalıdır. Yöredeki volkanizmanın dördüncü evresinde açığa çıkan Melikler bazaltı, genellikle siyah renkli, yer yer kahvemsî, yer yer kırmızımsî renkli, bazen bol gaz boşluklu, bazen de curuf şeklinde olan bazik akıntıdır. Günümüz yaşlı alüvyon ile alüvyon konileri, Ocaklı Köyü'nün batısında gelişmiş çakıl, kum ve silt deposundan ibarettir.

Şekil 3.2: Ani Kültürel Peyzajı ve yakın çevresine ait jeoloji haritası
(Kaynak: MTA 1992, Erivan D37 paftası)

Örenyeri yukarıda bahsi geçen yer yer yüzlek veren volkanik kaya birimleri üzerine oturmaktadır. Alandaki doğal malzemeler, özellikle inşaat için ideal bir malzeme olan tuf; kilise, katedral, cami vb. yapıların inşasında kullanılmıştır. Örneğin; siyah-kahverengi andezit tuf kesme taşlar, Abughamrents Kilisesi, Katedral ve Tigran Honents Kilisesinde kullanılan mimari yapı taşıdır. Aynı şekilde iç kalenin kale surları, devetüyü ve siyah renkli tuf taşından yer yer iki ve üç sıra halinde horasan harcı ile yapılmıştır.

Arpa Çay nehrinin aktığı vadinin her iki tarafında çokça bulunan bu volkanik tuf taşı çok sayıda gözenek içeren bir kaya türüdür. Siyah, kırmızı, kahverengi renkli ve bileşimi basaltik andezit olan bu tür kayalar sahip oldukları gözenekler nedeniyle daha hafif ancak taş ocağından çıkarıldığında işlenmesi kolay yumuşak yapıdadır. Güneşle temas başladıktan sonra sertleşen bir özelliğe sahiptir.

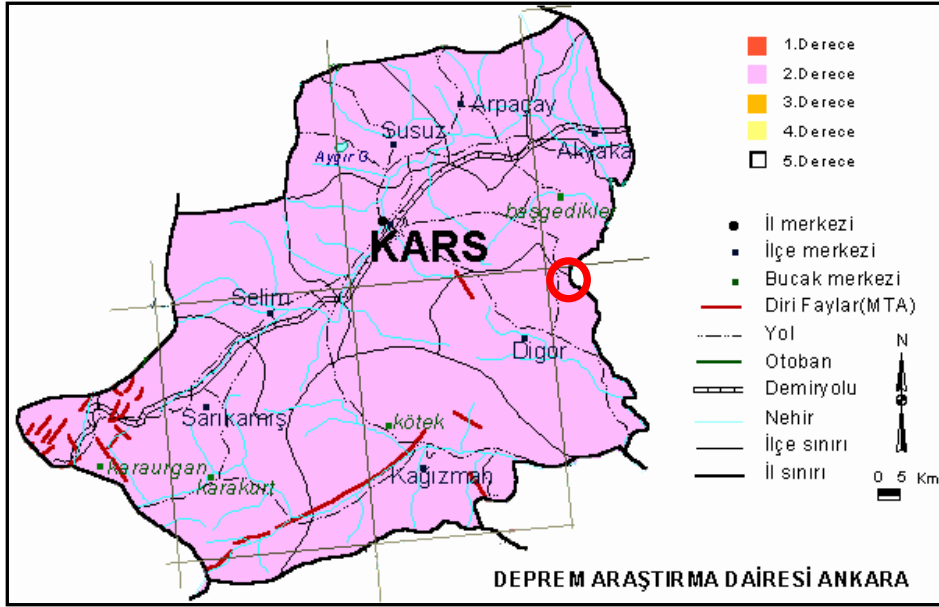
Ani Kültürel Peyzajı'nda bölgenin volkanik ve tüflü jeolojik yapısıyla uyumlu malzeme ve teknik ile mimariye bağlı bezeme tercih edilmiştir. Farklı taş ocaklarından alınan sert ve dayanıklı malzeme ile cephelerde, tavan, kemer ve kapılarda renk almaşıklığına (açıklı – koyulu renkte taş kullanımı) dayanan örgü anlayışına yer verilmiştir. Bazaltta siyah-parlak kırmızı ilişkisine, andezit tüflerde ise sarı ile benekli kahverengi taş bağlantısına yer verilmiştir. Yapılar düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiş, dolgu malzemesi olarak moloz taş ve kireç harç kullanılmıştır. Zaman içinde insan eli kadar doğanın da tahribatı (Kafkasya fay hattında oluşan depremler, yıldırım ve fırtınalar, yaz – kış arasındaki büyük ısı farkı) ve son yıllarda Arpa Çay'ın doğusundaki Ermenistan tarafında açılan taş ocaklarındaki dinamitle çalışma yöntemi 2006 yılına kadar mimari eserlere oldukça zarar vermiştir.⁸

Depremsellik

Mülga Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca hazırlanan Türkiye Deprem Bölgeleri Haritasında Kars ili ve ilçelerinin tamamı II. derece deprem kuşağında yer almaktadır (Harita 2). Bilindiği gibi hasar yapan depremlerin büyük çoğunluğu I.ve II. derece deprem bölgelerinde meydana gelmekte olup, ikinci derece deprem bölgeleri, VIII şiddetindeki depremlerin olduğu veya olabileceği yerleri gösterir.

Depremlerin büyük bir çoğunluğu diri (aktif) fayların (günümüzden geçmiş 10.000 yıl süre içinde hareket etmiş faylar) hareketine bağlı olarak gelişir. Bölgede hakim olan sıkışma rejiminin bir sonucu olarak doğrultu atımlı faylar oluşmuş ve Türkiye Diri Fay Haritasında alanı ve çevresini etkileyebilecek dört adet diri fay mevcuttur. Bu fayların; Erzurum Fay Zonu, Kağızman Fayı, Balık Gölü Fayı ve Iğdır Fayı olabileceği tahmin edilmektedir (Harita 2).

⁸ Kars Merkez Ani Şehri KAİP ve ÇDP araştırma raporu, AKS Planlama Mühendislik Ltd. Şti. 2012

Şekil 3.3: Kars Deprem Haritası

<http://www.deprem.gov.tr/sarbis/depbolge/kars.gif>

Kars İlinde meydana gelen tarihsel depremler (1900 yılından önce) aşağıdaki tabloda verilmiş ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının resmi internet sitesinden alınmıştır.

Tablo 3.1: Kars İli Tarihsel Depremler

Milad	Yıl	Enlem	Boylam	Yer	Şiddet
M.S	1883	41.0000	43.0000	Kars ve Erivan	VIII
M.S	1872			Kars ve Erivan, Gence, Tebriz	VII
M.S	1869	41.0000	44.0000	Gümrü, Kars, Tiflis, Erivan	VIII
M.S	1868	40.0000	42.0000	Erzurum, Kars	IX
M.S	1868	41.0000	44.0000	Kars, Erzurum, Ardahan, Tiflis	VIII
M.S	1845	40.0000	42.0000	Ahılkelek Kzy-Gürcistan-Kars	VII
M.S	1840	40.0000	44.0000	Kağızman, Iğdır-Kars, Ağrı	VIII
M.S	1707	41.0000	43.0000	Kars ve yöresi	VII
M.S	1605	40.0000	44.0000	Ani ve Kars Yöreleri	VIII
M.S	1319	40.0000	44.0000	Arpa Çay Vadisi SSCB	VIII
M.S	1219	41.0000	43.0000	Kars Yöresi, Ermenistan	VIII
M.S	1157	41.0000	44.0000	Gümrü-Gürcistan,Kars	-
M.S	1151	41.0000	43.0000	Kars ve Ermenistan	VIII
M.S	1132	41.0000	44.0000	Ani, Dığor-Kars	VIII

M.S	1104	41.0000	43.0000	Kars ve Ermenistan	VIII
M.S	1046	41.0000	44.0000	Arpa Çay vadisi	VIII
M.S	1007	41.0000	43.0000	Kars, Digor	VI
M.S	1003	41.0000	43.0000	Kars, Digor	VI
M.S	995	41.0000	43.0000	Kars yöresi	VI

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Deprem Dairesi Başkanlığı
<http://www.deprem.gov.tr/sarbis/Veritabani/Tarihsel.aspx>

Yukarıdaki tabloda yer alan tarihsel deprem verileri (1900 yılından önce meydana gelen) incelendiğinde, Kars ilinin birçok yıkıcı depremin etkisinde kaldığı ve ilde gerçekleşen depremlerin çok şiddetli (VI), hasar yapıcı (VII), yıkıcı (VIII), çok yıkıcı (IX) depremler olduğu görülmektedir. Hatta tarihi kaynaklara göre Ani şehri 17. yüzyılda deprem felaketinden sonra artık oturulamayacak hale gelmiş ve İpek Yolu ticaretinin önemini kaybedip, deniz ticaretinin başlaması sebebiyle tamamen terk edilmiştir. Bölgede tarihsel dönemde meydana gelen söz konusu yıkıcı depremlerin etkisi ve tahribatı günümüze ulaşan cami, kilise, kale, katedral vb mimari yapılarda da belirgin olarak görülmektedir. Yapıların birçoğunda; deformasyonlar, yapısal çatlaklar, kırılmalar, kopmalar, ayrılmalar ve açılmalar görülmektedir.

Tarihsel dönemde olduğu kadar güncel depremlerden de etkilenen Kars'ta büyüklüğü 5.0 ve 7.0 ($5.0 \leq M_s \leq 7.0$) aralığında değişen 1926, 1936, 1975, 1983, 1988 depremleri ciddi hasara ve can kaybına neden olmuştur. 1988 yılında Erivan merkezli olarak meydana gelen ve Kars-Akyaka bölgesini etkileyen deprem sırasında Ani Kültürel Peyzajı'ndeki Katedral'in kuzey duvarı tamamen yıkılmış, Örenyerini çevreleyen sur duvarlarında yıkılma ve tahribatlar oluşmuştur. Bu deprem sırasında Örenyeri'nde bulunan diğer büyük mimari yapıların bazılarının duvarlarında derin çatlaklar oluşmuştur.

Tablo 3.2: Kars İli Güncel Depremler

TARİH	Büyük­lük (Ms)	Yer	Ölü	Yaralı	Ağır hasarlı konut	Enlem (N)	Boylam (E)	Derinlik (km)	Şiddet (MSK)
22.10.1926	5.7	Kars	355	-	1100	40.94	43.88	10	VIII
23.03.1936	4.5	Kars-Kötek	-	-	100	39.00	42.00	30	-
25.03.1975	5.1	Kars-Susuz	2	26	762	40.95	42.96	25	VI
30.10.1983	6.8	Erzurum-Kars	1155	1142	3241	40.20	42.10	16	VIII
07.12.1988	6.9	Kars-Akyaka	4	11	546	40.96	44.16	5	-

<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/11191.pdf>

Sonuç olarak; alanının ve çevresinin II. derece deprem kuşağında yer alması ve yıkıcı depremlere maruz kalıyor olması göz önünde bulundurulması gereken önemli bir noktadır. Ayrıca, Mülga Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nün arşiv verilerine göre Kars Türkiye'de kaya düşme tehlikesi ve riskinin

en yüksek olduğu 15 ilden biri olup, Sarıkamış, Digor, Merkez ilçesine bağlı yerleşim birimlerinde gözlenmektedir.

3.2 Ulaşım

Kars İl merkezine 42 km. uzaklıkta olan Ani Kültürel Peyzajı'na asfalt ve bölünmüş yol niteliğine sahip karayolu bağlantısı ile ulaşılmaktadır. Karayolu, Ocaklı Köyü'ne kadar 19 metre genişliğinde olup; köy içinde 10 metreye düşmektedir. Kars İstanbul'a 1.425 km, Ankara'ya 1.071 km uzaklıktadır. İstanbul'dan otobüs ile ortalama 18-20 saat, Ankara'dan 14-16 saat arasında Kars'a ulaşmak mümkündür. Kars ile Ani arası ulaşım ise 25-30 dakika arası sürmektedir.

Kars-Ocaklı Köyü arasında toplu taşıma sistemi kurulmamış olup; Kars'tan sadece Ocaklı Köyü'ne ait iki minibüs günde birer defa sefer yapmaktadır.

Şekil 3.4: Kars ili çevre ulaşım bağlantıları
www.karayollari.gov.tr

Ani'nin uzak bir destinasyon olması sebebi ile Kars'a erişmekte tercih edilen bir ulaşım türü de havayolu ulaşımıdır. Havalimanının pisti 2010 yılında yenilenmiş, ayrıca havaalanına modern bir terminal binası yapılarak 2013 yılında hizmete açılmıştır. THY'nin ve diğer özel havayollarının hergün Kars'a seferi bulunmaktadır. Direkt uçuşlarda uçuş süresi İstanbul ve İzmir için ortalama 2 saat, Ankara için 1,5 saat civarındadır. Ayrıca Antalya gibi bazı şehirlere de aktarmalı seferler yapılmaktadır.

Bir sahil kenti olmamasına karşın Kars, Hopa Limanına 270 km. olan mesafesi ile denizden de çok rahat ulaşılabilir bir destinasyondur. Özellikle İstanbul çıkışlı turlarda denizyolu ile Hopa'ya, oradan da ortalama 4 saatlik bir kara yolculuğuyla Kars'a ulaşmak mümkündür.

Türkiye içerisinde demiryolu ile Ankara – Kars arası 1.361 km., İstanbul – Kars arası 1928 km. ve İzmir – Kars arası ise 2185 km.dir. Gerek karayoluna nazaran daha uzun bulunan rotası gerek eski

altyapısı ile tren, nispeten ucuz bir ulaşım şekli olmasına rağmen yavaş, eski ve sınırlı olması nedeni ile pek tercih edilmeyen bir ulaşım şeklidir. Ankara'dan 30 saate yakın, İstanbul'dan 38 saat ve İzmir'den ise 40 saat civarında süren bir yolculuk günümüz şartlarında çok büyük zaman kaybına neden olmaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan'ın Gürcistan üzerinden demiryolu bağlantısının sağlanması amacıyla Bakü - Tiflis - Kars Demiryolu (BTK) Projesi'nin inşa edilmesi amacıyla 2007 yılında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında anlaşma imzalanmıştır. Proje ile Türkiye (Kars) ile Gürcistan (Ahılkelek) arasında bir demiryolu inşa edilmesi ve Ahılkelek-Tiflis ve Tiflis-Bakü mevcut demiryollarının ise yenilenmesi hedeflenmektedir.

Toplam uzunluğu 826 km olan demiryolu hattının temelleri 2007 yılında Gürcistan'da atılmış, hattın Türkiye'de kalan 76 km'lik kısmının temelleri ise 2008 yılında Kars'ta atılmış olup 2014 yılı itibarıyla projenin %85'i tamamlanmıştır.⁹

Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu projesinin bölgedeki taşıma potansiyelini değerlendirerek, Asya ile Avrupa arasındaki eski tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan ve birbiri ile tarihten gelen dostlukları, kültürel ve ekonomik beraberlikleri olan, Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan Devletleri ve milletleri arasındaki ilişkileri daha da kuvvetlendirmesi ve ticaretin geliştirilmesine katkıda bulunması beklenmektedir. BTK projesi, sadece bir demiryolu projesi değil, tarihi İpek Yolu'nu tekrar canlandırma, bölge ülkeleriyle ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri daha da pekiştirme projesidir. Kazakistan ve Çin'in de dahil olduğu projede, enerji kaynaklarının dünyaya ulaşımı sağlanırken, uluslararası ulaşımında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan önemli bir avantaj elde edecektir.¹⁰

Ayrıca; "Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi 2023"te Kars'ın 2023 yılına kadar yüksek hızlı demiryolu hatlarıyla Ankara, İzmir ve İstanbul'a bağlanacağı ifade edilmektedir.¹¹

Bu kapsamda her iki güzergah üzerinde yer alan Kars İli'nin hem ticari hem de turistik açıdan fayda sağlaması beklenmekte; Ani Kültürel Peyzajı'nın de bu kapsamda kültür turizmi açısından öne çıkacağı düşünülmektedir.

3.3 Ani Kültürel Peyzajı'nın Koruma Statüsü

Ani Kültürel Peyzajı ilk kez Mülga Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 22.10.1988 tarih ve 115 sayılı kararı ile 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiştir. Aynı Kurul'un 14.07.1992 tarih ve 472 sayılı kararı ile bu alanın dışında kalan Bostanlar Deresi ile Cirit Düzü ve Mıgıgıgı deresi kısmı da 1. derece arkeolojik sit alanına dahil edilmiş ve bu alanın çevresinde 3. derece arkeolojik sit alanı oluşturulmuştur. 08.11.2002 tarih ve 1306 sayılı karar ile 1. ve 3. derece derece sit sınırları genişletilmiştir. Son olarak Mülga Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.09.2010 tarih ve 2004 sayılı kararı ile 1. ve 3. derece arkeolojik sit sınırları güncellenmiş olup; bu karar ile aynı zamanda koruma amaçlı imar planına esas planlama sınırları da belirlenmiştir.

Mülga Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 08.11.2002 tarihli ve 1306 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanında bulunan ve MÖ. 4. yy.dan itibaren bin yıl süren

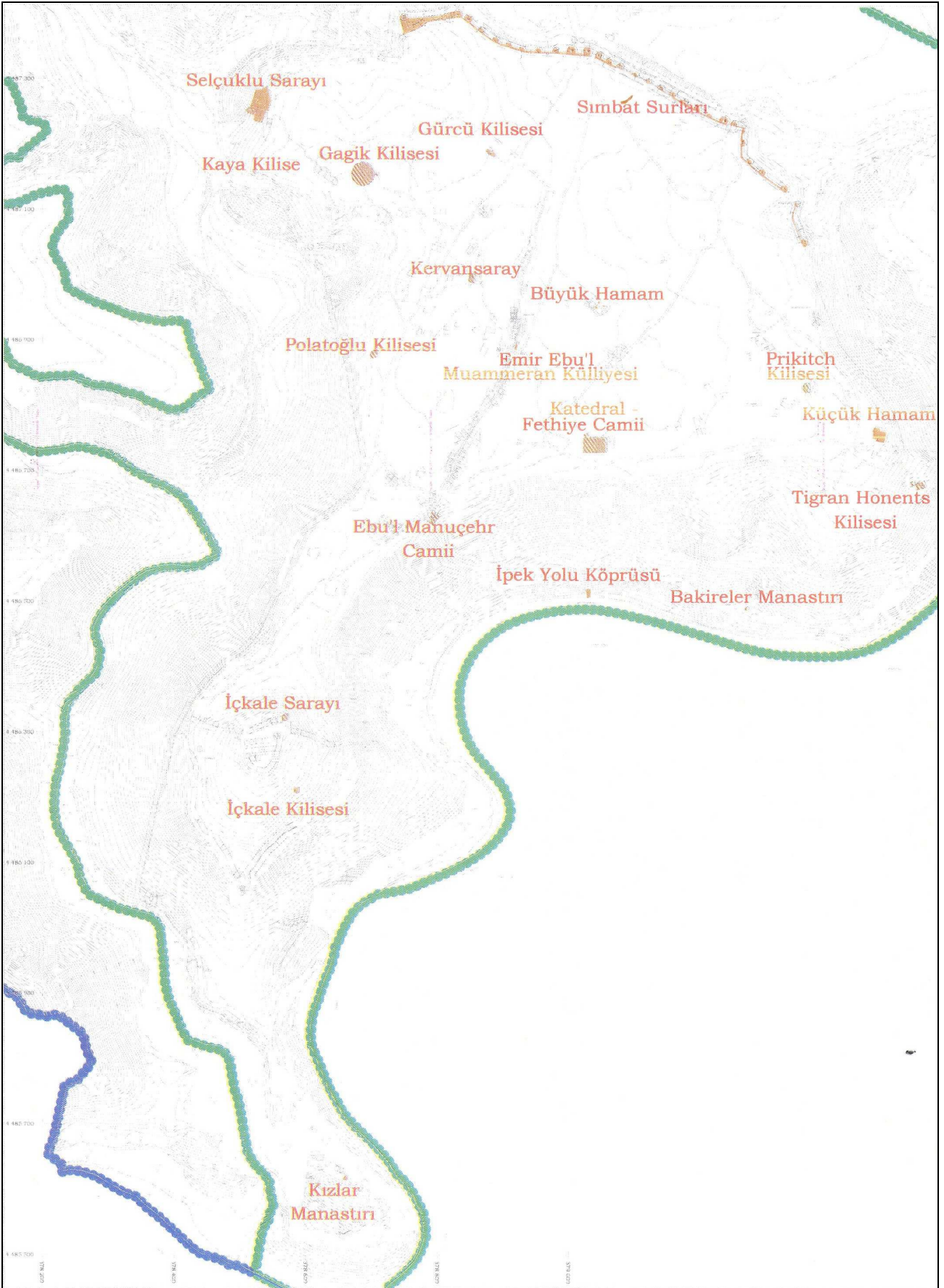
⁹ <http://tcdd.net/baku-tiflis-kars-demiryolu-projesi-tcdd-net-haber>

¹⁰ http://www.tmmmb.org.tr/files/Kars-Tiflis_Bilnot.doc

¹¹ "Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi 2023, s.74

sürekli yerleşimden günümüze ulaşan 21 adet yapı “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı” olarak tescillenmiştir. Bunlar:

1. Ani Örenyeri (Sit Alanı)
2. Surlar, Burçlar ve İç Kale
3. Fethiye Cami (Katedral)
4. Resimli Kilise (Tigran Honents Kilisesi, Nakışlı Kilise)
5. Keçeli Kilise (Surp Amenap'rkitch Kilisesi, Redeemer Kilisesi, Church Of The Holy Saviour, Church Of The Holy Saviour Of All, Halaskar Kilisesi)
6. Manuçehr Cami
7. Gagik Kilise (Surp Krikor Kilisesi)
8. Polatoğlu Kilisesi (Abughamrants, St. Gregor Kilisesi)
9. Kızlar Manastırı (Surp Hripsime Manastırı)
10. Ebu'l Muemmaran Cami (Yıkık Minare, Oktagon Kule)
11. Genç Kızlar Kilisesi (Surp Hovhannes Kilisesi)
12. İç Kale Sarayı ve Kilisesi (İç Kale Tetrakonchos Kilisesi)
13. Selçuklu Hamamı (Küçük Hamam)
14. Hamam (Büyük Hamam)
15. Kaya Kilisesi (Kaya Şapeli)
16. Kervansaray Batısındaki Yapı Kalıntısı
17. Kervansaray (Surp Arak'elots Kilisesi)
18. Gürcü Kilisesi (Surp Stephanos Kilisesi)
19. Saray
20. Köprü (İpek Yolu Köprüsü)
21. Mağaralar

Şekil 3.6: Ani Kültürel Peyzajı Tescilli Yapılar
Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı arşivi

Yasal ve Kurumsal Çerçeve:

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre Örenyeri'nin korunması ve değerlendirilmesi hususunda asli sorumluluk Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aittir. Bakanlığın sorumluluğundaki çalışmalar Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve onun taşra teşkilatı (koruma bölge kurulları, müze müdürlükleri, rölöve ve anıtlar müdürlükleri) aracılığıyla yürütülmektedir. Ani Kültürel Peyzajı, girişte ve güvenlikte çalışmak üzere toplam 4 özel güvenlik görevlisi ve 2 İŞ-KUR işçisi personel ile Kars Arkeoloji Müzesi'nin idaresi altında yer almaktadır.¹²

Ani Kültürel Peyzajı, sınırda yer alması sebebi ile 2003 yılına kadar 1. Derece Askeri Yasak Bölge kapsamında askeri denetimde bulunmakta iken; 2003 yılı sonunda Bakanlar Kurulu'nun 13.10.2003 tarihli kararı ile Askeri Yasak Bölge kapsamından çıkarılmış ve Bakanlar Kurulu kararı 08.03.2004 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır.¹³ Bu uygulama sonrasında Örenyeri'ne kültür turizmi kapsamında gelen yerli ve yabancı turist sayısında artış olmuş ve Örenyerini gezen turistlerin gezilerini daha rahat ve daha kolay bir şekilde yapmaları mümkün olmuştur.

Ani Kültürel Peyzajı ve Ocaklı Köyü Kars Belediyesi mücavir alan sınırları dışında yer aldığından Örenyeri'ne ilişkin imar planı yapma ve uygulama yetkisi 3194 sayılı İmar Kanunu'na göre Kars Valiliği'ndedir. İl Genel Meclisi'nin aldığı karar ile Kars Valiliği 1. ve 3. derece arkeolojik sit sınırlarının tamamını kapsayan yaklaşık 544 hektarlık alanda 1/5000 ölçekli koruma amaçlı imar planı ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planı yapma yetkisini Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devretmiş olup; bu kapsamdaki çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yürütülmüştür. Kars Ani Şehri Koruma Amaçlı İmar Planı, Çevre Düzenleme Projesi ve Jeolojik Etüd Yapımı İşi ihalesi 28.06.2011 tarihinde gerçekleştirilmiş olup; yüklenici ile 27.07.2011 tarihinde sözleşme imzalanmıştır. Ani Kültürel Peyzajı Koruma Amaçlı İmar Planı 2013 yılında tamamlanmış olup, Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 19.09.2013 gün ve 410 sayılı kararı ile uygun bulunmuş ve İl Genel Meclisi'nin 06.11.2013 tarih ve 104 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Çevre düzenleme projesinin hazırlanması aşamasında ortaya çıkan ihtiyaçlar nedeniyle imar planında revizyon yapılarak Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 25.03.2015 tarih 826 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. Bu plana göre hazırlanacak olan çevre düzenleme projesi daha sonra Koruma Bölge Kuruluna iletilecektir.

2005 yılında yürürlüğe giren "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik"te yapılan değişikliklerle emlak vergileri gelirlerinin %10u oranında mükelleften tahakkuk ettirilen paylardan oluşturulan ve İl Özel İdaresi adına açılan hesapta toplanarak taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan projelerin finansmanı için kullanılan Katkı Payı hesabından belediyelerle birlikte İl Özel İdarelerinin de sorumlulukları altında kalan alanlardaki kültür varlıklarının korunması amacıyla yürütülecek projelerde kullanılmasına imkan sağlanmıştır. Bu kapsamda, alandaki kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla yürütülecek faaliyetlerde İl Özel İdaresi de kaynak aktarabilecek önemli bir kurumsal paydaştır.

İlgili mevzuatları gereğince alanda yetkili olan bu temel kurumlar dışında Kafkas Üniversitesi, Serhad Kalkınma Ajansı, Kars Sanayi ve Ticaret Odası, ÇEKÜL, Anadolu Kültür, Tarihi Kentler Birliği, KuzeyDoğa Derneği başta olmak üzere ilgili sivil toplum örgütleri alanda proje üretmek, uygulamak ve kaynak sağlamak konularında desteği alınan diğer kurum ve kuruluşlardır.

¹² Kars İlinde Turizm Sektörünün Analizi ve Ön/Taslak Stratejik Çerçeve, MDG-F, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010

¹³ Kars Müze Müdürlüğü Arşivi

3.4 Ani Şehir Tarihi¹⁴

Ani şehri tarihi ile ilgili şehrin bütün devirlerini içeren bir monografi çalışmasına ulaşamamıştır. “Ani” başlığını taşıyan, Wilhelm Barthold’un, İslam Ansiklopedisi için yazdığı madde nadir çalışmalardan birisi olup Ani tarihini Orta Çağ’dan itibaren ele almaktadır. Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlunun Kars Tarihi ve Ani Şehri Tarihi isimli kitaplarında örenyerinin ilk çağ ve ağırlıklı olarak orta çağ dönemleri anlatılmaktadır. Prof. Dr. Oktay Belli’nin editörlüğünde yayımlanan Kars 2. Kent Kurultayı Bildirileri kitabındaki, yine adı geçen yazara ait “Erken Demir Çağında Ani” makalesi ağırlıklı olarak Orta Çağ’a odaklanmış, bilgi alanını genişletme imkânı tanımıştır. Bölgenin tarihine ilişkin kaynaklarda tartışma konusu olan ve birinci elden yeterli kaynağa dayanmayan bilgiler ya dışarıda bırakılmış ya da çok gerekiyorsa bir görüş olarak bahsedilmiştir. Bütün bir Ermeni tarihini ayrıntılı olarak veren René Grousset’nin birçok kaynaktan atıfta bulunulan “Başlangıcından 1071’e Ermeni Tarihi” adlı önemli eserinden de faydalanılmıştır. Ani ile ilgili tarihi bilgiler genel olarak ya Kars şehri ya da Ermeni Tarihi ile ilgili çalışmalardan süzülerek derlenmiştir. Burada elde edilen bilgiler kronolojik olarak sıralanarak anlaşılır ve aydınlatıcı bir metin elde edilmeye çalışılmıştır. Prof. Dr. Kılıç KÖKTEN’nin 1940-1944 yıllarında yaptığı yüzey araştırmaları ve sondaj kazılarında bulunan Şelleen zamanına ait el baltası vb. buluntular Ani Kültürel Peyzajının Kalkolitik dönemden bu yana iskan gördüğünü göstermektedir. Yine 1965-1967 yıllarında Ani Kültürel Peyzajında Prof. Dr. Kemal BALKAN’nın yaptığı arkeolojik kazılarda Eski Tunç Çağı (3. Binyıl)’na tarihlendirilen seramik parçaları ele geçirilmiştir. Bu kazılarda bulunan pişmiş toprak boyalı kapları Kars Müzesinde sergilenmektedir.¹⁵

Ani, konumu sayesinde Eski Çağ’dan Orta Çağ’a uzanan sürede bir askeri ve ticari merkez olmuştur.¹⁶ Doğu-batı ticaretindeki bu konumu, şehre büyük mimari projeler gerçekleştirme şansını vermiştir. Ani Şehri, tarihte Şirag olarak adlandırılan bölgede bulunmaktadır. İç Kale’de ele geçirilen seramik parçaları, şehirdeki ilk yerleşimin Erken Demir Çağı’na uzandığını göstermektedir. M.Ö. 9. Yüzyılın ortalarından itibaren Urartular’ın yayılım alanı içinde kalan şehir Kimmer, İskit, Med, Pers, Hellen, Artaksiyas, Part (Arsaklı) ve Sasani hakimiyetlerine geçmiştir.¹⁷ Ani’nin Demir Çağı ve Urartu Dönemi’ndeki ismi ve siyasi durumunun detaylı olarak bilinmemesine rağmen söz konusu sur duvarı kalıntıları, şehrin erken dönemlerinde de korunma ihtiyacı bulunan bir cazibe merkezi olduğunu düşündürmektedir.

M.Ö. I. Binyıla ait çivi yazılı Urartu belgelerine göre, Kars bölgesindeki birçok kale gibi, Ani Şehri de bölgede M.Ö. 2. binyıldan beri siyasi ve kültürel yönden egemenliğini sürdüren Diauehi Krallığı’na bağlıydı. Kars çevresinin Urartu egemenliğine girmesi Kral Menua (M.Ö 875-810) döneminde gerçekleşmiştir. Kral Menua’nın Yazılıtaş kitabesinde, bu ülkeyi zapt ettiği, buranın kralı Utupursi’nin itaat altına alındığı, kralın başkenti Sasiluni’de zaferini belirten, *ekallu* olarak tanımlanan bir yapı yaptırdığı, Diauehi kralının haraç olarak altın ve gümüş verdiği belirtilmektedir. Onun döneminde Diauehi bölgesi Van yönetimine bağlanmış oluyordu.

Urartu yönetiminde 200 yıl kalan Kars bölgesi, M.Ö. 665 yılında İskitlerin eline geçmiştir. İskitlerin şiddetli saldırıları karşısında tutunamayan Kimmerler önce Asur ülkesine akın etmişler, Asur kralı Asarhaddon tarafından Çukurova’da yenilgiye uğratılınca da Orta Anadolu’ya yönelmişlerdir. M.Ö. 675 yılında Kimmer saldırıları sonucunda yıkılan Frig Devleti’nin bir unsuru olduğu söylenen

¹⁴ Bu başlık altında yer alan bilgiler ve mimari tanımlamalar Kazı Başkanı Prof. Dr. Fahriye BAYRAM’ın katkılarıyla Yönetim Planı Ekibince derlenmiştir.

¹⁵ Belli, 2007: 76

¹⁶ Belli, 2007: 78-80

¹⁷ Grousset, 2005: 58-113; Kırzioğlu, 1953: 66-80, 116-134

Ermenilerin de doğuya yönelen diğer gruplar ile Doğu Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları söylenmektedir.¹⁸

M.Ö. 549-330 yılları arasında Pers İmparatorluğu hâkimiyeti altında bulunan bölge, İmparator Darius tarafından *Armenia* adıyla yeni bir idari birim haline getirilmiştir. Bu satraplığın sınırları kuzeyde Aras Nehri Yukarı Dicle Nehri'ne kadar olan bölge, güneyde Boton Çayı'na, Fırat ve Dicle havzasındaki eyaletler bağlanmıştır. Herodotos *Armenia* bölgesini zengin bir bölge olarak adlandırmıştır.

M.Ö. 331 yılında Büyük İskender'in Pers İmparatoru III. Darius'u yenmesiyle bölge Makedonya hâkimiyetine girmiştir. Büyük İskender, Sardes'in eski valisi Pers Mithrines'i M.Ö. 331 yılında *Armenia*'ya satrap olarak göndermiştir. Büyük İskender ölünce eyaletler komutanlar arasında paylaşılmış, bu komutanlardan biri olan Neoptolemos 323 yılında *Armenia* bölgesini hakimiyeti altına almış, M.Ö. 319 yılında Pers kökenli Orontes'in hâkimiyetine geçmiştir.

M.Ö. 189 yılında Ermeni bölgesinde hâkim olan Artaksias Hanedanlığı yönetimi M.S. 2. yüzyıla kadar devam etmiştir.

M.Ö. 140 yılından itibaren bölge Partlar ile Romalılar arasında savaflara sahne olmuştur. M.Ö. 2. yüzyıldan 53 yılına kadar bölge yabancı valilerce yönetilmiştir. Bu yıldan itibaren Arsasid/Arsaguni hanedanı bölgeye egemen olmuştur. M.S. 226'da Part İmparatorluğu son bulmuş, Sasaniler İran'ı hâkimiyetleri altına almıştır. Sasanilerin egemenliği sırasında "Kars" toprakları *Ararat* Eyaleti adı altında yaklaşık 200 yıl İranlıların yönetiminde kalmıştır.

M.S. 287 yılında Ermeni tahtına oturan III. Trdat 301 yılında Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiştir.¹⁹ III.Trdat'ın İran'a yaptığı bir sefer sırasında orada karşılaştığı akrabası Karen-Pahlav kolundan Kamser oğlu Arşevir'i yanında getirmesi ve St.Grigor Lusavoriç'e vaftiz ettirerek 311 yılında tüm Arpaçay boyunu ve Kağızman'ı hediye etmesiyle²⁰ Ani'de Kamsaragan Dönemi başlamıştır. Başkent olarak Bagatan (Killitaş)'ı seçen Kamsaraganlar, Ani'de de İç Kale'ye yerleşmişlerdir. 4. yüzyılın sonlarına ve 5.yüzyılın ortalarına doğru, Ermeni toprakları Bizans İmparatorluğu ve Sasaniler arasındaki çatışmalara sahne olmuş; Erzurum, Erzincan, Tunceli, Elazığ, Diyarbakır ve Mardin civarı Bizans'ın hakimiyetine girerken bunların doğusundaki geniş ve verimli araziler ile Kars Bölgesi de Sasaniler'e verilmiştir. Böylece Ermenistan'daki Arsasid/Arşaguni Hanedanlığı Dönemi bitmiş, bu tarihten itibaren bölge Sasani İmparatorluğu'na bağlı marzbanlar (hudut eyaletleri muhafızları) ya da Bizans İmparatorluğu'na bağlı generaller tarafından idare edilmiştir.²¹ Bu dönemin Ermeni kültür tarihi açısından önemli yeniliklerin olduğu yaratıcı bir dönem olduğu kabul edilmektedir. 5. yüzyılda dahi Ani şehrinden bir kale olarak bahsedildiği aktarılmaktadır.

Bu idarecilerden Ermenilerin önde gelen feodal beylerinden Mamigonian Sülalesi M.S. 484-564 yılları arasında Perslere bağlı olarak Ermenistan'ı yönetmişlerdir.²² M.S. 564-642 yılları arasında bölge Bizans İmparatorluğu ve Sasani İmparatorluğu arasında yeniden bölünmüştür.²³ M.S. 591-

¹⁸ Grousset, 2005: 66-68; Kırzioğlu,1953: 67

¹⁹ René Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2005: 119; M. Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, I. Cilt, İstanbul, 1953: 175.

²⁰ Brousset, 1860: 93; Kırzioğlu,1953: 179-181; Kırzioğlu,1986: 47

²¹ Brosset,1860: 93, Honigman,1970: 7; Kırzioğlu,1953:189-190; Grousset,2005:176-178.

²² Grousset,2005: 221-222.

²³ Grousset,2005: 232,243; Kırzioğlu,1953: 201-202; Lang,1985:36.

705 yılları arasında Ermenistan'ın bir kısmı Bizans İmparatorluğu'nun görevlileri tarafından yönetilmiştir.

Bizans-Sasani mücadeleleri ile yıpranan bölgeye 640 yılından itibaren Arap akınları başlamıştır. Bölgeye 661-750 tarihleri arasında hakim olan Emeviler döneminde Hazarlar, Bizans'a yardım etmek amacıyla Kafkasları aşarak Habib bin Mesleme'ye bıraktıkları Kür boylarını yeniden ele geçirmişlerdir. Yapılan savaşlarda bölge valisi Grigor Mamigonian hayatını kaybetmiş, bunun üzerine Emeviler Mamigonianlar'dan vazgeçerek Bagrationu ailesinden Aşot'u (686-690) vali tayin etmişlerdir.²⁴ Aşot'un Bizans taraftarı olması sebebiyle Araplar tarafından öldürülmesi üzerine II.Justinianus bir sefer düzenlemiş, Müslümanlara itaat eden beyleri hapsederek Kamsaragan sülalesinden Vahan oğlu Nerseh'i kuropalat unvanıyla tüm Ermenistan'ın valisi, Bagrationu sülalesinden Smbat'ı da ordu komutanı olarak tayin etmiştir.²⁵ Böylece yerel beyler arasındaki güç dengesi bozulmuş, Bagrationu sülalesi ön plana çıkmaya başlamıştır.

750 yılından itibaren bölgede Abbasi akınları görülmeye başlamış, Halife Harun al-Reşid (786-809) zamanında Yukarı Aras Nehri, Kars Çayı ile Arpaçay boyları Dvin; Kura Irmağı boyu ile birlikte, Ardahan, Göle, Posof ve Çıldır bölgeleri Tiflis; Pasinler ile Karasu boyları da Erzurum (Karin/Kalıkala) Emirliği'ne bağlanmıştır.²⁶

7. yüzyıldan itibaren bütün Ermeni bölgesindeki şehirler gibi Ani de Müslüman halifeleri hükümdar olarak tanımıştır. Abbasi yayılımına engel olmaya çalışan yerel beylerle 772 yılında Erciş civarında yapılan savaşta Mamigonion sülalesi neredeyse tamamıyla yok olmuş, bu durum Çoruh, Dicle ve Aras Nehri boylarına yayılarak ticaretle zenginleşmiş olan Bagrationi sülalesinin işine yaramıştır. Aşot Mısager'in başkanlığındaki bir kol, Ermenistan ticaretinin önemli merkezi ve Arap emirlerinin oturduğu Dvin şehrine yakın olmak amacıyla Kars'ın doğu bölgelerine yerleşmeye karar vermiş ve Kamsaragan sülalesine ait olan Bagaran (Kilittaşı)'ı alarak kendilerine merkez yapmıştır.²⁷

Aşot'un 826 yılında ölümü üzerine toprakları iki oğlu Bagarat ve Smbat arasında paylaşılmış; Bagarat Muş civarındaki (Daron, Sasun ve Khoyt) topraklarına sahip olurken, Smbat'a başkent Bagaran (Kilittaşı) ve Aras boyları (Arşarunik ile Şirak) kalmıştır.²⁸

806 yılında Bağdat'a rehine olarak götürülen ve halifenin güvenini kazanan Smbat'ın oğlu Aşot, babasının 856 yılında Samarra'da ölmesinden sonra ısbaredliğe yükseltilmiş, 861-862 yılında Halife Al-Mutavakkil (822-861) ya da Halife Al-Musta'nın (862/866) tarafından "Ermeni Prenslar Prensi" ilan edilmiştir.²⁹ 885 yılında da Halife Al-Muta'mid (870-892) ve Bizans İmparatoru I.Basileos (867-886) tarafından birer krallık tacı gönderilmiştir.³⁰

Aşot'un ölümünden sonra oğullarından Bagarat Taron Fırat vadisini, Smbat ise Ani ve Kars'ı içine alan Şirak bölgesini almış, ancak atalarının başkentini bırakarak Başüregel'i (Şirakavan) merkez yapmıştır. Halife Al-Mu'tazid (892-902) tarafından Ermenistan kralı olarak resmen tanınan Smbat, halifenin gönderdiği tacı, Garnilli Katolikos II.Kevork'un yönettiği bir törenle, Başüregel'de (Şirakavan) inşa ettirdiği Surp Prgiç Kilisesi'nde giymiştir. 893 yılında da Bizans İmparatoru

²⁴ Brosset,2003: 213, Gewond,2006:15, Grousset, 2005: 294-295, Kırzioğlu,1953: 219-222.

²⁵ Gewond,2006: 17-18; Grousset,2005: 296; Kırzioğlu, 1953: 222

²⁶ Kırzioğlu, 1953: 247.

²⁷ Grousset, 2005: 316-319; Kırzioğlu, 1953: 232, 249-251; Kırzioğlu, 1983: 191.

²⁸ Grousset, 2005: 333; Kırzioğlu, 1953: 253.

²⁹ Arpee, 1946:83; Kırzioğlu, 1953: 259; Der Nersessian, 1969: 33; Cowe, 2000: 78; Grousset, 2005: 334-353.

³⁰ Kırzioğlu, 1953: 261-263; Toumanoff, 1966: 612-613; S.Der Nersessian, 1969: 33; Lang, 1985: 38; Ostrogorsky, 1991: 221; Cowe, 2000: 78; Grousset, 2005: 373-374.

VI.Leon (886-912) da bir taç göndererek Smbat'ın krallığını tanımıştır.³¹ Hakimiyet sınırlarını, Erzurum (Garin)'a, Tao-Klarceti (Penek-Bereket Köyü), Hazar Denizi ve Kafkasların eteklerine kadar genişleten Smbat³², Sacoğlu Yusuf ve Vaspurakan Kralı Gagik Ardzruni ile 914 yılında yaptığı savaşta tutsak edilerek Dvin'e götürülmüştür. Yerine geçen oğlu II.Aşot Yergat, dönemin katolikosu V.Hovhannes'in (899-931) çabalarıyla kurulan iyi ilişkiler sayesinde, Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogenetos (913-959)'tan "Krallar Kralı" unvanını almayı başarmıştır.³³

II.Aşot'un 928/929 yılında ölümünden sonra kardeşi Abas, Vaspurakan Kralı Gagik'in çağrısı üzerine bir araya gelen Ermeni asillerinin toplantısında, Ermenistan'ın Krallar Kralı sıfatı ile Farsça "Şahinşah" unvanını almış³⁴ ve ikamet yeri olan Kars'ı Ermeni Krallığı'nın başkenti yapmıştır.³⁵ Bagaran (Killitaşı)'nda oturan amcasının oğlu Aşot Şabuhyan'ın arkasında varis bırakmadan ölmesinden sonra O'nun topraklarında da sahip olmuştur.

Kral Abas'tan sonra tahta çıkan III. Aşot (953-977), Katolikos Anania başkanlığında bir törenle Ani'de taç giymiş ve 961 yılında başkenti Kars'tan Ani'ye taşıyarak şehrin etrafını surlarla çevirmiştir. Bugünkü surların önemli bir kısmı, III. Aşot zamanında yaptırılmıştır. Giderek kuzeye doğru genişleyen şehrin etrafını çevreleyecek şekilde sınırlayan ikinci sur duvarını yaptırmak da III. Aşot'un halefi Kral II. Smbat'a (977-988) kalmıştır.³⁶

Hem başkent olarak seçilmesi hem de Bizans'la Araplar arasında süren savaşlar nedeniyle bölgenin güneyindeki ticaret yolunun kullanılamaz hale gelmesi sonucunda Dvin ve Nahçıvan gibi eski merkezlerin yanısıra Ani, Kars ve Arzen gibi yeni merkezlerin oluşması³⁷ daha çok bir köy yerleşimi görünümünde olan Ani'nin hızla gelişmesine yol açmıştır. Şehrin gelişimine, III.Aşot'un ölümünden sonra Ani'de taç giyerek yerine geçen büyük oğlu II.Smbat (977-988) da önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönemde şehrin nüfusunun hızla arttığı söylenmektedir. II.Smbat şehrin etrafını ikinci kez surlarla çevirmiş, birçok kilise inşa ettirmiş ve katedralin yapımını başlattırıştır. Ani yakınlarındaki yerleşimlerde ve krallıklarda da yoğun imar faaliyetleri görülmüştür.³⁸ Bagratiler tarafından İran-Trabzon ticaret yolunun Ani üzerinden geçmesi için Arpaçay üzerinde birçok köprü inşa edildiği bilinmektedir.

989 yılında Ermeni Krallığı'nın başına geçen II.Smbat'ın kardeşi I.Gagik (989-1020) dönemi ise Ani'nin altın çağı olmuş, Bagrati krallığı zirvesine ulaşmış, Ani şehri de büyük bir refah dönemi yaşamıştır. 993 yılından itibaren Ani Ermeni Başpatrikliğinin Merkezi (Katolikos) olma özelliğini de kazanmıştır. Ani, "1001 Kiliseli Şehir" olarak ünlenmiştir.³⁹

Ancak, Büyük Selçuklular'ın bölgede seferlere başlamasıyla Ani'nin kaderi değişmiş, doğu sınırlarını emniyet altına almak isteyen Bizans İmparatorluğu, Vaspurakan Beyliği'nin topraklarına el koymuştur.⁴⁰ I.Gagik'in ölümüyle yerine geçen oğlu III.Smbat (1020-1040) bir süre kardeşi Aşot Kaç'ın isyanlarıyla uğraşmıştır.⁴¹ Bu arada Bizans İmparatoru II.Basileos'un Tao Klarceti Kralı I.Giorgi'ye karşı düzenlediği seferde Giorgi'yi destekleyen Smbat, Trabzon'da hazırlanan seferin

³¹ Arpee, 1946: 83; Kırzioğlu, 1953: 265-266; Grousset, 2005: 377-378.

³² Kırzioğlu, 1953: 267; Grousset, 2005: 380.

³³ Kırzioğlu, 1953: 259-307; Toumanoff, 1966: 614; S.Der.Nersessian, 1969: 35; Yıldız, 1985: 3-4.

³⁴ Grousset, 2005: 457.

³⁵ Arpee, 1946: 85; Grousset, 2005: 457.

³⁶ Sözen Metin, Kuzeydoğu Anadolu'da Mimari, İstanbul 2009,s.73

³⁷ Der Nersessian, 1967: 427.

³⁸ Kurkjian, 1958: 195; Kirakos, 1986: 88; Grousset, 2005: 489-490; 506.

³⁹ Grousset, 2005: 507-508, 511-513, 525-529.

⁴⁰ Hild-Restle, 1981: 50; Grousset, 2005: 540-543.

⁴¹ Mateos, 2000: 13-14.

kendisine yöneltileceğinden korkarak Patrik Bedros'u, kendisinden sonra yetkilerini II.Basileos'a devrettiğini vasiyet eden ve Bagrationlar'ın sonunu hazırlayan bir mektupla Trabzon'a göndermiş⁴², İmparator Basileos da Ani Kralı'na İstanbul'da saray ve Kayseri civarında bazı araziler hibe etmiştir.⁴³ Smbat'ın 1040/1041 yılında arkasından varis bırakmadan ölmesi üzerine, dönemin Bizans İmparatoru IV. Mikael vasiyetin uygulanmasını, Ani ve Şirak topraklarının Bizans'a bırakılmasını emretmiştir.⁴⁴ Ani'nin yönetimine ise komutanlardan Vahram Pahlavuni'nin çabalarıyla III.Smbat'ın kardeşi Aşot Kaç'ın oğlu II.Gagik getirilmiştir.⁴⁵ Bu arada Bizans tahtına oturan IX. Konstantinus Monomachos (1042-1054), Şeddadi yöneticisi Ebu'l Esvar'dan da yardım alarak Ani'nin fethedilmesi için yeni bir sefer düzenlemiştir.⁴⁶ Monomachos, Ani'li yüksek rütbeli komutan Sarkis'in telkinleriyle kendisine direnen Gagik'i, bir İncil ve kutsal haç parçaları eşliğinde gönderdiği mektupla Konstantinopolis'e davet etmiş, O'nu görmeyi arzu ettiğini, Ani ve Şirak'ın yönetiminde daimi kılacağını bildirmiştir. Kendisinin yanında olan komutanlarının, özellikle tahta çıkmasında önemli rol oynayan Vahram Pahlavuni'nin uyarılarına kulak tıkayan Smbat, şehrin anahtarlarını Patrik Bedros'a teslim ederek Konstantinopolis'e gitmiştir.⁴⁷ Patrik Bedros'un şehrin anahtarlarını Monomachos'a göndermesiyle de 1045 yılında Ani, Bizans /Doğu Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiş, Bagrati krallığına resmen son verilmiştir.⁴⁸ Ancak Ani şehrinin gelişiminin durmadığı, Alaca Dağları'ndan şehre su getiren bir kemerin inşasının Doğu Roma Valisi'nce gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Büyük Selçuklular 1048 yılında İbrahim Yinal, 1055 yılında da Tuğrul Bey komutasında bölgede seferlere başlamış, 1064 yılında Sultan Alparslan (1063-1072) komutasındaki ordu, Bizans yönetiminde bulunan ve kaynaklarda "asla zapt edilemez" denilen Ani'yi kuşatmıştır. Bizanslılar şehri ele geçirdiklerinde Bagrationileri ve diğer bölge halkını yavaş yavaş başka yerlere sürmüş, bunların yerine paralı askerler yerleştirmişlerdir. Selçuklu kuşatması başladığında Bizans İmparatorluğu'na bağlı generaller Bagrat ve Krikor tarafından savunulan şehir, 25 gün süren muhasara sonucunda Selçuklular tarafından ele geçirilmiştir.⁴⁹ Önce çevredeki yüksek dağlarda bulunan kaleleri fetheden Selçuklular, daha sonra Ani'nin surları önüne gelerek çadırlarını tarlaların üzerine kurmuş, halk başlangıçta sultan ve askerlerini tacir zannetmiştir. Ancak askerleri tarlalardan çıkarmak isteyen tarla işlerinden sorumlu bazı süvariler gerçeği anlayınca, ahali dış şehirden kaçarak iç kaleye sığınmıştır. Surlarda gedik açmak mümkün olmayınca savaşın şiddetlendiği bir anda Sultan Alparslan saman dolu çuvalların üst üste yığılmasını emrederek nefit ve saman ataları bunların üzerine çıkartmış, ayrıca tahtadan yüksek köşkler inşa ettirerek bunların üzerine de savaşımlarını yerleştirmiştir. Böylece içerdeki askerlerin surlara tırmanması engellenmiş, bu arada surun bir kısmını yakmayı başaran askerler şehre girerek Ani'yi fethetmiştir.⁵⁰ Bu başarılarından dolayı Halife Kaim bi-Emrillah, Alparslan'ı överek Ebu'l Feth unvanı vermiştir.⁵¹

Sultan Alparslan Ani'yi, Dvin Emiri Şeddadlı Ebu'l Esvar'a bırakmış, Esvar yaşlı olduğu için oğlu Manuçehr Bey Selçuklular'a bağlı olarak Ani'yi yönetmiştir.⁵² Manuçehr (1064-1110), Ani'nin yıkılan surları ve yapılarını onartmış, saray cami, kervansaray ve suyolları gibi yeni yapılar inşa

⁴² Aristakes, 1985: 32; Kurkjian, 1958: 202; Honigmann, 1970: 166.

⁴³ Hild-Restle, 1981:50; Dostourian, 1985: 30; Kaşgarlı, 1991: 1093-1094.

⁴⁴ Aristakes, 1985: 57.

⁴⁵ Aristakes, 1985: 58; Matcos, 2000: 73-74.

⁴⁶ Grousset, 2005: 561.

⁴⁷ Kurkjian, 1958: 203; Aristakes, 1985: 62; Mateos, 2000: 79; Brosset, 2003: 280, dn 437.

⁴⁸ Mateos, 2000: 79-80; Aristakes, 1985: 63; Brosset, 2003: 280, dn 437; Honigmann, 1970: 173.

⁴⁹ Sevim, 1988: 41.

⁵⁰ Ali El Hüseyini, 1999:27.

⁵¹ Kafesoğlu, 1992:29.

⁵² Kırzioğlu, 1953: 344-345.

ettirmiştir. Böylece şehir eski canlı ticari hayatına kavuşmuş, hem Müslümanların hem de Hristiyanların rahat yaşadıkları bir kent olmuştur.⁵³

Manuçehr'in 1110 yılında ölümü üzerine oğlu Ebu'l Esvâr (1110-1124) geçmiş, Selçukluların taht kavgasıyla uğraştığı bu dönemde sık sık saldırılara maruz kalan Ani, 1124 yılında Kral David tarafından Doğu Roma yönetimine bağlı bulunan Gürcülerin hakimiyeti altına sokulmuştur.⁵⁴ Ancak, Ebu'l Esvâr'ın oğlu I.Fadlun (1125-1131) bir yıl kuşatmadan sonra, 1125 yılında şehri Gürcülerden geri almayı başarmıştır. II.Fadlun (1155-1161)'un son yıllarda 1161 yılında, tekrar Gürcü egemenliğine giren şehir⁵⁵ 1164 yılında Selçuklulara bağlı Atabeklerin baskıları sonucunda Gürcüler tarafından boşaltılmış ve II.Fadlun'un kardeşi Şeddadlı Şahinşah'a (1164-1200) teslim edilmiştir. Şahinşah'ın Ani'de harap olan binaları yenileme gayreti O'na Ebu'l Mummeran unvanını kazandırmıştır. 1199/1200 yılında Gürcü Kraliçesi Tamara (1184-1212) tarafından şehrin ele geçirilmesiyle Ani Şeddadlı Beyliği son bulmuştur.⁵⁶ Şehrin surları bu dönemde Zahariler tarafından Arpaçay kıyısına kadar genişletilmiştir.

Kars ve Ani çevresi, Moğolların (1239-1256)⁵⁷, İlhanlıların (1256-1336), Celayirlilerin (1336-1380), Karakoyunluların (1380-1386), Timurluların (1386-1406) hakimiyetinde kalmış, Timur şehri valilik merkezi yapmıştır.⁵⁸ Bölge,1406-1467 yılları arasında yeniden Karakoyunluların, 1467-1508 yılları arasında Akkoyunluların yönetimine geçmiştir. Bu dönemde savaş alanına dönen bölgede, pek çok şehir gibi Kars ve Ani de harap olmuştur. 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi sırasında da Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. 1605 yılında meydana gelen 8 şiddetindeki depremle harabe haline dönen şehir terk edilmiş, ancak yine de 18. Yüzyılın sonlarına kadar az da olsa yaşam devam etmiştir.

1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonunda 3 Mart 1878 yılında Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması gereğince Kars, Batum ve Ardahan Rusya'ya bırakılmıştır. 1917 yılındaki Ekim Devrimi sonrasında Brest - Litovsk Antlaşması ile bu şehirler tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1918 yılı sonrası işgal döneminde Kars çevresi 1921 yılına kadar Ermeniler ve Gürcülerin kontrolünde kalmıştır.

Ruslarla 16 Mart 1921'de Moskova'da, 13 Ekim 1921'de Kars'ta yapılan antlaşmalarla, Türkiye-Rusya sınırı çizilmiş, Kars ve çevresi Türkiye Cumhuriyeti topraklarına katılmıştır.⁵⁹

3.5 Ani'nin Mimarlık Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde verilen bilgilerin ve fotoğrafların derlenmesi sırasında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Ani Kültürel Peyzajı internet-sitesinde⁶⁰ yer alan bilgiler, 29/05-02/06/2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı Geliştirme Çalıştayı kapsamında yapılan Bilimsel Hazırlık Toplantısı

⁵³ Kırzioğlu, 1953: 360-366

⁵⁴ Mateos, 2000: 280. Dn 154; Brosset, 2003: 326.

⁵⁵ Mateos, 2000:331; Brosset, 2003: 344-345.

⁵⁶ Kırzioğlu, 1953: 366-394.

⁵⁷ Tuncel, 1992: 199.

⁵⁸ Kırzioğlu, 1953: 308-517.

⁵⁹ Kırzioğlu M.Fahrettin, a.g.e. s. 551-555, 559

⁶⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Ani Kültürel Peyzajı internet-sitesi, Doç. Dr. Fahriye BAYRAM, Kültür ve Turizm Uzm. Filiz AZEROĞLU, Dr. Güner SAĞIR, Arkeolog Nil KOÇAK, Mimar Serap SEVGİ ile Kültür ve Turizm Uzmanı Levent BOZ (Tasarım ve Uygulama) tarafından hazırlanmıştır.

tutanağı ile Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı Çerçeve Geliştirme Çalışması Sonuç Raporu kullanılmıştır.

*Genel Çerçeve*⁶¹

Ani'de Tunç Çağı ve Yeni Çağ başı arasında yerleşimin sürekliliği tespit edilmiş olup; Ani mimari mirasında 3000 yıllık bir mimari geleneğin izleri görülmektedir. Antik kentte ilk yerleşimin Kalkolitik Dönemden başladığı, Eski Tunç, Urartu, Roma, Kimmer, İskit, Med, Pers, Hellen, Artaksiyas, Part (Arsaklı), Sasani, Bağratlı, Bizans, Selçuklu, Gürcü ve Osmanlı dönemlerinde gelişimini sürdürdüğü bilinmektedir. Şehrin surları ise Erken Demir Çağına tarihlenmektedir ve Kuzeydoğu Anadolu'da ve Doğu Anadolu'da Erken Demir Çağına ait tek sur örneği Ani'de görülmektedir. Ayrıca Erken Demir Çağı Suru ve Hendeği bir arada sadece Ani'de günümüze kadar ulaşmıştır. Vadi yerleşimi yapısını oluşturan mağara yerleşmeleri de yakın zamana kadar kullanılarak önemini korumuştur.

Ani, Eski Çağdan günümüze coğrafi özellikleri dolayısıyla stratejik bir öneme sahip olmuştur. Tarihte Şirak olarak adlandırılan bölgede yer alan Ani, Doğu ve Batı arasında ticareti sağlayan İpek Yolu üzerinde bulunması, üç tarafını çevreleyen akarsuların yarattığı derin vadilerle doğal olarak korunması ve çevreye hâkim konumuyla bölgede söz sahibi olmak isteyen milletlerin dikkatini çekmiş, kurulduğu dönemden Osmanlı hâkimiyetine girinceye kadar sürekli el değiştirerek pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu durum Ani'ye çok kültürlü olma özelliği kazandırmıştır.

Ani 961-1045 yılları arasında Ermeni Bagrationu Prensiği'nin başkenti olmuştur. 992 yılında Ermeni Katolikosluk Merkezi Ani'ye taşınmış, bu olay şehrin dini açıdan da önem kazanmasına yol açmıştır. Aynı zamanda Ortaçağda farklı inanç ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir kent olan Ani'de Müslüman, Hıristiyan ve Pagan dini yapıları bir arada izlenebilmektedir. Ortaçağın şehircilik, mimarlık ve sanat açısından bir arada gelişiminin sergilendiği bir şehir olan Ani bu sayılan özellikleri ile Dünya mimarlık tarihi açısından Ortaçağı özetleyen kentlerden birisi olma özelliğine de sahiptir.

Mimari dil, yapım tekniği ve teknolojisi açısından zenginlikleri nedeniyle adeta bir mimarlık şöleni sergileyen Ani, mimarisinin çok iyi okunabilir olması nedeniyle mimarlık eğitiminde de önemli bir değer haline gelecektir. 8. yüzyıla kadar Ani dışında yakın çevrede gelişen ve fetih yoluyla getirilen mimari tarzların, bazı plan değişiklikleriyle ancak benzer malzeme, detay ve bezeme kullanımıyla Ani'de kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Ani'deki Ortaçağ yapılarında yapı malzemesi, cephe düzeni ve mimari bezeme özelliklerinin tekrarlanan özellikler olduğu söylenebilir. 9. ve 12. yüzyıllar arasında İpek Yolunun Kafkaslardan Anadolu'ya giriş noktasında yer alması ve Türk topluluklarının Anadolu'ya geçişindeki ilk noktalardan birisi olması nedenleriyle mimari mirasın yapım tekniği ve teknolojisinde farklı kültürler arası etkileşim izlenebilmektedir. İran-Türkistan-Horasan bölgelerinde 10. ve 11. yüzyıllarda gelişen mimari stil Kafkasya ile birlikte Ani'de de 11. yüzyılda taş malzeme kullanılarak yeni bir dile dönüşmüştür.

Ani kentinin İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle şehir 14. yy ortalarına kadar bölgenin önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Günümüzde yıkık bulunan Ebul Muhammeran Cami minaresi üzerindeki 1199 tarihli kitabeden, bu bölgede keten ve pamuk ticareti ile koyun ve deve alım satımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ortaçağda önemli bir ticaret merkezi özellikleri göstermektedir, nitekim Ortaçağ ticaret yapıları da hala ayakta.

⁶¹ Bu başlık altında yer alan bilgiler ve mimari tanımlamalar Kazı Başkanı Prof. Dr. Fahriye BAYRAM tarafından hazırlanmış olup, fotoğraflar da kendisine aittir.

Anadolu'da Türk topluluklarının yerleşmesini sağlayan Sultan Alparslan'ın Anadolu'daki tek kitabesi (1066 tarihli) de yine Ani'de bulunmaktadır. Ani'de bulunan anıtlar, yığma yapı türünde kırmızı, siyah ve/veya kahverengimsi düzgün kesme taş (andezit tüf) ve moloz dolgu ile inşa edilmişlerdir ve alana özgü nitelik taşımaktadırlar. Farklı anıtlarda farklı mimari deneysel arayışların (Ör: Gagik Kilisesi, Surp Arak'elots Kilisesi vb.) gözlemleniyor olması ve yapı türlerinin çeşitliliği mimari mirasın zenginliğini oluşturmaktadır.

Ani'deki yapılar iç kale, sur içi ve sur dışı olmak üzere üç bölgede yoğunlaşmıştır. Kiliseler çoğunlukta olmakla birlikte, askeri, sivil ve ticari yapıların da örnekleri mevcuttur. Bu durum bir Ortaçağ şehrinin nasıl programlandırıldığının anlaşılabilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Ani Kültürel Peyzajı'nda bu anıt yapıların yanı sıra yıkılarak toprak altında kalmış birçok sivil mimarlık örneği de bulunmaktadır.

İç Kale

Ani'nin güneybatısında bulunan yüksekçe bir tepe üzerinde kurulan İç Kale'de, kurulduğu küçük tepenin üzerine daire şeklinde çevreleyen surlar ile sur içerisindeki kilise kalıntısı ve bir saray kalıntısı bulunmaktadır. İç kaledeki diğer yapı kalıntıları tamamen toprak altında kalmıştır.

İç Kale

Mekan savunmaya uygun bir arazi üzerinde kurulduğundan Ani antik kente göre ulaşılması zor bir yerde bulunmaktadır. İç kaledeki surlar ile sur içerisindeki yapı kalıntıları mimari açıdan antik kentteki mevcut yapıların öncüsü konumundadır. Ebul Manuçehr Camisinin önünden geçen yolun güney batıya uzanan kısmındaki patika bir yol ile iç kaleye ulaşılmaktadır.

Aşot Surları

İç Kale, topografik yapısı ve etrafını çevreleyen surlarının şehre kattığı peyzaj değerinin yanı sıra içinde barındırdığı yapılarla önemlidir. Özellikle saray kompleksi, az sayıda günümüze ulaşan saray yapılarının nasıl programlandığının, hangi yapıları içerdiğinin anlaşılması bakımından aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Mekanların zeminlerin altına ya ana kayaya oyularak yapılan ya da büyük boyutlu pişmiş toprak pitoslardan oluşan çok sayıda ambarlar, sarnıçlar nadir uygulamalar arasındadır. Şehrin ilk Hıristiyan yapısı iç kaledeki Saray Kilisesi'dir. Kuzey yanına birleştirilerek inşa edilen şapel, iki katlı yapısıyla nadir görülen bir uygulamaya sahiptir ve Ani'de de tek örnektir. Burada bulunan diğer dört kilisede, farklı plan tipi uygulanmış, yapıların cepheleri dönemin özelliklerini yansıtan zengin kabartmalarla bezenmiştir.

Yer yer kiklopiik taşlarla örülmüş olan surların bir kısmı Kamsaragan Dönemine aittir. Ancak 13. yüzyılın sonlarına kadar bazı onarımların yapıldığı izlenmektedir.

Kamsaraganlar (İç Kale) Sarayı:

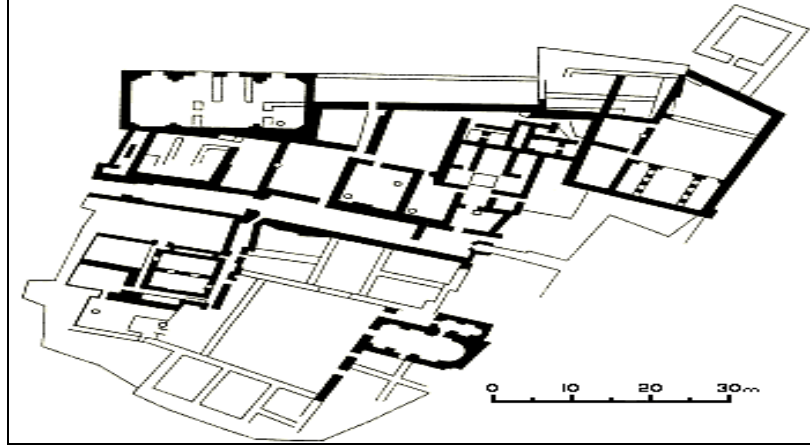
İç Kalenin kuzey kesiminde yer alan sarayın banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir, ancak ilk olarak Kamsaraganlar Döneminde inşa ettirildiği daha sonra Bagrationiler tarafından da kullanıldığı düşünülmektedir.⁶²

Günümüzde harap durumda bulunan saray, Marr'ın 1907-1914 yıllarında gerçekleştirdiği kazılar sırasında açığa çıkarılmıştır. Çalışmalar sonucunda saraya ait yapıların doğu-batı doğrultusunda uzanan bir koridorun iki tarafına yerleştirildiği, bazıları çift katlı olan çok sayıda odalar ile üç tören salonu ve bir hamam içerdiği tespit edilmiştir.⁶³ Kuzeybatıdaki tören salonu diğerlerine göre daha büyük boyutludur. Tek mekânlı yapının kuzey duvarı plasterlerle üç baya ayrılmıştır ve süsleme içermemektedir. Daha sonraki bir dönemde duvarlarla dört odaya bölünerek farklı bir işlevle kullanılmıştır. Doğuda yer alan salonlardan birisi sütunlarla üç bölüme ayrılmıştır ve her iki salonda da fresk, çini ve figürlü kabartma parçaları açığa çıkarılmıştır.⁶⁴

⁶² Marr, 1921: 397; Khatchatrian, 1966: 164; Donabedian-Thierry, 1987: 481.

⁶³ Marr, 1934/II: 65-72, fig. 114a.

⁶⁴ Marr, 1934/II: 65-72, fig. 120-121, 128-129.

İç kale saray kompleksi yerleşim planı
www.virtualani.org

Saray (Surp Sargis ve T'oros, Kamsaraganlar) Kilisesi:

Sarayın doğu bölümünde yer alan kilisenin, vaktiyle güney duvarında bulunan yazıtta göre Absalon adlı bir kişi tarafından, 622 yılında inşa ettirildiği ileri sürülmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla Ani'deki en eski tarihli kilise olma özelliğine sahiptir. 10 – 11. yüzyılda da onarılarak kullanılmıştır.⁶⁶

Saray Kilisesi, Kuzey Duvar

Kuzey duvardaki plaster

Günümüzde sadece kuzey duvarı ayakta olan yapının güney duvarı olasılıkla 1966 yılındaki depremde olduğu gibi yana devrilmiştir. Marr'ın verdiği bilgilere göre⁶⁷ doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kilisenin kuzey, güney ve batıda olmak üzere üç kapısı vardır. Kuzeydeki kapı, yanına bitştirilerek inşa edilen şapele geçiş sağlamaktadır. İçte kuzey ve güney duvarı plasterlerle üç baya ayrılmış, plasterlerin yüzeyine zengin geometrik motifler işlenmiştir. Doğuda yüzeyi akanthus yapraklarıyla bezenmiş bir kemerle naosa açılan yarım daire planlı apsis vardır. Yapının üzeri içte iki adet kemerle takviye edilen beşik tonoz, dışta ise sal taşlarıyla kaplı beşik çatı ile örtülmüştür. Marr yapıda çok sayıda figürlü kabartma parçaları da ele geçirmiştir.

⁶⁵ Uluhogian, 1992: 403-404.

⁶⁶ Donabedian-Thierry, 1987: 483; Cuneo, 1988: 653; Karapetian, 2001: 66.

⁶⁷ Marr, 1934/II: 50-53.

Saray Kilisesi, doğudan bakış
www.virtualani.org

Plan
www.virtualani.org

Kuzeydeki şapel çift katlı olup doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İçte kuzey ve güney duvar plasterlerle iki baya ayrılmıştır. Doğu duvar yarım daire planlı apsisle sınırlanmıştır.

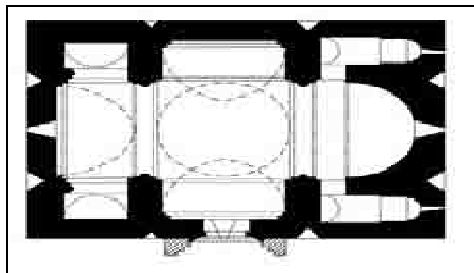
Midjnaberd (Prens Çocukların Mezarı) Kilisesi:

Sarayın güneyinde, yamaçta yer alan kilisenin banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir, ancak mimari özelliklerine göre 11. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilmektedir.⁶⁸ Kilise 1966 yılındaki depremde tahrip olmuştur ancak, kalıntılar ve eski yayınlardaki çizim ve fotoğraflarına göre, koyu gri renkli düzgün kesme taşlarla inşa edildiği ve dışta doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen, içte tek nefli kubbeli (dome hall) plan tipine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Midjnaberd Kilisesi, güneydoğudan

Yapının tek girişi güney cephe ekseninde bulunmaktadır ve profilli lento ve sövesi, üst kısımdaki akanthus, yumurta dizisi ve inci payetli frizi ile antik yapıların kapılarını andırmaktadır.

Plan
(Karapetian, 2011)

Midjnaberd Kilisesi, güneydoğudan
(Karapetian, 2011)

⁶⁸ Donabedian-Thierry, 1987: 483; Cuneo, 1988: 652; Karapetian, 2001:105.

Yapının cepheleri eksene simetrik olarak yerleştirilmiş birer üçgen niş ile hareketlendirilmiş, üst seviyede de birer mazgal pencere yerleştirilmiştir.

İç kısımda kuzey ve güney duvarlar dışa oldukça taşkın yapılmış ikişer duvar payesi ile doğudaki daha geniş iki baya ayrılmış, dikdörtgen biçimli bemandan sonra doğu duvar yarım daire planlı bir apsisle sınırlandırılmıştır. Apsisin iki yanında bemandan giriş sağlanan, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve apsidiollü birer pastophorion hücresi bulunmaktadır. Merkezdeki kare planlı mekân içte yüksek silindirik kasnak üzerine oturtulan kubbe, dışta konik külah ile örtülmüş, kasnağın ana eksenlerine yarım daire kemerli birer mazgal pencere açılmıştır.

Altı Apsisli (st. Eghia) Kilise:

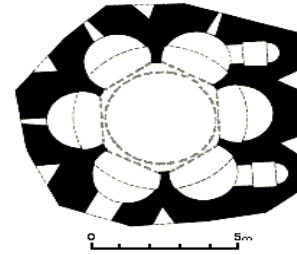
İç kalenin güneydoğu ucunda yer alan kilisenin günümüzde kitabesi yoktur. Ancak bir araştırmacı vaktiyle bulduğu bir kitabe parçasında Abuk'hanm adı ile 1026 tarihini okuduğunu bildirmektedir.⁶⁹

Sarı, kırmızı ve pembe renkli düzgün kesme taşlarla inşa edilen yapı, dışta düzgün olmayan ongen, içte altı apsisli (heksakonchos) plan tipine sahiptir.

Yapının girişi güneybatı cephededir ve cephelere ikisi doğuda olmak üzere toplam altı üçgen niş yerleştirilmiş, kuzeybatı bölüme de aralıklarla mazgal tipi üç pencere açılmıştır. Cepheler renkli taş kullanımı ile hareketlilik kazanmış ayrıca dağınık şekilde yerleştirilmiş kabartma haç motifleri işlenmiştir.

Altı Apsisli Kilise, güneydoğudan

Plan

(www.virtualani.org)

İç mekânda konchlar birbirlerine hafif sivri kemerlerle bağlanmış, her konchun içine yarım daire biçimli birer kemer daha yerleştirilerek çok sık görülmeyen çifte kemer uygulaması yapılmıştır. Doğudaki konch apsis olarak değerlendirilmiş, iki yanında da konchlara açılan, dikdörtgen planlı, apsidiollü küçük birer pastophorion hücresi yerleştirilmiştir.

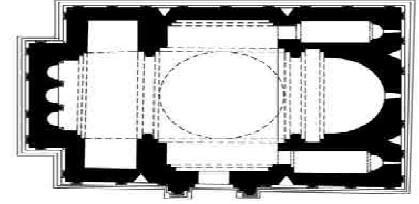
Konchların üzeri dışta sundurma çatı, içte yarım kubbe; merkezdeki mekân ise alt köşelerinde birer trompcuğun bulunduğu pandantifle geçilen yüksek silindirik kasnak üzerindeki kubbe ile kapatılmıştır. Ancak kasnağın üst seviyesinden itibaren örtü yıkılmıştır.

Karimadin Kilisesi:

⁶⁹ Orbeli, 1966: n. 114; Cuneo, 1988: 661.

Karimadin Kilisesi

Plan
(Karapetian: 2011)

İç kalenin dışında, kuzeydeki düzlükte yer alan kilisenin banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak 1912 yılında yıkılan çan kulesinde ismi Karimadin olarak geçmektedir.⁷⁰ Araştırmacılar mimari özelliklerine göre yapıyı 10.-11. ile 13.yüzyıla tarihlendirmektedir.⁷¹

Yapı günümüzde harap durumdadır, ancak kalıntılardan planı ve mimari özellikleri anlaşılmaktadır. Üç basamaklı platform üzerine oturtulan kilise, dışta doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır, ancak batı cephesi orta bölümde dışa taşkın yapılmıştır, içte ise tek nefli kubbeli (dome hall) plan tipine sahiptir.

Yapının tek giriş kapısı güney cephe ekseninde yer almaktadır. Tüm cepheler, çifte kaide üzerine oturtulmuş çifte sütunceler ve bunları bağlayan kemer dizisiyle hareketlendirilmiş, ayrıca doğu, kuzey ve güney cephelere eksene simetrik olarak birer üçgen niş yerleştirilmiştir. Çevreye dağılmış durumdaki mimari parçalar cephelerin zengin süslemeye sahip olduğuna işaret etmektedir.

İç mekânda kuzey ve güney duvarlar dışa oldukça taşkın yapılmış ikişer duvar payesi ile doğudaki daha geniş iki baya ayrılmış, bemandan sonra doğu duvar yarım daire planlı apsis ile sınırlandırılmıştır. Apsisin iki yanında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve apsidiollü birer pastophorion hücresi bulunmaktadır. Batı duvarda dışa taşkın yapılmış kısımda yer alan yan yana üç apsidiol, sık rastlanan bir uygulama olmadığından dikkat çekmektedir.

Sushan Pahlavuni Kilisesi:

İç kalenin kuzey eteğinde yer alan yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak mimari özelliklerine göre 10.-11. yüzyıla tarihlendirmek mümkün görülmektedir.⁷²

Yapı günümüzde harap durumdadır, ancak kalıntılardan planı ve mimari özellikleri anlaşılmaktadır. Kilise, dışta doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen içte ise tek nefli kubbeli (dome hall) plan tipine sahiptir.

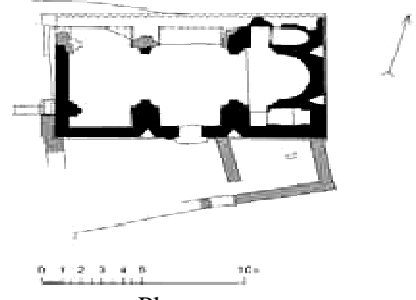
⁷⁰ Orbeli, 1966: n.101.

⁷¹ Marr, 1934/II: 98; Cuneo, 1988:654; Uluhogian, 1992: 406; Karapetian, 2011: 168.

⁷² Uluhogian, 1992: 402.

Sushan Pahlavuni Kilisesi

Plan
(Karapetian: 2011)

Yapının tek giriş kapısı güney cephe ekseninde yer almaktadır. Günümüze ulaşan doğu ve güney cephe eksene simetrik olarak yerleştirilmiş birer üçgen nişle hareketlendirilmiştir.

İç mekânda kuzey ve güney duvarlar dışı oldukça taşkın yapılmış ikişer duvar payesi ile batıdaki biraz daha geniş iki baya ayrılmış, bemandan sonra doğu duvar yarım daire planlı apsis ile sınırlandırılmıştır. Apsisin iki yanında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı birer pastophorion hücresi bulunmaktadır. Bunlardan diakonikon mekânının doğu duvarı apsidiolle bitirilmiştir.

Dış Kale

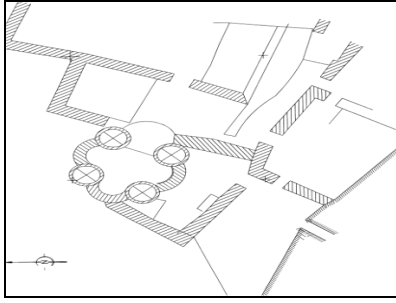
Ateş Tapınağı (Ateşgede):

Surp Arak'elots Kilisesi ile Gürcü Kilisesi arasında yer alan yapının banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak 1.-4. yüzyıllar arasında inşa edilmiş bir Zerdüşt tapınağı olduğu düşünülmektedir.⁷³ Eğer böyle ise Ani'de en eski yapı ve Anadolu'daki ilk Zerdüşt Ateşgedesi olma özelliğine sahiptir.

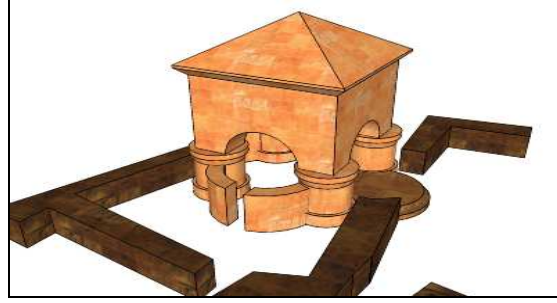

Ateş Tapınağı

⁷³ Marr, 1934/II: 53; Karamağaralı, 2000: 431-432.

Plan

Tapınağın rekonstrüksiyonu
(<http://vahearmenia.blogspot.com>)

Yapısal özellikleri bakımından kare planlı ve köşelerden yükselen dört sütun üzerinde çatı ile sonlanan bir biçime sahip, bazalt taş bloklardan yapılmıştır. Yapılan son kazılarda ise yapının yakınında bazı duvar kalıntılarına rastlanmış ve bu duvarların Ateşgede'nin Şapele dönüşümünden sonra yapıldığı sanılmaktadır.

Üst kısmı yıkılmış durumda olan yapı, silindirik kaideler üzerine oturtulmuş, bodur, ancak 1.30 m çapına sahip dört sütunla sınırlandırılan baldaken şemaya sahiptir. 12. yüzyılda sütunların arası örülerek yapı tetrakonchos (dört yapraklı yonca) planlı bir şapele dönüştürülmüştür. Yapının çevresinde işlevleri tam olarak saptanamayan bazı mekânlar bulunmaktadır.

Zerdüştlük en eski tektanrıci inançlardan biridir. Yaklaşık üç bin 500 yıl önce Zerdüş't tarafından İran'da kurulur. Zerdüş't ilke ve felsefesini anlatan Avesta isimli eserinde insanlar arasındaki kıskançlık, anlaşmazlık ve çatışmaların temelinde özel mülkiyet yatar demektedir. Günümüzde dünyada Zerdüş't, yaklaşık bir milyon insan olduğu tahmin edilmektedir.

II. Smbat Surları

Üç yönden akan dere ve nehirlerin vadileriyle doğal olarak korunan Ani'nin en korunaksız kısmı kuzey tarafıdır. İkinci surlar Kral II. Smbat döneminde (977-989) özellikle şehrin korunması en zayıf olan bu kuzey tarafını tahkim etmek amacıyla yapılmıştır. Üzerinde yer alan kitabelerden I. Gagik, Ebu'l Manuçehr ve Ebu'l Muammeran dönemlerinde de onarım geçirdiği bilinmektedir.⁷⁴

II.Smbat Surları, dıştan

II.Smbat Surları, dıştan

Kurulduğu arazi üzerine uyumu sağlamak amacıyla üçgenimsi bir şekilde inşa edilen surların yedi giriş kapısı mevcut olup, bu kapılar Uğurun Kapı, Kars Kapısı, Aslanlı Kapı, Satrançlı Kapı, Acemağılı Kapısı ve Mıgımgı Deresi Kapısıdır. Şehrin Arpaçay nehrine uzayan batı istikametindeki Bostanlar

⁷⁴ Mahe vd., 1999: 731-756; Karamağaralı, 2000:433.

Deresi ile doğu istikametindeki Mığmığ Deresi üzerinde yükselen sarp kayalıklar doğal bir koruma sağladığından bu istikamette inşa edilen surlar tek sıra halinde arazinin yapısına göre daha basit bir sistemle yapılmıştır. Buna karşılık Yavşan Düzü ve Cirit Düzü'ne bakan surlar çok müstahkem olarak inşa edilmiştir. Muhtemel düşman saldırılarının bu yönden geleceği hesaba katılarak inşa edilen surlar çift sıra veya üç sıra sistemiyle yapılmıştır.

Düzgün kesme taşlarla inşa edilen bu çifte surlardan dış surlar iç surlardan daha alçak yapılmıştır, daha çok tahribata uğramıştır ve aralıklarla yerleştirilmiş yarım daire ve dikdörtgen biçimli burçlarla takviye edilmiştir. Şehrin surları uzun kuşatmalara dayanıklı hale getirmek için surlar arasına yapılan destekleme kuleleri aynı zamanda erzak ve tahıl deposu olarak kullanılmıştır. İç surlar ise bazıları surlardan yüksek tutulan ve barınma için birkaç kat ihtiva eden birbirine yakın çok sayıda burca sahiptir. İç ve dış surların kapıları birbirine denk getirilmeden yapılmıştır ve böylece şehre giriş daha da zorlaştırılmıştır. Arazinin eğimine göre yer yer beş metre yüksekliğe kadar ulaşan surların dış cephelerinde haç motifleri, aslan ve yılan kabartmalı rölyefler, çini süslemeler mevcuttur. Kale surları kırmızı, sarı renkli tuf taşından kireç kaynatması Horasan harcı ile yapılmıştır.

Şehrin kuzey-doğu istikametindeki Cirit düzündeki Bostanlar Deresine inen yamaca kadar olan kısımdaki surların önüne geniş ve derin bir hendek sistemi de yapılarak surların savunması güçlendirilmiştir. Özellikle Gürcü, Moğol istilalarından zarar gören surların önemli bir kısmı halen ayakta. Aslanlı kapının bulunduğu surların Doğu yanındaki burç üzerinde Selçuklu Sultanı Alparslan'ın şehri 1064 yılında feth etmesini belgeleyen dört satırlık Kufi İslami Kitabe mevcuttur.

II.Smbat Surları, içeriden

II.Smbat Surları, içeriden

Muhtemelen eskiden de şehrin ana girişi olan Aslanlı Kapı, Ani şehir surlarının batısında ve bugünkü yol güzergâhına göre Ani'yi ziyaret edenlerin kullandığı esas giriş niteliğindedir ve ismini içteki burçlar arasında, duvarın üst kısmındaki aslan kabartmasından almaktadır. Kars Kapısı da iki yandaki birer burçla güçlendirilmiştir. Çeşitli mekânlar ihtiva eden bu burçlar, surlardaki en eski ve en yüksek burçlardır. Şeddadiler Döneminde (1164-99) onarılan Satrançlı Kapı ise girişinin üzerini bezeyen, kırmızı ve siyah renkli eşkenar dörtgen biçimli taşların, satranç tahtasını andırması nedeniyle bu isimle tanınmaktadır.

Arslanlı Kapı'ya adını veren kabartma)

Satrançlı Kapı

Duvar örgüsünde kullanılan sarı, gri ve kırmızıya yakın renkli taşlar surlara etkileyici bir hava katarken, yüzeylere kabartma olarak işlenen çok sayıda haç, gamalı haç motifleri, tılsımlı hayvan figürleri ve duvarlara kakılan seramik parçaları bu etkiyi daha da güçlendirmektedir.

Yılan figürleri arasında boğa başı

Duvara kakılan seramikler

Katedral (s. Asdvadzadin Kilisesi, Fethiye Camii)

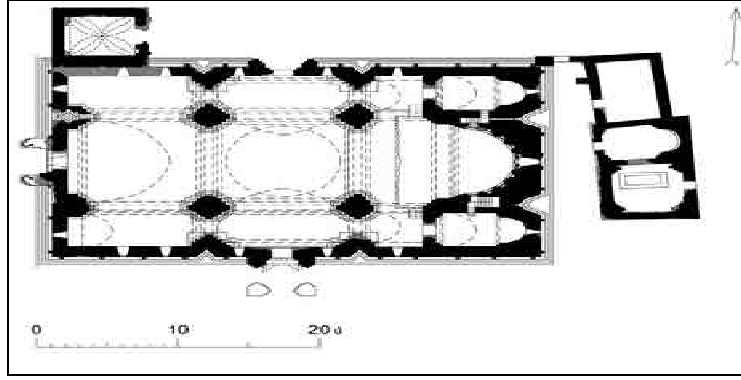
Şehrin güneyinde, Arpaçay vadisinin üst düzlüğünde yer alan kilisenin inşasını II. Smbat (980-989), başlatmış Kral Gagik'in karısı Kraliçe Katramide 1001 yılında tamamlattırmıştır. Yapının mimarı Trdat'tır.

Şehir, Büyük Selçuklu İmparatoru Alpaslan tarafından 1064 yılında ele geçirildiğinde, fethin anısına Fethiye ismiyle camiye dönüştürülmüş, ancak 1124 yılında şehre hâkim olan Gürcüler yeniden kilise olarak kullanmaya başlamıştır.⁷⁵

⁷⁵ Marr, 1934/II: 118-121; Toromanian, 1942: 323-352; Orbeli, 1966: n.73; Donabedian-Thierry, 1987: 484; Cuneo, 1988: 660; Uluhogian, 1992: 395-398; Karapetian, 2011: 84.

Katedral, güney cephe

Plan
(Karapetian, 2011)

Kırmızı, siyah ve kahverengimsi düzgün kesme taşlarla inşa edilen yapı beş basamaklı bir kaide üzerine oturtulmuş olup dışta doğu-batı yönünde dikdörtgen, içte üç nefli, kubbeli bazilikal planlıdır. Ortadaki alan kemerleri taşıyan dayanıklı sütunlar ile sınırlandırılmıştır. Katedralin kuzeydoğu duvarına bitişik olarak kare planlı bir ek mekân, doğu duvarı önünde ise Kraliçe Katremide'nin mezar şapeli ile iki mezar odası bulunmaktadır. Kilise kemerli dar ve yüksek pencereler ile aydınlatılmıştır. Kilisenin cephe duvarları kemerlerle bölünmüş olup bu kemerler sütunlarla birleştirilmiştir. Kilisenin apsis bölümünde iç mekandaki fresklerin 13. yy.'da yapıldığı tahmin edilmektedir. Katedralin cephelerinde çok sayıda kitabe vardır ve karşılıklı cepheler yaklaşık eş düzenlemeye sahiptir. Kuzey ve güney cephe, ince sütuncelerle bağlanan ve eş yüksekliğe ulaşan doğu bölümde beş, batı bölümde dört adet kör kemer dizisi ile hareketlendirilmiştir. İçteki ilk kemer gözlerine birer üçgen niş yerleştirilmiştir.

Bazilikal planlı binaya giriş kuzey, güney ve batı cephelerin eksenlerine yerleştirilmiş yarım daire kemerli birer kapıyla sağlanmış olup bu kapılardan batıdaki halk kapısı, kuzeydeki patrik kapısı, güneydeki de kral kapısıdır. Kapıların önüne baldaken formunda birer porch inşa edilmiştir. Kapıların üstüne ve iki yanına birer pencere yerleştirilmiştir. Üstteki pencereler daha büyük boyutludur ve dışa taşkın düz bir silme ile kuşatılmıştır. İki yandaki pencereler ise güney cephede, yarım daire kemerli çökertme niş içine oturtulmuştur ve nişlerin kemer alınlığına birer kartal motifi yerleştirilmiştir. Cephe alınlıklarında da birer daire (oculus) pencere görülmektedir. Güney cephenin bu orta bölümü ile

pencere ve üçgen nişleri taçlandıran kemerlerin kuzeydekilerine göre daha süslemeli olması, güney cephenin vurgulandığına işaret etmektedir.

Katedral, doğu cephe

Doğu ve batı cephe ise ritmik olarak bir geniş bir dar tutulmuş beş arkadla bölümlenmiştir. Doğu cephede merkezin iki yanındaki arkadlara birer üçgen niş, merkezdeki kemer gözüne büyük boyutlu bir, dıştaki kemer gözlerine ise altlı üstlü yerleştirilmiş iki mazgal pencere açılmış, bunlar omega biçimi kemerle taçlandırılmıştır. Batı cephede ise üçgen nişler yoktur. Kapının üzerine büyük boyutlu bir ve dıştaki kemer gözlerine daha alt seviyede ve daha küçük boyutlu birer mazgal pencere açılmıştır. Cephe alınlığında da kademeli silmelerle çevrelenmiş daire biçimli (oculus) bir pencere bulunmaktadır.

Cephelerde kabartma olarak işlenmiş haç, haçkar, geometrik ve bitkisel motiflerin yanı sıra kartal figürlerine de yer verilmiştir.

Doğu cephe süslemesinden detay

Beşik çatı ile örtülü haç kolları arasında, deprem nedeniyle yıkılmış olan kasnağın, günümüze ulaşmış silindirik alt bölümü görülmektedir.

Katedralin içinde, orta nef iki yandakilere göre oldukça geniş tutulmuş, pandantif geçişli kubbenin altında, yüksek ve geniş bir mekân yaratılmıştır. Bu uygulama Trdat'ın yapılarında görülen belirgin bir özelliktir.

Doğu duvar, bemandan sonra yer alan yarım daire planlı apsisle sınırlandırılmıştır. Yarım daire şeklindeki apsis kilisenin diğer kısımlarından yüksek olup, apsisin alt bölümü, apsis duvarı boyunca devam eden, küresel başlık ve kaidelere sahip çifte sütunceleri bağlayan kademeli kemerli on nişle hareketlendirilmiştir.

Apsiste yer alan nişler

Apsisteki bu süsleme biçimi 11. yy. kilise mimarisinin tipik bir örneğidir. Apsisin iki yanına birer kapı ile batıya, küçük birer koridor ile de apsisine açılan, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, apsidiollü, iki katlı birer pastophorion hücresi yerleştirilmiştir. Apsis yarım kubbe, diğer bölümler beşik tonoz ile örtülmüştür. Yapının kubbesi ve çan kulesi, kuzey cephesindeki duvarın bir kısmı ile birlikte yıkılmıştır.

Gagik (Surp Krikor, Gagikashen) Kilisesi:

Şehrin kuzeybatı kesiminde, Bostanlar Deresi vadisinin üst düzlüğünde yer alan yapı, kazılarda ele geçirilen kitabelere göre I. Gagik (990-1020) tarafından yaptırılmış, inşasına 995 yılında başlanan yapı 1001 yılında tamamlanmıştır. Yapının mimarının aynı yıllarda Ani Katedrali'ni inşa eden Trdat olması büyük bir olasılıktır.⁷⁶

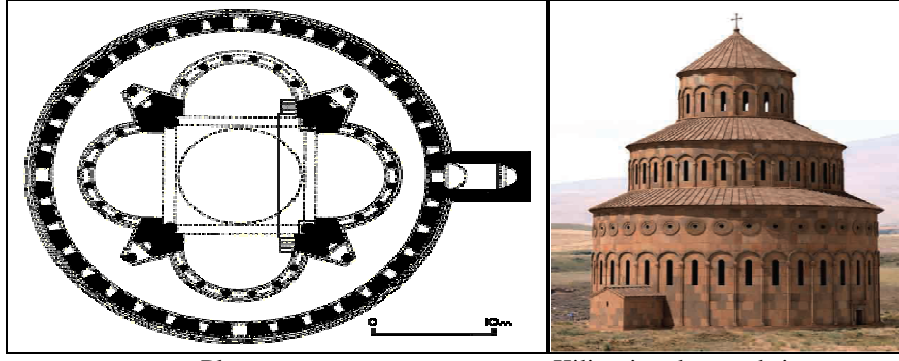
Gagik Kilisesi, doğudan

Yapı Marr tarafından 1906 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda temel seviyesinde tespit edilerek planı çıkarılmıştır.⁷⁷ Buna göre yapı dışta rotond, içte etrafı dehlizle çevrelenmiş tetrakonchos (dört yapraklı yonca) plana sahiptir. Bu plan tipi ilk olarak, Kral III. Trdat ile St. Grigor Lusavoriç'in buluşma yeri olduğu kabul edilen alana, Patrik III. Nerses tarafından 642-662 yıllarında yaptırılan Ermenistan'daki Zwartnots Katedrali'nde uygulanmıştır. Sadece üç yapıda uygulanan bu plan tipinin sonuncu örneği Gürcü Bagrationi Sülalesi tarafından, Erzurum'un Şenkaya İlçesi'nde inşa ettirilen Bana Katedrali'dir.⁷⁸ Temel duvarları bazalt taşından, cephe duvarları ise düzgün kesme tüf taşından yapılmıştır. Kilisenin günümüze temel duvarları ile iç mekanda sütun ve sütun kaideleri ve apsisinin bir bölümü ulaşabilmiştir.

⁷⁶ Marr, 1934/II: 55-56; Toromanian, 1942: 270-281; Orbeli, 1966: n.15; Donabedian-Thierry, 1987, 485; Cuneo, 1988: 668; Uluhogian, 1992: 398; Karapetian, 2011: 123.

⁷⁷ Marr, 1934/II: 55-56.

⁷⁸ Kleinbauer, 1972: 254-256.

Plan

Kilisenin rekonstrüksiyonu

(Karapetian, 2011)

Yapıldığı zaman da çok sağlam olmadığı anlaşılan kilise, inşasından kısa bir süre sonra, 1013 yılında onarım geçirmiş, merkezdeki kare planlı mekânı sınırlandırılan sütunların etrafı örülerek payeye dönüştürülmüştür. Fakat bu uygulama da yeterli gelmemiş, bir süre sonra örtüsü çökmüştür. Bunun üzerine kilise bir daha onarılmamış, taşları kullanılarak etrafına başka yapılar inşa edilmiştir.

İç Mekan taşıyıcı sistem

Yapı, üç basamaklı bir platform üzerine oturtulmuştur. Rotondun cepheleri dışta çifte, içte ise tek sütunceleri birleştiren kemer dizisiyle çepeçevre kuşatılarak hareketlendirilmiştir. Yapının dört adet girişi vardır ve bunlar rotondun ana eksenlerine yerleştirilmiştir. Ancak doğu yöndeki kapının önüne sonradan bir şapel eklenerek ulaşımı, bu kapı aracılığıyla kilisenin içinden sağlanmıştır.

İçte merkezdeki kare planlı mekân köşelerde yer alan “M” şeklindeki büyük birer paye ile sınırlandırılmış, payelerin arkasına da birer sütun yerleştirilmiştir. Bu mekâna dört yönden açılan konchlar, altı sütunun taşıdığı kemerli açıklıklar şeklinde düzenlenmiştir. Doğudaki konch apsis olarak değerlendirilmiş, apsisin önüne, iki yanda birer merdiven ile çıkılan bema bölümü yapılmıştır.

Etrafa dağılmış durumdaki mimari parçalar, yapının hem içte hem de dışta, adeta nadir plan tipiyle rekabet edencesine zengin süslemeye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kazılar sırasında, yapının içinde bir heykel bulunmuştur. Bu gün sadece omuz kısmı Erzurum Arkeoloji Müzesi’nde korunan heykelin, iki eliyle tuttuğu kilise maketini kutsatmak amacıyla uzatan Gagik’i tasvir ettiği düşünülmektedir.

Bezemeli mimari parçalar

Sütun başlığı
(Karapatian, 2011)

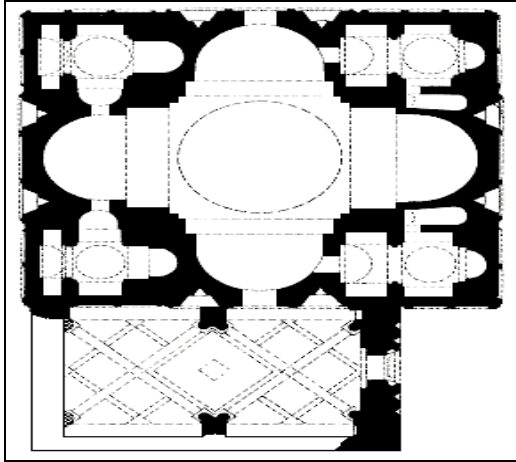

Gagik Heykeli

Surp Arak'elots (Havariler, Apostle) Kilisesi (Kervansaray):

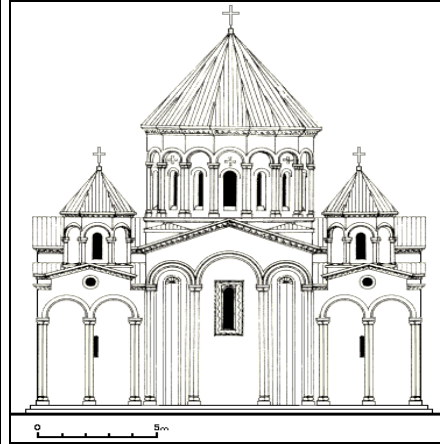
Şehrin batı kesiminde, Gürcü Kilisesi'nin güneydoğusunda yer alan yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Üzerinde bulunan en eski kitabe 1031 tarihli ve Abuğamir Pahlavuni'nin yaptığı toprak bağışıyla ilgilidir. Diğer bir kitabe göre ise 1217 yılında güneyine bir gavit eklenmiştir.⁷⁹

Kilise 1906 yılında Marr tarafından gerçekleştirilen kazılar sonucunda açığa çıkarılarak fotoğraf ve çizimlerle belgelendirilmiştir.⁸⁰

Plan

(www.virtualani.org)

Rekonstrüksiyon

(www.virtualani.org)

Günümüzde büyük oranda tahrip olmuş durumdaki yapı, kırmızı, siyah ve kahverengimsi düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olup dışta doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen, içte tetrakonchos (dört yapraklı yonca) planlıdır. Kuzey ve güney cephesi eksenine yerleştirilmiş iki girişi vardır. Sağlam durumda kalabilmiş kuzey cephedeki giriş, profilli lento ve sövesiyle, lentonun üzerinde yer alan akanthus yapraklı ve dış sıralı friziyle antik dönem yapılarının kapılarını anımsatmaktadır. Yapının cepheleri çifte sütunceleri bağlayan kemer dizileriyle hareketlendirilmiş, dört cephede ana akslara simetrik olarak birer üçgen yerleştirilmiştir.

⁷⁹ Marr, 1934/II: 66; Toromanian, 1948: 48-50; Orbeli, 1966: n.38; Donabedian-Thierry, 1987: 485; Cuneo, 1988: 664; Karapatian, 2011: 123.

⁸⁰ Marr, 1934/II: 66

Surp Arak'elots Kilisesi, kuzeyden

Kuzey cephedeki kapı açıklığı

İçte, köşe duvarlarıyla sınırlandırılan merkezdeki kare planlı mekân dört yönde birer konchla genişletilmiş, doğudaki konch apsis olarak değerlendirilmiştir. Konchların arasında, tek nefli kubbeli (dome hall) plan tipine sahip, doğu duvarları yarım daire planlı apsidiole sonlandırılmış köşe mekânları bulunmaktadır. Yapı bu plan tipiyle 6. yüzyıldan itibaren Gürcü mimarisinde “Cvari”, Ermeni mimarisinde “Hripsime” adıyla uygulanmaya başlanan plan tipinin bir temsilcisi niteliğindedir. Ancak köşe mekânlarının birer şapel gibi düzenlenmesi, bu mekânlar ile merkezdeki kare planlı mekânın üzerine örten kubbeye birlikte yapının beş kubbeye sahip olması ve bunun yapının dış görünümünde oluşturduğu etki, Surp Arak'elots Kilisesi'ni tüm benzerleri arasında eşsiz kılmaktadır.

Gavit, doğu cephe

Kilisenin güneyine eklenen gavit daha sağlam durumdadır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mekânın doğu cephesi, Selçuklu geleneğinde düzenlenmiştir ve bu nedenle kervansaray olarak tanımlanmıştır. Merkezde, burmalı kaval silmeyle oluşturulmuş sivri kemerle kuşatılmış üç sıra mukarnas kavsaralı taçkapı yer almaktadır. Taçkapının iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş, zeminden örtü seviyesine kadar yükselen ikişer üçgen niş bulunmaktadır. Nişlerden dıştakilerin tepe kısmı istiridye motifi, içtekilerin ise mukarnas ile doldurulmuştur. Kapının ve nişlerin arasında kalan bölümler, geometrik geçme motiflerin işlendiği düşey bordürlerle bezenmiştir.

Gavit, örtü sistemi

Gavitin örtü sistemi de doğu cephesindeki düzenleme kadar ilgi çekicidir. Doğu ve batı duvarların önündeki iki, kuzey ve güney duvarların önündeki birer sütunun çapraz olarak atılmış dışa oldukça taşkın kalın kemerlerle bağlanması sonucunda, örtüde bölümler meydana gelmiştir. Merkezde oluşan kare biçimli bölüm mukarnas dolgulu kubbemsi tonoz ile örtülmüş, geriye kalan üçgenimsi alanlar ise kırmızı ve siyah renkli taşların kakılmasıyla oluşturulmuş yıldız, altıgenler gibi geometrik motiflerle bezenmiş düz tavan ile kapatılmıştır. Barok etki uyandıracak kadar dışa taşkın yapılmış kemerler, bunların çapraz olarak atılması, örtüdeki zengin renkli taş işçiliği yapıyı bir kez daha ön plana çıkarmaktadır.

Surp Amenap'rkitch (Redeemer, Halaskar, Yıkık) Kilisesi:

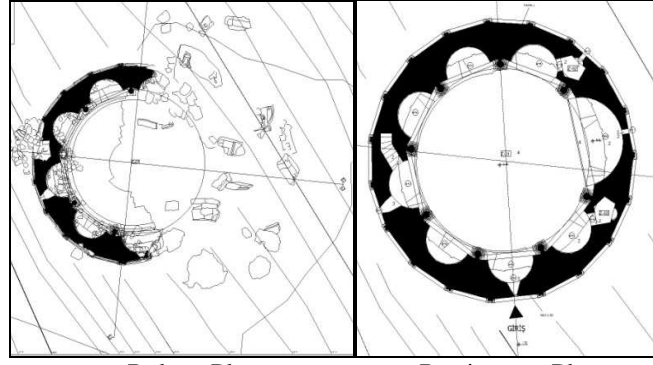
Şehrin doğusunda büyük katedrale yakın bir noktada inşa edilmiş olan kilise, cephesinde bulunan inşa kitabesine göre, İmparator Smbat adına, Bizans İmparatoru Mikhael'i ziyaret ettiği sırada almayı başardığı kutsal haçın anısına Marzban Ebu'l Garip tarafından 1035 yılında inşa ettirilmiştir. Cephede bulunan diğer kitabelerde 1193 yılında gavit, 1227 yılında çan kulesi eklendiği, 1342 yılında da Prens Vahram Zakarid'in Mimar Vasil'e kubbeyi onarttırdığı yazılıdır.⁸¹

Surp Amenap'rkitch Kilisesi, batıdan

Sarı, kırmızı ve gri renkli düzgün kesme taşlarla inşa edilen kilisenin mimarisi kubbeli olup iki kısımdan oluşmuştur. Şimdi tek basamağı görülebilen daire planlı bir platform üzerine yerleştirilmiş olan yapı dışta ondokuzgen, içte oktagonos (sekiz apsisli) plana sahiptir. Doğu istikametindeki yarım kubbe diğer kubbeden daha geniştir. İki düzlemden meydana gelen sütunlar bu bölümü de ayırmaktadır. Kilise 1291 ve 1342 yıllarında Atabekler tarafından restore ettirilmiştir. 1930'lu yıllarda ise bir yıldırım düşmesi sonucu kilisenin yarısı yıkılmıştır.

⁸¹ Marr, 1934/II: 110; Orbeli, 1966: n. 51; Donabedian-Thierry, 1987: 486; Cuneo, 1988: 655; Karapetian, 2011: 130.

Rölöve Planı
(KÜVAM Arşivi) Restitüsyon Planı

Yapının tek girişi güney cephede bulunmaktadır. Profilli lento ve söveli kapının üst kısmı dendanlı ve profilli bir arşitravla sınırlandırılmıştır ve bu özelliği ile Midjnadberd ve Surp Arak'elots kiliselerinde olduğu gibi antik yapıların kapısını andırmaktadır. Kilisenin cepheleri, küresel başlık ve kaidelere sahip çifte sütunceleri bağlayan kademeli kör kemerlerle hareketlendirilmiş, batı ekseninde bulunan kemer gözüne omega biçimi kemerle taçlandırılmış bir mazgal pencere açılmıştır. Bunun güneyindeki kemer gözüne ise bir haçkar yerleştirilmiştir.

Dışta, konchların üzeri yapıyı çepeçevre dolanan tek pahlı çatıyla örtülmüş, bundan sonra neredeyse kiliseyle eş genişlikteki yüksek silindirik kasnak yükselmiştir. Bu özelliği ile yapıyı diğer yapılardan ayıran kasnağın yüzeyi küresel başlık ve kaideye sahip çifte sütunceleri bağlayan kör kemerlerle kuşatılmış, kemerlerin yüzeyi geometrik geçme motifleriyle bezenmiştir. Her kemer gözüne birer mazgal pencere açılmıştır ancak bunlardan sadece batıdakinin üzerine omega biçimi kemer yerleştirilmiştir. Bunun güneyindeki kemer gözünde ise bir kartal figürü bulunmaktadır. Kemerlerin üst kısmında bulunan ve yapıyı çevreleyen geometrik bezeli bir kuşak ve profilli saçak silmesinden sonra, konik külâh yapılmıştır.

Kilisenin batı yarısı

İncil yazarı

İçte mekânda konchlar, köşelere yerleştirilmiş sütunceleri bağlayan kemerlerle merkezdeki mekâna açılmış, sütuncelerin başlıkların üst kısmından itibaren dışa taşkın, üç kademeli silme duvarları çepeçevre kuşatmıştır. Bugün yapının doğu yarısı olmamakla birlikte, eski planlarda, doğudaki konchun daha büyük boyutlu olduğu ve apsis olarak değerlendirildiği, iki yanında, batıdaki konchlara açılan küçük boyutlu birer pastophorion hücrelerinin yer aldığı görülmektedir.

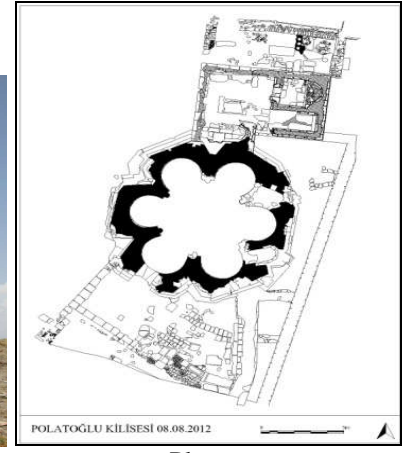
Duvarlar Sarkis P'arçkans adlı bir ressam tarafından 13. yüzyılda yapıldığı bilinen fresklerle kaplıdır, ancak artık renkleri iyice solmuş resimlerden konchların yarım kubbesindeki “Son Akşam Yemeği” sahnesi ile İncil yazarları tespit edilebilmektedir.

Abughamrents (St. Gregor, Polatoğlu) Kilisesi:

Şehrin batısında, Bostanlar Deresi'ne bakan yamacın kenarında yer alan yapının ilk inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Bununla birlikte kilisenin duvarında bulunan kitabelerden birinde, güney taraftaki mezar şapelinin Abulğarip Pahlavuni tarafından babası Krikor, annesi Şuşan ve kızkardeşi Seda için yaptırıldığı ifade edilmektedir. Yapıdaki en erken tarihli kitabenin de 994 yılına ait olması, bu tarihten önce, olasılıkla 980 yılı civarında, Abulğarip Pahlavuni'nin babası marzban Krikor Pahlavuni tarafından inşa ettirildiğini düşündürmektedir.⁸²

Abughamrents Kilisesi, güneybatı cephe

Plan
(KÜVAM arşivi)

Günümüzde sağlam durumda ulaşan kilise, üç basamaklı platform üzerine kırmızı, siyah ve kahverengimsi düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olup dışta onikigen, içte heksakonchos (altı yapraklı yonca) planlıdır.

Silindirik bir yapıya sahip olan kilise sekizgen kubbeli olup kubbenin temeli derin yüzeyi ayıran birbirine geçmiş ince sütunların desteklediği 6 kenar sütun üzerinde durmaktadır. Güneybatıya açılan tek kapısı bulunan kilisenin sekizgen kubbесinin her köşesinde birer pencere mevcuttur. Lento ve söveli kapı açıklığının üzerinde, kitabe içeren yarım daire kemerli alınlık bulunmaktadır. Kilisenin apsisinin bulunmayışı bu kilisenin bir aile mezarlığı anısına anıt mezar binası olarak kullanıldığı sonucu doğurmaktadır. Kilisenin güney cephe duvarında oyma tekniği ile yapılmış bir güneş saati dikkat çekicidir. Cephelere, dönüşümlü olarak bir üçgen niş, bir pencere yerleştirilmiştir, ince uzun mazgal tipi pencereler iki yanda, küresel başlık ve kaideye sahip çifte sütunceler ile sınırlandırılmıştır.

Doğu cephe dışında, diğer cepheleri çevreleyen dışa taşkın silme demeti, pencereler ve nişlerin üst kısmında yarım daire biçimli kemerlere dönüştürülmüştür. Doğu cephede ise apsisi dıştan vurgulamak amacıyla, iki yanda üçgen nişlerin yerleştirildiği duvarlar hafifçe dışa taşkın yapılmış, saçak seviyesine ulaşmadan sonlandırılan bu kısımların üzerine yüzeyi geometrik geçme motifleriyle bezeli profilli silmeler yerleştirilmiştir. Ayrıca apside açılan pencerenin üzerindeki kıvrık dallar arasına oturtulmuş küçük rozet çiçeklerle bezeli omega biçimi kemer ve bunun üst kısmındaki kitabe ile apsis vurgusu

⁸² Toromanian, 1942: 318-319, Orbeli, 1966: n.53; Donabedian-Thierry, 1987: 483-484; Cuneo, 1988: 662; Uluhogian, 1992: 398-399; Karapetian, 2011: 77.

güçlendirilmiştir. Apsisin çeşitli şekillerde dıştan vurgulanması alışıldık bir uygulamadır, ancak buradaki çözüm ünik görünmektedir.

Doğu cephe, apsinin dıştan vurgulanması

Kasnak ve külah

Dışta, konchların üzeri yapıyı çepeçevre dolanan tek pahlı çatıyla örtülmüş, bundan sonra yüksek silindirik kasnak üzerindeki konik külah yer almıştır. Kasnağın yüzeyi, çift sıra kaval silmelerle oluşturulmuş 12 adet kör kemerle çevrelenmiş, her arkadın yüzeyine de çift sıra burmalı kaval silme ile kuşatılmış mazgal tipi birer pencere açılmıştır. Kasnak yüzeyinin bu şekilde çifte kemerlerle hareketlendirilmesi de istisnai bir özelliktir.

İç mekândan görünüm

İçte, merkezdeki mekân, yaklaşık atnalı biçimli altı konchla genişletilmiştir. Konchlar, yarım daire kemerle ana mekâna açılmış, kemerler köşelere yerleştirilen ve keskin duvar köşelerinin yumuşatılmasını da sağlayan sütunceler üzerine oturtulmuştur. Alt kısmı burgulu kaval silmeye sahip dışa taşkın, kademeli sütun başlıkları iç mekândaki görsel etkiyi zenginleştiren unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Bir zamanlar belki de yapının içini tamamen kaplayan duvar resimlerden izler ise soluk renkler halinde yapının çeşitli yerlerinden günümüze ulaşmıştır.

Kilisenin kuzeyi, geç dönem mekânları

Güney cephe önündeki mezarlık alanı

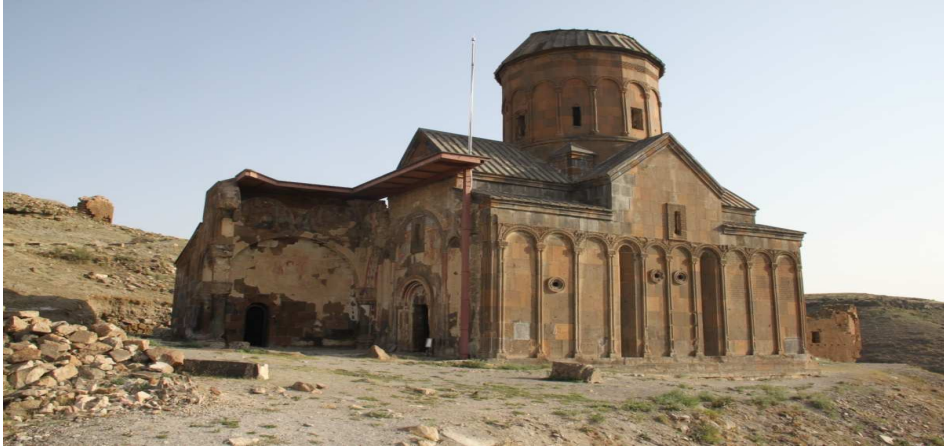
Konchların üzeri içte yarım kubbe, merkezdeki mekân ise pandantifle geçilen yüksek kasnak üzerindeki kubbeye örtülmüştür.

2012 yılında yapının etrafında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda, kilisenin etrafına sonraki dönemde bazı yapıların eklendiği, güney tarafının da mezarlık alanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

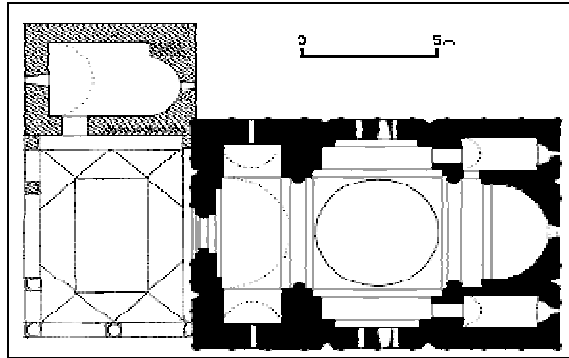
Tigran Honents (Surp Krikor Lusavoriç, Nakışlı) Kilisesi:

Şehrin güneydoğusunda, Arpaçay Nehri vadisinin üst düzlüğünde yer alan yapı, doğu cephesindeki kitabeye göre, Ani'nin yöneticisi Zakaria döneminde, Honents ailesinden Sulem Smbatorts'in oğlu tüccar Tigran tarafından 1215 yılında inşa ettirilerek Surp Krikor Lusavoriç'e adanmıştır.⁸³

Kilise kırmızı, siyah ve kahverengimsi düzgün kesme taşlarla, üç basamaklı platform üzerine inşa edilmiştir. Dışta doğu-batı yönünde dikdörtgen, içte ise tek nefli kubbeli (dome hall) plan tipine sahip olan yapının batısında 1251 yılında eklenen gavit, gavitin kuzeyinde ise 13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen bir şapel bulunmaktadır. Kilisenin zemin katının iç mekanı dört büyük sütunla kubbeye bağlanmıştır. Yarım daire şeklindeki apsis sağ ve soldaki iki katlı günah çıkarma odaları ile çevrilmiştir. Kilisenin çevresi dikdörtgen planlı olup cephelerin çatı alınlıkları rölyef hayvan figürleri ile süslenmiştir. Bu kilise özellikle iç mekanındaki fresklerle dikkat çekicidir. Kilisenin iç cephe duvarları ile kubbe kısmında Hz. İsa'nın doğumundan ölümüne kadar geçen olayları sembolize eden freskler mevcuttur.

Tigran Honents Kilisesi, güneybatıdan

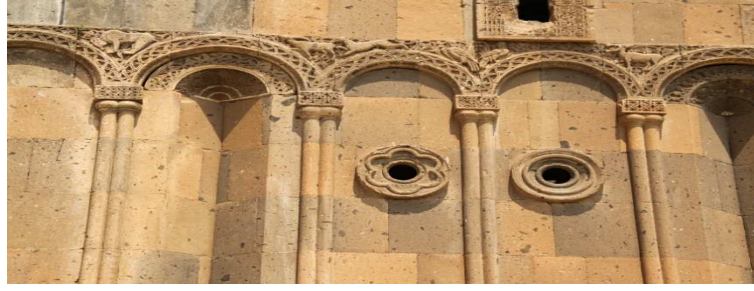
Plan

(www.virtualani.org)

Kilisenin tek girişi, batı cephe eksenine yerleştirilmiştir ve karşılıklı cepheler benzer şekilde düzenlenmiştir. Kuzey ve güney cepheler eş yükseklikte, küresel başlık ve kaidelere sahip çifte

⁸³ Marr, 1934/II: 85-86; Orbeli, 1966: n.52; Donabedian-Thierry, 1987: 487-488; Cuneo, 1988: 658; Uluhogian, 1992: 402-403; Thierry, 1993: 4-5; Karapetian, 2011: 178.

sütun ve bunları bağlayan on; doğu ve batı cepheler ise merkezdeki daha geniş ve yüksek beş adet yarım daire kör kemer dizisiyle hareketlendirilmiş, orta bölümde iki yandaki kemer gözlerine, içteki bölüntüyü yansıtmak üzere birer üçgen niş açılmıştır. Kemerlerin yüzeyi geometrik geçme motifleriyle süslenmiş, köşeliklerine ise belki de yapının en ilgi çekici ve Selçuklu Dönemi etkilerini yansıtan kıvrık dal, palmet ve rumilerden oluşan bitkisel kompozisyonların arasına yerleştirilmiş, simetrik ya da tek başına kartal, keklik, sülün, horoz, grifon, aslan gibi hayvan figürleri ile hayvan mücadelesi sahneleri işlenmiştir.

Güney cephe, süsleme detayı)

Her cephede üst seviyede, eksene yerleştirilmiş dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere bulunmaktadır. Sadece doğu cephedeki pencere ince kaval ve düz silmelerle profilendirilmiş bir çerçeveye kuşatılmış, diğerleri aynı geometrik geçme motifleriyle doldurulmuş dışa taşkın geniş bir bordürle çevrelenmiştir. Ayrıca kuzey ve güney cephede orta bölümde yer alan içteki iki ve batıdan ikinci kemer gözlerine daire (oculus) biçimli birer, doğu cephe de dıştaki kemer gözlerine altı üstlü yerleştirilmiş yarım daire kemerli ikişer mazgal pencere açılmıştır. Etrafı silmelerle profilendirilerek bitkisel ve geometrik motiflerle bezenen daire formlu pencereler ile doğudaki pencereleri taçlandıran omega biçimli kemerler, cephelerdeki görsel etkiyi güçlendiren önemli unsurlardır.

Yapı örtü seviyesinde haç plana dönüştürülmüş, yan bölümler sundurma çatı, haç kolları beşik çatı, merkezdeki mekân ise yüksek kasnak üzerindeki konik külah ile örtülmüştür. Silindirik olarak başlayan kasnak dışa taşkın iki silmeden sonra onaltı cepheli yapılmış, cepheler küresel başlık ve kaideye sahip çifte sütun ve bunları bağlayan yarım daire kör kemerlerle sınırlandırılmıştır. Kemerlerin yüzeyi ve köşeleri bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Kemer gözlerine birer atlanarak dikdörtgen biçimli ince uzun birer mazgala pencere açılmış, sadece doğudaki pencerenin üzerine omega biçimli bir kemer yerleştirilmiştir. Ayrıca batı taraftaki üç kemer gözüne de yüzeyleri kırmızıya boyanmış çark-ı felek ve bitkisel motifli üç madalyon ile bir kartal figürü işlenmiştir.

Kilisenin içinde, kuzey ve güney duvarlar, dışa taşkın yapılmış ikişer duvar payesi ile doğudaki daha geniş iki baya ayrılmış, doğu duvar bemandan sonra yer alan yarım daire planlı apsisle sınırlandırılmıştır. Apsisin iki yanında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve apsidiollü birer pastophorion hücrelerine yer verilmiştir.

Merkezdeki mekân pandantif geçişli kubbe, apsis yarım kubbe, haç kolları ve bema ise beşik tonozla örtülmüştür.

Yapının en önemli özelliklerinden biri duvar resimleridir. Yapının içinin tamamıyla resimlenmesi Ermeni mimarisinde nadir rastlanan bir özelliktir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından Gürcü etkisi ve Gürcü sanatçılar tarafından yapıldığı tartışılmaktadır. Duvar resimlerinin dikkat çekici diğer özelliği ise İncil ve Tevrat konulu sahnelerin yanı sıra, Hıristiyanlığı Ermeniler arasında yayan Aziz Krikor Lusavoriç'in hayatı ile ilgili çok sayıda sahnenin yer aldığı tek örnek olmasıdır.⁸⁴

⁸⁴ Thierry, 1993:42.

Aziz Krikor Lusavoriç'in hayatından sahneler

Batı cephe önüne sonradan eklenen gavit günümüzde büyük oranda yıkılmış durumdadır. Ancak batıda dört, kuzeyde iki, güneyde ise üç sütunla sınırlandırıldığı bilinmektedir. Batı ve kuzey duvarında da fresk kalıntıları izlenmektedir.

Gavit, güneybatıdan

Gavitin kuzeyine eklenen şapel doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plana sahiptir ve güney duvarındaki kapısı ile gavite açılmaktadır.

Bakireler (Bekhents, Surp Hripsime, Kusanac) Manastırı:

Türkiye-Ermenistan sınırının en uç noktasında Arpaçay'ın kuzey yamacında, vadi tabanına yakın sarp kayalıklar üzerine kurulan manastırın inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak bu manastırda yazıldığı iddia edilen bir el yazmasına göre adı Bekhents'tir ve Tigran Honents tarafından büyük ihtimalle 13. yüzyılda inşa edilmiştir.⁸⁵ Ancak bazı araştırmacılar yapının 11. yy başlarında yapıldığı belirtir.

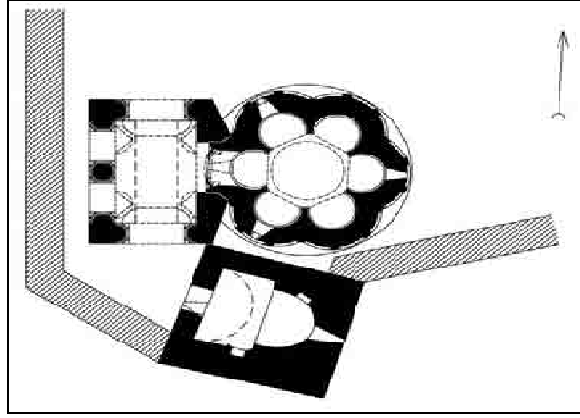
Bazilikal planlı manastır özel bir ibadet yeri olup manastırın kuzey ve güney cephe duvarları yarım daire şeklindeki kemerlerle batı yönündeki galeriye ulaşmaktadır. Manastırın diğer bir kapısı olan batı kapısı ise diğer kapıya göre daha küçük olup sarp kayalıklara doğru açılmaktadır. Manastır ören yerindeki ulaşılması en zor olan sarp kayalıklar üzerine kurulduğundan günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır.

⁸⁵ Orbeli, 1966: n.92; Donabedian-Thierry, 1987: 488; Cuneo, 1988: 656; Uluhogian, 1992: 403; Thierry, 1993: 86; Karapetian, 2011: 198.

Manastırın kilisesi ve yanındaki şapel, doğudan

Yüksek duvarlarla çevrili manastır Azize Hripsime'nin rahibelerine adanmıştır ve günümüze en iyi biçimde ulaşan yapısı kilisedir. Oldukça küçük boyutlu olan kilise, kırmızımsı düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir ve dışı da yarım daireler şeklinde yansıtılan heksakonchos (altı yapraklı yonca) plana sahiptir. Batısında bir gavit, güneyinde de bir şapel bulunmaktadır.

Plan
(Karapetian, 2011)

Kilisenin tek girişi batı cephe ekseninde bulunmaktadır. Konchların cephesi, küresel başlık ve kaidelere sahip çifte sütünceleri bağlayan yarım daire biçimli üçer kör kemerle hareketlendirilmiştir. Yüzeyleri farklı geometrik geçme ve bitkisel motiflerle bezenmiş kemerlerden bazılarının alınlıklarına, yine geometrik bezemeli rozetler ile hayvan figürleri yerleştirilmiş, kemer köşelikleri de kıvrık dal, rumi ve palmet motifleriyle doldurulmuştur. Doğu ve batı cepheye daire (oculus), kuzey cepheye ise yonca biçimi birer pencere açılmıştır.

Cephe süslemesinden detay

Yapı, yüksek kasnak üzerinde yer alan külah ile örtülmüştür. Silindirik olarak başlayan kasnak, çift sıra kaval silmeden sonra oniki cepheli hale dönüştürülmüş, köşeler küresel başlık ve kaideleri olan üçer sütüncü demeti ile sınırlandırılmıştır. Ana eksenlere yarım daire kemerli ince uzun birer mazgal

pencere açılmış, pencereler yüzeyi geometrik geçme motifleriyle doldurulmuş geniş bordürle kuşatılmıştır. Etek kısmı kaval silme demetleri ile zikzak biçiminde nervürlendirilmiş külah, oniki kaburgalı, yarı açık şemsiye formundadır. Kasnak ile nervür arasında kalan üçgen alınlıklar kıvrık dal ve palmetlerden oluşan bitkisel motiflerle bezenmiştir. Yarı açık şemsiye tabir edilen külah biçimi Ermeni mimarisinde bu tarihlerde yoğun olarak kullanılmıştır, ancak bu yapıdaki uygulama, Ani'deki tek uygulama gibi görülmektedir.

Kasnak

İç mekâna girişi sağlayan batı cephedeki kapı yarım daire kemerlidir ve dıştan kaval-çapraz-düz silme ile profillendirilmiş bordürle kuşatılmıştır. Kemerin kuzey köşesinde kabartma olarak işlenmiş olasılıkla bir sülün figürü bulunmaktadır. İç mekânda konchlar atnalı planlı, köşe duvarları önündeki sütuncelere oturtulmuş yarım daire kemerlidir. Aynı zamanda sütuncelerin başlıklarını da oluşturan, alttaki kaval, üstteki düz dışa taşkın iki silme çepeçevre yapıyı dolanmaktadır ve içyapıda plastik bir etki uyandırmaktadır. Konchlar yarım kubbe, merkezdeki mekân ise pandantifle geçilen yüksek kasnak üzerindeki kubbeye örtülmüştür.

İç mekân

Batı cephe önünde bulunan gavit, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve neredeyse tamamıyla yıkılmış durumdadır. Ancak eski çizimlerde, kuzey ve güney cephesinin tek kemerli, batı cephesinin ise tek sütunu bağlayan iki kemerli bir açıklık şeklinde düzenlendiği görülmektedir.

Çevre duvarı ile kilisenin arasında sıkıştırılarak yapılan şapel ise nispeten daha sağlamdır. Doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı yapının girişi batı cephe eksenindedir. Doğu cephesinde yer alan mazgal pencere, yüzeyi bezeli omega biçimi bir kemerle taçlandırılmıştır.

Kilise, gavit ve şapel

Kızlar Manastırı (Aghjkaberd, Surp Hovhannes, Zak'aria Kilisesi, Kız Kalesi):

Güney uçta, Arpaçay ve Bostanlar Deresi'nin birleştiği sarp uçurumlarla çevrili burun üzerinde yer alan, Ani'ye ulaşan kervan yolunun başlangıç noktasında inşa edilmiş olan yapının banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir, ancak mimari yapısı ve süslemeleri dikkate alındığında 12-13. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁸⁶ Yapının yakın çevresinde bulunan ve bu yapıyla bağlantılı görülen bir kitabede Kraliçe Tamara zamanında sipahsalar Zakariya tarafından Grigor Lusaroviç'e adanan bir manastır inşa ettirildiği kayıtlıdır.⁸⁷

Kızlar Manastırı, kuzeyden

Kilisenin etrafı sur duvarları ile çevrili olup çevresinde bulunan başka yapı kalıntıları bir manastıra ait olabileceğini düşündürmektedir. Kilise, kuzey istikametteki sarp kayalıklara doğru uzayan kervan yoluna bir galeri ile bağlanmıştır. Üzeri kemer tonozlu olan galerinin önemli bir kısmı yıkılmıştır. İki basamaklı platform üzerine kırmızı, sarı ve kahverengi düzgün kesme taşlarla inşa edilen yapının güney yarısı 1960 yılı depreminde yıkılmıştır. Bununla birlikte sağlam kalabilmiş bölümler ve eski yayınlardaki çizim ve fotoğraflarına göre, dışta doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen, içte tek nefli kubbeli (dome hall) plan tipine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Üzerindeki kubbe çadır görünümündedir.

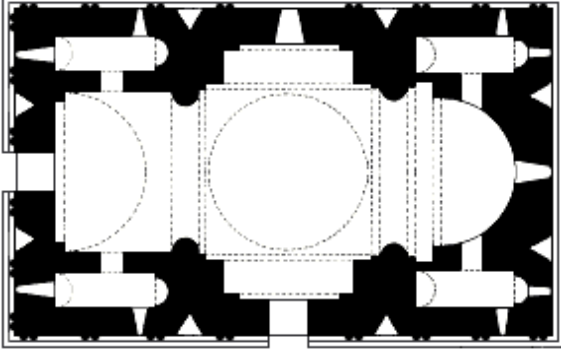
Kilisenin dış cephe duvarları üzerinde kabartma geometrik süslemeler mevcuttur. Altı bölmeli dış cephe duvarının kemerleri arasında bulunan pencereler içeriği aydınlatmaktadır.

Yapıya giriş batı ve güney cephe eksenlerine yerleştirilmiş iki kapı açıklığından sağlanmıştır. Cephelere simetrik olarak ikişer üçgen niş açılmış, batı cephe ayrıca bezemeli küresel başlık ve kaidelere sahip çifte sütünceleri bağlayan kör kemer dizisi ile hareketlendirilmiştir. Sağlam kalabilmiş kısımlardan Tigran Honents Kilisesi'nde olduğu gibi kemer yüzeylerinin geometrik ve bitkisel

⁸⁶ Cuneo, 1988: 650; Karapetian, 2011: 147.

⁸⁷ Uluhogian, 1992: 405-406.

motiflerle bezendiği, kemer köşeliklerine de kıvrık dallar arasında hayvan figürlerinin yanı sıra haç motiflerinin işlendiği anlaşılmaktadır.

Restitüsyon planı
(www.virtualani.org)

Batı cephe düzenlemesinden detay

Kuzey cephede üst seviyede, doğu cephede ise iki üçgen nişin arasında yarım daire kemerli birer mazgal pencere vardır. Pencereler iki yanda ikişer sütunla sınırlanmış, üst kısımlarına da omega biçimi kemer yerleştirilmiştir. Doğu cephede ayrıca iki uçta altı üstlü yerleştirilmiş küçük boyutlu ikişer mazgal pencere daha vardır ve bunların üsttekileri yine omega biçimi kemerle taçlandırılmıştır. Yapının zengin süslemeli mimari parçaları çevreye yayılmış durumdadır. Ayrıca yazıtlı parçalar da mevcuttur.

Doğu cephe

İçte merkezdeki kare planlı mekân dört yönde köşe duvarları ile sınırlanmış, duvarların keskin uçları, önlerine yerleştirilen sütuncelerle yumuşatılmıştır. Mekân, kuzey ve güneydekiler eş, batıdaki daha büyük boyutlu olmak üzere dikdörtgen planlı üç bölümle genişletilmiş, doğu kısım ise bemandan sonra yarım daire planlı apsis ile sınırlanmıştır. Apsisin iki yanında doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, doğu duvarlarında apsidiol bulunan çift katlı birer pastophorion hücresi yer almaktadır. Üst katlarına apsiye açılan birer kapıyla ulaşılan hücrelerin alt kat girişleri batı yönde olmalıdır. Ani'deki benzer plan tiplerinden farklı olarak, bu hücrelerle aynı özelliklere sahip birer hücre de batıdaki mekânın iki yanına yerleştirilmiştir.

Kuzey duvar ve apsis

Örtü seviyesinde duvarlar, Bakireler Manastırı'nın kilisesi ve Abughamrents Kilisesi'nde olduğu gibi alttaki kaval, üstteki düz iki silme ile çevrelenmiştir. Örtü tamamıyla yıkılmış durumdadır, ancak alışıldık şekilde merkezdeki mekân yüksek kasnak üzerindeki kubbe, diğer mekânlar ise beşik tonoz ile örtülmüş olmalıdır.

Bezemeli ve yazıtlı mimari parçalar

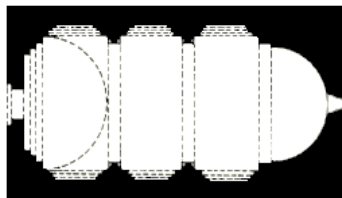
Gürcü (st. Stephanos) Kilisesi:

Şehrin kuzeybatısında, Surp Arak'elots Kilisesi ile Aslanlı Kapı arasında yer alan yapının banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak vaktiyle güney cephesinde yer alan Gürcistan katolikosu Epiphan fermanı 1218 tarihini taşımaktadır. Gürcüler şehre 1124, 1161 ve 1200 tarihlerinde hâkim olduklarından, bu tarihlerde, 1218 yılından önce yapılmış olmalıdır.⁸⁸

Gürcü Kilisesi, güneybatıdan
(Karapetian, 2011)

Bazilikal planlı olarak inşa edilmiş olan kiliseden günümüze kuzey duvarı ile duvarın iç yüzeyine yerleştirilmiş 3 yuvarlak kemere oturan tonoz örtünün bir bölümü ulaşmıştır. Ancak kalıntılardan, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı yapının tek nefli ve iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Gürcü Kilisesi örenyerindeki diğer mimari yapılarda olduğu gibi düzgün kesme tuf taşından inşa edilmiştir.

0 5m

Restitüsyon planı
(www.virtualani.org)

Kuzey duvar

⁸⁸ Marr, 1934/II: 97; Orbeli, 1966: n.26; Cuneo, 1988: 667; Karapetian, 2011: 209.

Mevcut kuzey duvar, eşit aralıklarla yerleştirilmiş, ince ve kısa tutulmuş iki sütunce ortasındaki kalın ve örtünün başlangıç seviyesine kadar yükselen üçlü sütunce demetiyle üç baya ayrılmış, bayların kademeli yarım daire kemerleri iki yandaki sütuncelerin üzerine oturtulmuştur. Doğudaki kemer gözüne kabartma olarak Meryem'in Elizabeth'i Ziyareti, bunun batısındakine ise Meryem'e Müjde sahnesi işlenmiştir.

Doğu duvar yarım daire planlı apsis ile sınırlandırılmıştır. Ani'deki diğer yapılarda olduğu gibi apsis dahil, duvarlar örtü seviyesinde alttaki kaval, üstteki düz dışa taşkın iki silme kuşağı ile çevrelenmiştir.

Apsis yarım kubbe, naos ise iki kemerle takviye edilmiş beşik tonoz ile örtülmüştür. Alt katın örtüsü de beşik tonozdur.

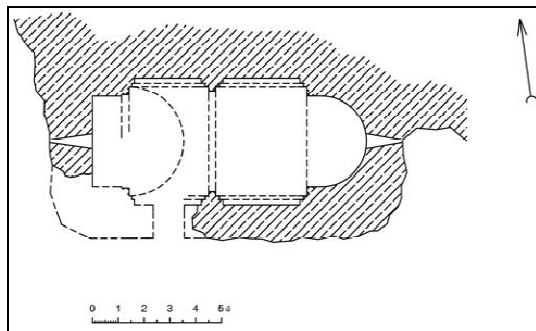
Kaya Şapeli:

Bostanlar Deresinin bulunduğu vadi üzerinde, Selçuklu Sarayı ile Gagık Kilisesi arasındaki kayalıklarda, volkanik bir kaya kütesinin içerisinde yer alan yapının adı, banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Mimari özelliklerine göre 10-13. Yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁸⁹

Tamamı kayaya oyularak yapılan kilisenin iç mekanı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Güneybatı bölümü yıkılmış durumdadır, ancak girişin güney cephenin batı kısmına yerleştirildiği tahmin edilmektedir. İç mekanda apsisi ayıran bölümde iki yalancı sütun ile yan nefleri ayıran iki yalancı sütun bulunmaktadır. Şapelin giriş kısmı 1988 yılında meydana gelen bir deprem sonucu yıkılmıştır.

Kaya şapeli

Plan (Ani 1050, 2011)

⁸⁹ Cuneo, 1988: 670.

Naosun doğu duvarı yarım daire planlı apsisle sınırlandırılmıştır. Apsis iki yanda yine kayalardan şekillendirilerek yapılmış, küresel başlıklara sahip iki sütunçe ve bunları bağlayan yarım daire bir kemerle naosa açılmış, doğu duvarının alt kısmına da bir niş yerleştirilmiştir.

Kuzey ve güney duvar, eksene yerleştirilen ve Gürcü Kilisesindeki gibi, iki yandakiler kısa ve ince, ortadaki daha kalın ve yüksek tutulmuş üçlü sütunçe demetiyle iki baya ayrılmış, bayların kademeli kemeri, bu sütunçe demeti ile duvar köşelerindeki birer ince sütunçe üzerine oturtulmuştur. Naosun üzeri beşik tonoz, apsis ise yarım kubbe ile örtülmüştür.

Ebu'l Manuçeher Camii:

Cami, şehrin güneybatısında, Arpaçay'a bakan yamacın kenarında, iç kaleye çıkan yolun güneyinde yer almaktadır. 1064 yılında Ani'yi fetheden Alparslan, şehrin idaresini Şeddadi emiri Ebu'l Esvar'ın oğlu Manuçeher'e bırakmış, Manuçeher de şehri imar etmiştir. Manuçeher'in ilk yaptırdığı yapılardan birinin Manuçeher minaresi olduğu ve Gazneliler'in zafer kuleleri gibi tek başına bir anıt olarak yaptırıldığı düşünölmektedir. Araştırmacılar yapıyı, N. Khanikof tarafından 1847 yılında tespit edilen, şimdi yıkılmış durumdaki batı cephede yer aldığı belirtilen, çiçekli kufi hatla yazılmış kitabeye göre 1086 yılına Manuçeher dönemine tarihlendirmişlerdir⁹⁰ ve dolayısıyla Anadolu'da inşa edilen ilk Türk camisi olma özelliğine sahiptir.

Bakireler Manastırı'ndan Ebu'l Manuçeher Camii'ne bakış

Camii iki katlı ve dikdörtgen planlı olup zemin kat Arpaçay vadisine bakan kısımda toprağa gömülü ve dört odadan oluşmaktadır. Camiinin bu kısmı medrese olarak kullanılmış, medrese üzerindeki birinci kat ise fil ayağı sütun kemerler ile birbirine bağlanarak iç mekanda geniş kubbeyi taşımaktadır. Kemerler arasında kalan yıldız motifli süslemeler özellikle dikkat çekicidir. Camiye bitişik olarak yapılan 99 basamaklı taş minarede günümüze kadar ayakta kalmıştır. Caminin tamamı düzgün kesme tuf taşından yapılmıştır.

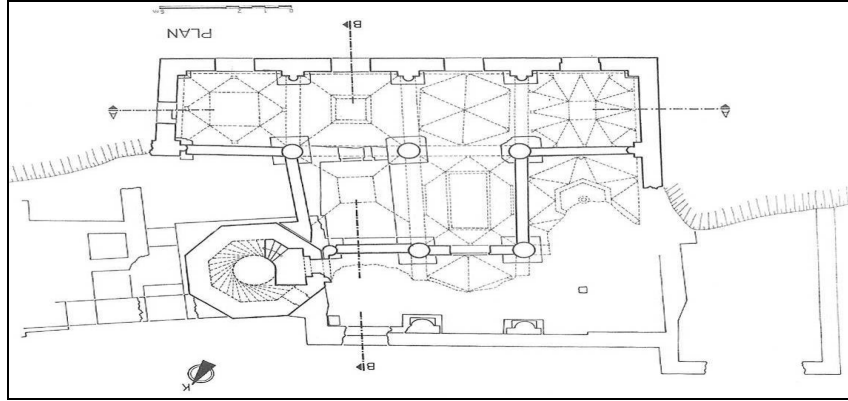
Batı cephede iki kitabe daha tespit edilmiştir. Biri M. Brosset, W. Barthold ve N. Khanikof tarafından okunmuştur ve Ebu Said Bahadır Han'ın halktan alınan yasal olmayan vergileri sınırlandırmasıyla ilgili olduğu belirtilmiştir. Diğer kitabe ise eksik olduğundan mahiyeti tam anlaşılamamıştır.⁹¹

Cami, kırmızı ve siyah renkli düzgün kesilmiş tuf taşlarıyla inşa edilmiştir. Doğu kısmı, yamaç eğimini tesviye etmek amacıyla fevkanı yapılan cami dışta kuzey-güney yönünde dikdörtgen, içte mihraba doğru yöneliş gösteren üç sahınlı plan tipine sahiptir. Ancak kuzey bölümde yapılan bazı değişiklikler

⁹⁰ Marr, 1934/II: 118; Karakaya, 1991: 38-41; Karamağaralı, 1995: 323-328.

⁹¹ Karamağaralı, 1995: 323-328.

ve minarenden kaynaklı olarak orta ve batı sahnın kuzeyindeki birer bölüm kaldırılmış, bu da yapının düzgün hatlarının bozulmasına neden olmuştur.

Rölöve planı
(Karamağaralı, 1993)

Yapının tek girişi batı cephenin kuzey bölümüne yerleştirilmiştir, ancak batı cephenin tamamı, güney cephenin de batı bölümü yıkılmış durumda olduğundan, günümüze sadece eşik taşı ulaşabilmiştir.

Cami doğu cephesinde dört, kuzey cephesinin doğu kısmında bir adet olmak üzere yarım daire kemerli toplam beş büyük pencere ile aydınlatılmıştır. Bu pencerelerin üst kısmında birer, doğu cephede de bodrum katındaki mekânlara açılan farklı boyutlarda, dikdörtgen biçimli dört pencere daha bulunmaktadır.

Caminin doğu cephesi

Caminin batı yönü

Yapının kuzeybatı köşesinde sekizgen gövdeli minare yükselmektedir. Şerefeden sonraki kısmı yıkılmış olan minareye, güney cephesinde yer alan ve caminin batı sahnına açılan yarım daire kemerli kapıdan girilmektedir. Orta Asya Türk minarelerinin geleneğini sürdüren minarenin kuzey cephesinde kufi hatla yazılmış “Besmele” mevcuttur. Minarenin camiye bağlanış biçimi ve caminin 12. birimi içinde yer alması sebebiyle, camiden önce yapılmış olduğu, kuzey taraftaki çarpıklığın da buna bağlı geliştiği düşünülmektedir.

İç mekân, doğu sahnın

İç mekân yüksek kaide ve başlıklara sahip silindirik gövdeli kısa-bodur sütunlar ve bunları dört yönde bağlayan yarım daire kemerlerle mihraba dik uzanan, ortadaki daha geniş tutulmuş üç sahna ve 12 bölüme ayrılmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere orta ve batı sahnın kuzeydeki birer bölümü kaldırılmıştır. Bugün dışa bakan kemer gözlerini kapatan kesme taş dolgu, Marr'ın kazılardan çıkan eserleri sergilemek amacıyla camiye müzeye dönüştürdüğü zamandan kalmadır. Arpaçay'a bakan dört büyük pencerenin sunduğu eşsiz manzaranın yanı sıra yapının dikkat çekici önemli bir özelliği, Surp Arak'elots Kilisesi'nin gavitinde olduğu gibi her bir ünitenin, kırmızı ve siyah renkli taşların kakılmasıyla oluşturulmuş çokgenler, yıldız ve haç kompozisyonlarıyla bezeli, farklı formdaki tonozlarla örtülü olmasıdır.

Harim kısmından Arpaçay'a bakış

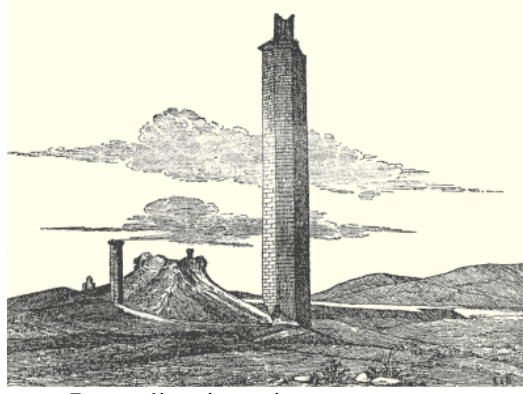
Caminin fevkani olarak yapılan doğu kısmına, yaklaşık 5.00 m. yüksekliğinde, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı dört mekân yerleştirilmiştir. Mekânlara, batı sahnın kuzey bölümünde, zemin seviyesinin altında oluşturulan kare planlı sahanlığa inilip bu kısmın doğu duvarındaki kapıdan geçilerek ulaşılabilmektedir. Girilen ilk mekân, güneyden ikinci mekândır. Bunun kuzey ve güney duvarında, üst seviyede yer alan kapılardan da diğer mekânlara geçilmektedir.

Tonoz çeşitleri

Emir Ebu'l Muammeran Külliyesi:

Selçuklu sultanı Alpaslan'ın 1064 tarihinde Ani Şehrini fethetmesinden sonra şehrin idaresini Şeddadi Beyliğine bırakmıştır. Çarşı Caddesi üzerinde yer alan külliye, Şeddadi sülalesinde ilk Ani Beyi olan Ebul Manuçehr'in oğlu, Ani'yi yeniden imar eden ve bu nedenle Emir Ebu'l Muammeran unvanını alan Şeddadi Şahinşah tarafından 1164-1200 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Minaresinin üzerinde 1199 tarihli bir fermanın yazılı olduğu bilinmektedir.⁹²

Brosset'in minareyi gösteren gravürü
(www.virtualani.org)

Örenyerindeki ayakta kalmış tek cami olan Ebul Manuçehr Camii'nin planına benzer bir plana sahip olan Ebul Muammeran Camii'nin minaresi de Manuçehr Camii'nin sekizgen minaresi ile aynı mimari özelliklere sahiptir. 18.yüzyılda bölgeyi gezen seyyahların yaptığı Muammeran Camii gravüründe cami minaresinin Manuçehr camii'nin minaresinde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin antik yolu üzerinde inşa edilen camii'nin 19.yüzyılda kırılarak tahrip edilen M.S.1199 Hicri tarihli kitabesinde şehre gelen ticaret kervanlarının uyması gereken kurallar belirtilmiştir. Ebul Muammeran Camii 1917 yılında tamamen yıkılmış, günümüze cami minaresinin yıkık bir bölümü ulaşabilmiştir.

Külliye temel seviyesinde bulunan dikdörtgen planlı bir mescid, mescidin kuzeydoğusundaki minare, mescidin batısındaki kare kaideli bir türbe ile güneyindeki muhtemelen zaviye olan mekânlardan oluşmaktadır.

B. Karamağaralı tarafından sürdürülen kazı çalışmalarının 2001 sezonunda açığa çıkarılan mescid, temel seviyesinde korunmuş durumdadır. Eşik ve söve kalıntıları, yapıya kuzey ve doğu duvarda, minareye bitişik olarak yapılmış iki kapıdan girildiğine, kuzeydeki zemin kaplamaları da burada bir son cemaat yerinin bulunabileceğine işaret etmektedir.

Rölöve Planı
(Karamağaralı, 2002)

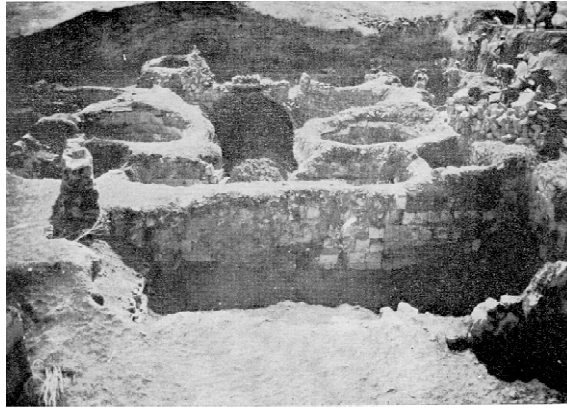
Mescidin temel kalıntıları

⁹² Karamağaralı, 2003: 234.

1894 yılında yıkılan minare sekizgen planlıdır ve oldukça uzun gövdelidir. Üzerinde vaktiyle bulunan kitabede “Ben ki, Şeddadlı Manučeher oğlu Şavur oğlu Mahmud’un oğlu sultanım. Ata ve oğullarımın ruhları yükselsin diye buyurdum ki, satılan malın kusurlu oluşunda fiyattan yapılan indirim, koyun ve deve tacirleri alım satımlarını Ebu’l Muammeran Camii önünde yapmasınlar. Her kim buna aymaz ve aykırılık gösterirse Yüce Tanrı’nın hışmına uğrasın. Beşyüzdoksanbeş (1199) yılı tarihinde.”⁹³ sözleri yazılıdır. ; Mescidin batısında bulunan türbenin ise dışta kare, içte daire plana sahip alt katı günümüze ulaşabilmiştir.

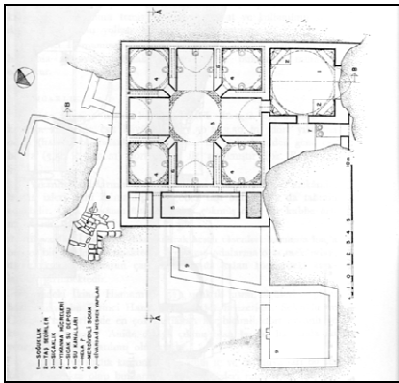
Büyük Hamam (Selçuklu Hamamı):

Ani’nin merkezi sayılabilecek bir yerde, Büyük Katedral’in 30 metre kuzeybatısında inşa edilen Büyük Hamam Selçuklu Dönemine aittir ancak banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak kazılar sırasında ele geçirilen, bir yüzünde Melik Şah’ın, diğer yüzünde Manučeher’in isimlerinin yazılı olduğu bir sikkeden yola çıkılarak 1072-1090 yılları arasında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.⁹⁴

1966-1967 yılı kazıları
(Balkan, 1968)

1966-1967 yıllarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan 12.yüzyıl eseri hamam kalıntılarının önemli bir kısmı toprak altındadır. Hamam, tamamıyla toprak altında kalmış iken K. Balkan tarafından 1966-1967 yıllarında gerçekleştirilen kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Ancak günümüzde harap durumdadır ve yeniden toprak ve molozlarla dolmaya başlamıştır.

Plan
(Balkan, 1968)

Hamamın 2014 yılındaki durumu

⁹³ Kırzioğlu, 1982: 85; Karamağaralı, 2003: 234.

⁹⁴ Balkan-Sümer, 1967: 104-106; Balkan, 1968: 42-48.

Kırmızı ve gri renkli düzgün kesme taşlarla inşa edilen hamam; dört eyvanlı, dört köşe hücreli sıcaklık bölümüyle geleneksel Türk hamamları şemasını devam ettirmektedir. Yapıya giriş, sıcaklığın güneydoğusunda yer alan kare planlı soğukluk bölümünden sağlanmıştır. Bu bölümün kuzey duvarındaki kapı ise sıcaklık bölümüne açılmaktadır. Sıcaklığın batısında külhan, soğukluğun batısında ise tuvalet bulunmaktadır.

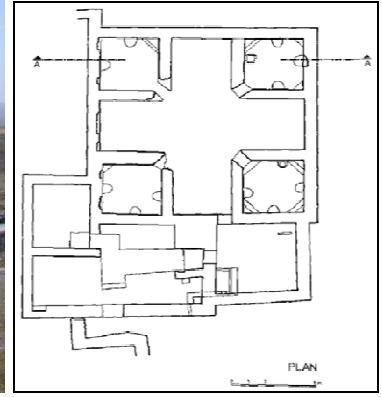
Hamamın kare planlı bölümleri mukarnas dolgulu trompla geçilen kubbe, diğer bölümleri ise sivri beşik tonozla örtülmüştür.

Küçük Hamam:

Şehrin güneydoğusunda, Tigran Honents Kilisesi'nin kuzeyinde yer alan yapı Tigran Honents tarafından yaptırılmıştır ve inşa tarihi bilinmemektedir.

Küçük Hamam, güneydoğudan

Plan
(Karamağaralı, 1993)

Selçuklu mimari tarzında yapılan hamam dört eyvan ve dört halvet odasından oluşmuş olup, odaların kapı girişleri sivri kemerli olarak yapılmıştır. Ayrıca eyvanlar beşik tonoz kemerlerle örtülmüştür. Hamamın girişi batı istikametinde olup buradan bir koridorla soyunma odalarına ulaşılır. Ayrıca bu koridorun kuzeyinde bir ılıklik ve ılıkliğin yapının da külhan kısmı bulunmaktadır.

Bu hamam da Büyük Hamam gibi tamamıyla toprak altında kalmış iken, K. Balkan tarafından gerçekleştirilen kazılar sonucunda, Büyük Hamam'la aynı yıllarda açığa çıkarılmıştır.

Küçük Hamam da kırmızı ve gri renkli düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olup geleneksel Türk hamam geleneğini devam ettiren sıcaklık bölümü dört eyvanlı ve dört köşe hücreli plan tipine sahiptir. Yapıya dikdörtgen planlı soğukluk kısmından geçilerek ulaşılmaktadır. Külhan bölümü sıcaklık bölümünün güneydoğusunda yer almaktadır. Kalan izlerden kare planlı bölümlerin kubbe, diğer bölümlerin ise sivri beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Selçuklu Sarayı (Tacirin, Pahlavuni, Baron, Ebu'l Muammeran Sarayı):

Ören yerinin kuzeybatı istikametinde Boston Deresi'ne bakan yamaçta sarp bir kayalık üzerine kurulan bu muhteşem saray yapım tarihi belli olmamakla beraber mimari özellikleri ve taçkapı düzenlemesine göre 12.-13. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁹⁵

Saray, doğu cephe

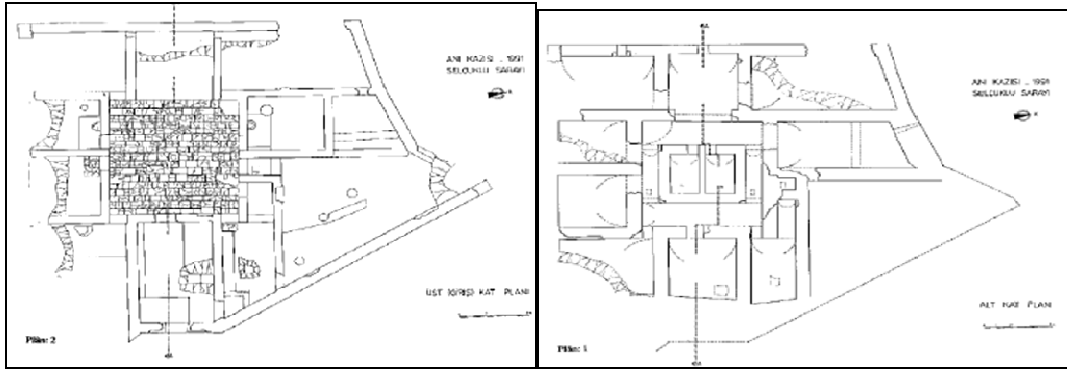
Düzgün kesme taşlarla inşa edilen yapı orijinalinde iki katlı olup, yamaç eğimine bir bodrum katı yerleştirilmiştir. Zemin kat duvarlarının üst seviyesindeki hatıl yuvaları, üst katın ahşaptan yapıldığına işaret etmektedir. Ancak ahşap birinci kat yıkıldığından günümüze zemin katla bodrum katı ulaşmıştır. Özellikle sarayın girişini oluşturan portal kapı Selçuklu mimarisinin en güzel taş işçiliğini sergileyen yıldız motiflerden oluşmuştur. Sarayın bodrum katını oluşturan tonoz kemerli bölümleri kışları ambar olarak kullanılmış, L şeklindeki zemin kat ise asıl saray olarak kullanılmıştır. 12. yy.'ın karakteristik Selçuklu süsleme tarzı ile yapılan dikdörtgen planlı saray büyük bir salon ve bu salonun etrafına dağılmış odalardan oluşmuştur. Selçuklu Sarayı içerisinde bulunan şadırvan bu muhteşem yapının diğer bir dikkat çekici mimari özelliğini sergiler.

Güney cephe, bodrum katına giriş

Yapının doğusunda yer alan ve iç kısımdaki eyvana açılan büyük taçkapıdan zemin katına girilmektedir. İslâm mimarisi geleneğini yansıtan taçkapı profilli bir silme ile iki bölüme ayrılmış, alt bölüme yarım daire kemerli alınlığa sahip lentolu ve söveli kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Alınlık ve kapının etrafı kırmızı renkli taşlardan oluşturulan sekiz kollu yıldız ile bunların arasına yerleştirilmiş siyah renkli haç biçimli taşlarla süslenmiştir. Üst kısma sivri kemerli bir alınlığa sahip pencere açılmıştır. Alınlık ve pencerenin etrafı da kırmızı ve siyah renkli eşkenar dörtgenlerle bezenmiştir.

⁹⁵ Donabedian-Thierry, 1987: 489; Karamağaralı, 1993: 509-511.

Zemin ve bodrum kat rölöve planı
(Karamağaralı, 1993)

Zemin kat iç kısmında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir iç avlunun etrafında programlanmıştır. Avlunun doğu ve batı ekseninde birer eyvan ile dört yönde avluya açılan farklı boyutlarda dikdörtgen planlı odalar yer almaktadır. Avlunun kuzey duvarına sivri kemerli bir niş açılmıştır. Niş kemerinin alınlığı kırmızı zemin üzerine kakılan siyah renkli altıgen biçimli taşlar ve bunların arasında oluşan altı kollu yıldız kompozisyonlarıyla süslenmiş, etrafı da zencirek bezemeli bir bordürle kuşatılmıştır.

İç avluda yer alan bezemeli niş

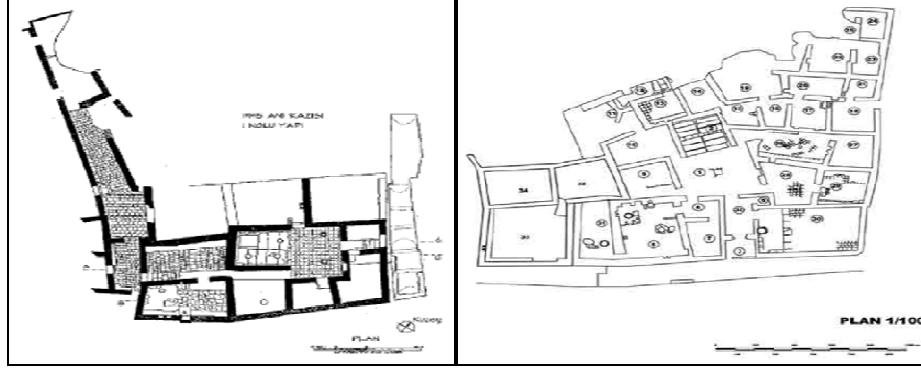
Bodrum katına, güney cephede eksenin batısına yerleştirilmiş, yarım daire kemerli küçük bir kapıdan ulaşılmaktadır. Bu bölümde ortak bir koridora açılan, batıda tonozla örtülü biri eyvan olmak üzere iki, doğuda yan yana yerleştirilmiş üç, güneyde iki, kuzeyde ise iç içe düzenlenmiş büyük bir mekân ve kayalara oturan üçgen kısım bulunmaktadır.

Konutlar

B. Karamağaralı tarafından sürdürülen kazılar sırasında konut yapıları da ortaya çıkarılmıştır, bunlardan I No.lu Konut Katedral'in kuzeydoğusunda, II No. Konut ise Manuçehr Camii'nin doğusunda yer almaktadır. Her iki konut da düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir ve bir iç sofa etrafında yerleştirilen farklı boyut ve planlardaki mekânlardan oluşmuştur. Bazı mekânlarda zemine gömülü pişmiş toprak erzak küpleri, bazılarında da mutfak olarak kullanıldıklarını gösteren tandır ve pişirme kapları bulunmuştur.

II No.lu Konut

I No.lu Konut
(Karamağaralı, 1997)

II No.lu Konut
(Çoruhlu, 2010)

II No.lu Konut, kalıntılardan anlaşıldığı üzere duvar resmiyle bezenmiştir. Bir resmin üzerinde tespit edilen Arap harfli yazı, konutun Müslüman bir aileye ait olduğuna, dolayısıyla 11.-12. yüzyıllar arasında inşa edildiğine işaret etmektedir.⁹⁶

Çarşı:

Aslanlı Kapı ile Aşot surları arasında uzanan ana cadde ve çarşı, B. Karamağaralı başkanlığında sürdürülen kazı çalışmalarının 1991 sezonundan itibaren açığa çıkarılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda ana caddenin doğu ve batı yanına, birbirine bitişik şekilde inşa edilmiş farklı boyutlarda mekânlar tespit edilmiştir.

Dükânlar

Ebu'l Muammeran Camii'nin güneyinden itibaren, karşılıklı dükkânlardan oluşan ticari doku başlamaktadır. Bu alandaki yapılarda, dört farklı uygulama dikkati çekmektedir. İlk gruptaki yapılar eyvan biçiminde düzenlenmiştir ve bunlar daha çok yolun kuzey tarafında yoğunlaşmıştır. İkinci grup yapılar kapalı tek mekân halindedir. Üçüncü grubu yolun daha çok güney tarafında görülen ev-dükân komplekleri, dördüncü grubu ise iki katlı dükkânlar oluşturmaktadır. Yapıların inşasındaki

⁹⁶ Karamağaralı, 1995: 496-498; Karamağaralı, 1997: 577-579; Çoruhlu, 2009: 303-304, 307-310; Çoruhlu, 2010: 148-150; Çoruhlu, 2011: 180-182.

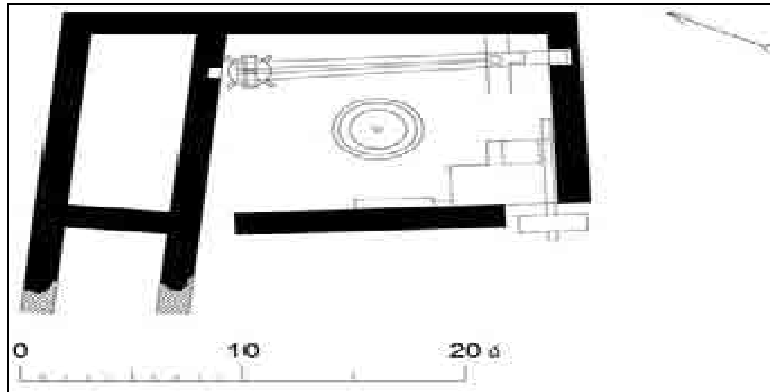
düzensizlik, duvarlardaki malzeme ve işçilik farklılıkları, çarşının aynı anda değil, eklemeler yapılarak zaman içinde, 11.-13. yüzyıllar arasında oluştuğunu ortaya koymaktadır.⁹⁷ Mekânların işlevlerini tam anlamıyla tespit etmek mümkün değildir, ancak dükkân, han ve özellikle yolun üzerindeki bir bezirhane kalıntısı imalathane, bir tandır ekmeççi, şarap küpleri ise şarap satış işlevine sahip olduklarını düşündürmektedir.

Bezirhane:

Önemli bir ticaret merkezi olması nedeniyle, şehrin pek çok yerinde bezirhanelere rastlanmaktadır. Ancak en büyük boyutlusu ve iyi fikir veren bir örneği, şehrin doğusunda, Surp Amenap'rkitch Kilisesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Büyük oranda tahrip olmuş yapı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir ana mekân ile bu mekânın kuzeyinde bulunan iki, batısında bulunan bir mekândan oluşmuştur. Ana mekânın ortasında yapının işlevini kesinleştiren büyük boyutlu bir ezgi taşı bulunmaktadır.

Bezirhane, genel görünüş

Plan
(Karapetian, 2011)

İpek Yolu Köprüsü:

Tarihte Doğu ile Batı arasındaki bağlantıyı sağlayan en önemli yollardan birisi hiç kuşkusuz Ani'nin de içinden geçen İpek Yolu'dur. Ermenistan üzerinden Arpaçay'a ulaşan yol, şehrin Dvin Kapısı önünde iki yakayı birleştiren köprü ile Ani'ye bağlanmakta ve yamaçtan Küçük Hamam'a doğru uzanmaktadır. Patika halinde olan ve yer yer kayalık zemine oturan yolun bazı bölümleri kaya parçalarıyla örülerek teraslanmıştır.⁹⁸

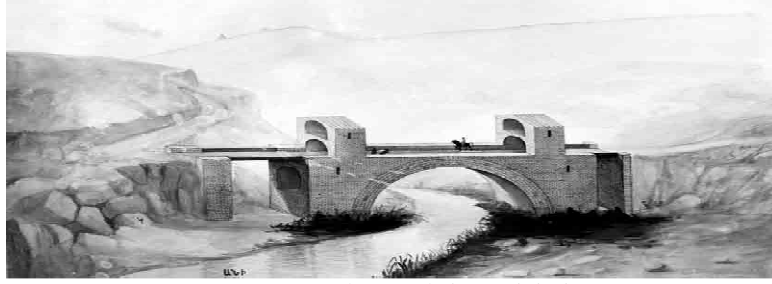
⁹⁷ Karamağaralı, 1993: 513; Karamağaralı, 1996: 494-496; Karamağaralı, 2003: 233-234; Karamağaralı, 2005: 311, 313; Çoruhlu, 2009: 310-312; Çoruhlu 2010: 157-158; Çoruhlu 2011: 188-189.

⁹⁸ Karamağaralı, 1996: 496.

İpek Yolu Köprüsü

Düzgün kesme tüf taşlarla inşa edilmiş köprünün nehir üzerindeki kemer kısmı tamamen yıkılmıştır. İnşa tarihi ve banisi bilinmeyen, ancak 10. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen köprü iki katlı geçiştir. İpek Yolu Köprüsü'nün günümüze iki yakadaki büyük boyutlu ayakları ile patika izleri ulaşmıştır. Kalıntılardan yola çıkılarak köprünün tek gözlü olduğu, giriş ve çıkış kısımlarında kemerle dışa açılan iki katlı, kulevari mekânların bulunduğu düşünülmektedir.

Köprünün rekonstrüksiyon çizimi
(Karapetian, 2011)

Köprünün yanında, kıyıda, salların yanaşmasını sağlamak amacıyla yapıldığı düşünülen taş bir iskele tespit edilmiştir.

Sur Dışı

Çoban Kilise:

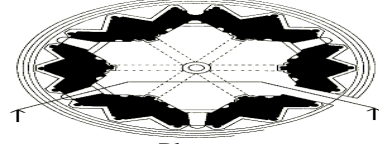
Surun dışında, yaklaşık 500 m kuzeyde bulunan kilisenin banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir, ancak mimari özelliklerine göre 11. yüzyılın sonları 12. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir.⁹⁹

Kilise üç basamaklı, daire planlı bir platformun üzerine oturtularak kırmızı ve gri renkli düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Günümüze sadece güney duvarından bir parça ulaşan kilisenin ünik bir plan tipine sahip olduğu bilinmektedir. Her şeyden önce yapı iki katlıdır. Alt kat dışta onsekiz cepheli, içte adeta altı kollu yıldız planlıdır. Üst kat ise dışta altı cepheli, içte ise daire planla yapılmıştır.

⁹⁹ Donabedian-Thierry, 1987: 487; Cuneo, 1988: 671; Karapetian, 2011: 141.

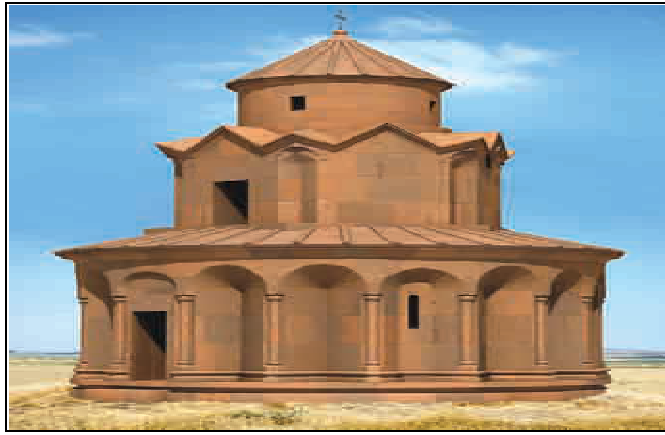

1908 yılında Çoban Kilisesi
(Karapetian, 2011)

Plan
(www.virtualani.org)

Alt katın cepheleri, küresel başlık ve kaidelere sahip ince birer sütunce ile sınırlandırılmış, güneybatı cepheye giriş açıklığı, diğer cephelere ise birer üçgen niş yerleştirilmiştir. Üst katta ise köşelere ince-uzun birer üçgen niş, alttaki kapının hizasına da bir kapı açılmıştır. Cepheler, üçgen nişlerin üzerindeki küçük tutulmuş dönüşümlü olarak üçgen alınlıkla ritmik bir şekilde sonlandırılmıştır. Bundan sonra silindirik kasnak üzerindeki konik külah yükselmiştir.

Kilisenin rekonstrüksiyonu
(Karapetian, 2011)

Kuş Evleri:

Ebu'l Manucehr Camii'nden Aslanlı Kapı'ya ulaşan ana yolda gerçekleştirilen kazılar sırasında, yolun kenarına kuşların su içmesi için yerleştirilmiş çok sayıda taş çanak açığa çıkarılmıştır. Bu çanaklardan su içen kuşların barınaklarının ise Bostanlar Deresi civarındaki kayalara oyularak yapıldığı tespit edilmiştir. Kayaların konumu ve büyüklüklerine göre farklı planlar gösteren kuş evlerinin kaliteli bir işçiliğe sahip olması eş boyutlarda küçük dikdörtgen mekânlar ihtiva etmesi, belli bir maksatla Anili sanatkarlar tarafından yapıldığını, hatta, güvercinlere dayanan bir posta teşkilatının varlığını akla getirmektedir.

Kuş evleri
(Karapetian, 2011)

Kuş evleri

Kaya Oyma Yapılar:

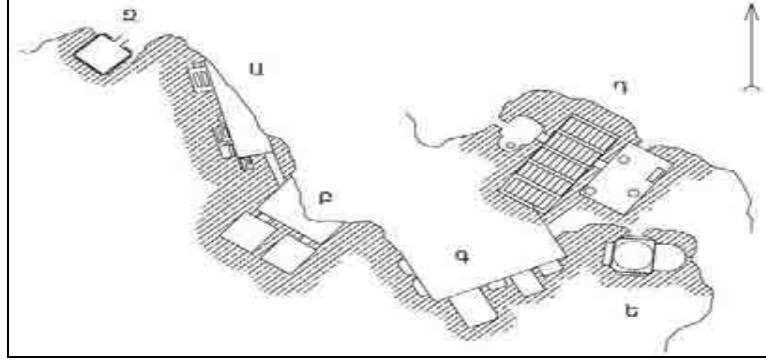
Ani'nin etrafındaki kayalık uçurumlar, altta yumuşak tüf, üstte sert bazalt oluşumlardan meydana gelmiştir. Şehri üç yönden çevreleyen vadilerin yamaçlarında, tüf kayalıklara oyularak yapılmış çok sayıda, şapel, mezar odası, depo, konut, kuş evleri ve benzeri işlevlerle kullanılmış çok sayıda yapı ve mağara bulunmaktadır. Bu mekanların bazıları iç merdivenlerle birbirine bağlıdır. Bir kısmı da merdivenlerle çıkılan birden fazla katlara sahiptir. Çoğu odanın ön yüzünün geçmişte moloz taş veya ahşapla kapalı olduğu bilinmektedir. Şehrin silüetine farklı bir güzellik katan bu yapıların bazıları basit düzenlemeye sahipken bazıları oldukça kompleks şekilde planlanmıştır. Bostanlar Deresi çevresinde yer alan mağaraların 1950'li yıllara kadar barınma amaçlı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dere'nin batı yakasında yer alan şapellerden biri duvar resmi içermektedir ve Tigran Honents'in mezar şapeli olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁰

Bostanlar Deresi

Ani'yi çevreleyen uçurumlara dağılmış olan mağaralar özellikle şehrin batı yanında yer alan Alaca Vadisi'nin her iki tarafında kümelenmektedir. Burası eski Tsaghkotsadzor, yani "Çiçek Bahçeleri Vadisi"dir. Mağaralar 1915'te Rus arkeologları tarafından incelenmiştir. Ruslar, aralarında 30 kilise, sekiz grup mezarlık ve 16 güvercinlik de bulunan yaklaşık 500 birimde araştırma yapmıştır.

¹⁰⁰ Karapetian, 2011: 236.

Tigran Honents'in mezar şapeli olduğu düşünülen yapı ve çevresinin planı
(Karapetian, 2011)

Ani'nin hemen bitişiğinde bulunan ve tampon bölge sınırları içinde kalan Ocaklı Köyü ise efsaneleri, mitleri, müziği, gastronomisi, sosyal antropolojik diğer değerleriyle Ani'yle bütünleşen ve birlikte değerlendirilmesi gereken önemli bir unsurdur.

Bostanlar Deresi, kaya oyma yapılar

Bostanlar Deresi, kaya oyma yapılar

İç kalenin güney yamacındaki kayaya oyma yapılar

Tatarcık Deresi'ndeki kayaya oyma yapılar

3.6 Ani'de Kazıların Tarihi

Ani, 19. ve 20. yüzyılın başında bölgeyi ziyaret eden ünlü gezginlerin seyahatnamelerinde belirtilmiştir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan kazı çalışmaları aralıklı olarak sürmüştür. İlk kazı çalışmaları 1892 yılında Rus Dil Bilimler Akademisi'nde görevli Nikolay Marr tarafından başlatılmış olup 1917 yılına kadar sürdürülmüştür. Bu araştırmaların sonuçları 1934 yılında

yayınlanmıştır.¹⁰¹ Örenyeri surlarının 1 km. dışındaki harman yerinde bulunan eski mezarlık alanında, antik şehrin ana caddesinde, Gagik kilisesinde ve İç Kale'de arkeolojik çalışmalar yürütülmüş, Aziz Prikitch Kilisesi'nin restorasyonu gerçekleştirilmiştir. İnşa edilen kazı evi ise daha sonra kaldırılmıştır. Yine bu dönemde Ebu'l Manuçehr Camii müze olarak kullanılmıştır.

Prof. Marr'ın kazılarında sonra, Prof. Dr. Kılıç Kökten başkanlığında yürütülen araştırmalarda yöre tarihinin Bakırçağ'a (kalkolitik dönem) kadar indiği saptanmıştır. Kökten, 1944 yılında iç kale ve sur dışında sondaj çalışmaları yapmıştır.

1965 yılında Kemal Balkan'ın başkanlığında Büyük ve Küçük Hamamda, Harman yerindeki mezarlık alanında, Bostanlar Deresi'ne bakan sur önünde kazı yapılmış ve Ebu'l Manuçehr Camiinde temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Kemal Balkan ayrıca surların dışında yer alan bugünkü Ocaklı Köyünün güneybatısındaki eski mezarlık alanında da arkeolojik kazılar yapmıştır.

1989-2005 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı başkanlığında, yerli ve yabancı bilim adamlarından oluşan bir ekip tarafından kazı ve restorasyon çalışmaları sürdürülmüştür. Bu dönemde surun kuzeyindeki Aslanlı Kapı, Selçuklu Sarayı, Küçük Hamam, Büyük Hamam, Ebu'l Manuçehr'den Aslanlı Kapı'ya uzanan antik yol, kervan yolu, çarşı, kuş evleri, Büyük Hamam'ın doğusunda yer alan I No.lu Konut ile Ebu'l Manuçehr Camii'nin güneyinde, caminin önünden geçen yolun batısında bulunan II No.lu Konut, Ani Katedrali'nin kuzey kısmı, şehrin çeşitli yerlerine dağılmış durumdaki 17 adet beziryağı işliğinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2005 yılında Beyhan Karamağaralı başkanlığındaki kazılara son verilmiştir.

2006 yılında Kars Müze Müdürlüğü başkanlığında yeniden başlatılan kazı çalışmalarında II No.lu konut kazı alanının genel temizliği ve yürüme yolları yapılmıştır.

2007 yılından itibaren Bakanlar Kurulu Kararı ile Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu'nun başkanlığında yürütülen kazılar 2010 yılına kadar sürdürülmüştür. Bu dönem çalışmaları özellikle II. No.lu Konut ile antik yolun doğu yanındaki dükkânlarda yoğunlaşmıştır.

Doç. Dr. Fahriye Bayram'ın bilimsel danışmanlığında Kars Müze Müdürlüğü tarafından 2011-2014 yıllarında sürdürülen kazı çalışmalarında Tigran Honens Kilisesi, Katedral ve Abughamrents Kilisesi'nin çevresinde çalışılmış, bu alandaki yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Kazı Başkanlığı 23.06.2014 tarih ve 6552 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de Prof. Dr. Fahriye Bayram'ın başkanlığına verilmiştir.

Ani Kültürel Peyzajı'nda 1942 yılında başlayan yüzey araştırmaları ile 1965 yılından itibaren yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan envanterlik eserler ile etütlük eserlerin bir kısmı Kars Müzesine getirilmiştir. Örenyeri'ndeki surların içerisinde yapılan kazılarda ve sur dışındaki Ocaklı Köyü içerisinde mezarlık alanındaki kazılarda bulunan pişmiş toprak küp, kase, vazo, çanak çömlekler, madeni ok ve mızrak uçları, sikkeler, taş rölyefler, cam gözyaşı şişeleri, civa kapları, kandiller, ağırşaklar, haç ikonalar, altın takılar gibi buluntuların önemli bir kısmı müzede sergilenmektedir.

¹⁰¹ Marr, N. Ani, State Acad. History Material Culture, 1934

3.7. Restorasyon Çalışmaları ve Yapıların Mevcut Durumları

Geçmişte yapılan restorasyon çalışmalarının değerlendirilmesi

1892 - 1917 yılları arasında Ani'de ilk kazıları gerçekleştiren Nikolay Marr, Aziz Prikitch Kilisesi'ne yönelik bazı restorasyon çalışmaları da gerçekleştirmiştir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilen restorasyon çalışmaları 1993 yılından itibaren devam etmektedir. Bu süreçte Örenyeri'nde yer alan bazı yapıların rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri hazırlanmış ve uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

17 Ocak 2006 da Ani Kültürel Peyzajı Proje Koordinatörlüğünce geçmiş yıllarda yapılan çalışmaların derlenmesi ve bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Söz konusu koordinatörlük, alanda bulunan yapılar için hazırlanan ve döneminde ilgili Koruma Bölge Kurulunca onaylanan projelerin, günümüzde ülkemizde gelişen koruma anlayışının ve teknolojisinin gerisinde kaldığı, daha çok araştırma imkanlarının bulunması nedeniyle yeniden ele alınması ve yeniden hazırlanması gerektiğini bildirerek, yatırım programındaki bütçeler dahilinde alandaki yapıların öncelikle koruma projeleri hazırlıklarını, ardından uygulamaları için çalışmaları başlatmıştır. Bu kapsamda Ani Kültürel Peyzajı'nın ana giriş kapısı olan Aslanlı Kapı ve kapının her 2 yanındaki sur duvarları, Selçuklu Sarayı, Tigran Honents Kilisesinde restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır. Abughamrents Kilisesi'ndeki restorasyon çalışmaları ve kilisenin kubbesini oluşturan çatı kısmındaki çalışmalar tamamlanmıştır. Aziz Prikitch Kilisesi'nde temizlik, koruma ve sağlamlaştırma çalışmaları 2012 yılında başlatılmış olup halen devam etmektedir. Ayrıca Ebu'l Menuçehr Cami'sinde koruma ve sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır.

13.04.2006 tarih ve 55682 sayılı Bakanlık Makam Onayı ile oluşturulan Danışma Kurulu, 14.06.2006 tarihinde Ani Kültürel Peyzajı'nda yapılması gereken çalışma önerilerine ilişkin kapsamlı bir rapor hazırlamıştır. Bu bağlamda Örenyeri'nde başlatılan çalışmalar, Ani Kültürel Peyzajı Danışma Kurulunun görüşleri doğrultusunda sürdürülmektedir.

Söz konusu raporda;

“Ani Kültürel Peyzajı'nda Saptanan Sorunlar” başlığında;

- Alanla ilgili bugüne kadar yapılan tüm çalışmaların ve belgelerin bir arşiv ve sistematik bir bilgi tabanı oluşturulacak şekilde derlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik bir çalışma yapılması,
- Ani Kültürel Peyzajı'nın kuzey-kuzeydoğusunda bulunan alanda, tarihi eser kalıntıları ile oldukça yoğun biçimde keramikler bulunduğu, III. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenen alanın bir rezerv kazı alanı olarak henüz değerlendirilmediği, örneğin eski Karakol yapısının fosseptik çukurunun kenarlarında bile eski duvar kalıntıların gözlendiği,
- Ani Kültürel Peyzajı'nda bulunan eserlerde ciddi tahribat olduğu ve eserlerin hemen hepsinde onarım ve korumaya yönelik yeterli önlemler alınması gerektiği; eserlerin bir kısmında ciddi yapısal sorunlar bulunduğu ve bu durumun hem eserler hem de alanı gezen ziyaretçiler açısından ciddi bir tehdit yarattığı, kazılarda ortaya çıkarılan yapı kalıntılarında yapılan müdahalelerin yetersiz kaldığı, kimi restorasyonlarda hatalar olduğu,
- Alanın sunumunun ve güvenliğinin sağlanmadığı, yönlendirme ve bilgilendirme panolarının yetersiz kaldığı, güvenlik amacı ile alanın tel ile çevrelendiği ancak Ocaklı Köyü sakinlerince birçok yerinden kesildiği,

- Alanda devam etmesi öngörülen kazı çalışmaları için Ocaklı Köyü sakinlerinin katılımının sağlanmasında yarar görüldüğü,
- Alanda bir kazı evinin yapılması gerektiği,
- “Anı” adının Osmanlı kaynaklarına dayanılarak “Anı” olarak değiştirilmesi hususunun bilimsel kaynaklara dayandırılması ve gerekçelerinin bilim dünyasına sunulması gerektiği ifade edilmiştir.

“Kısa, Orta ve Uzun Erimde Gerçekleştirilmesi Gerekli Çalışmalar” başlığında;

Alanda kazı çalışmalarının araştırma süreci içinde tanımlanması, aşamalarının belirlenmesi gerektiği, aksi takdirde çok yıpranmış alanda hızla yeni kazı alanlarının açılmasının Ani'deki yerleşik sorunların artarak çoğalmasına neden olacağı belirtilmekte, bu nedenle kısa ve orta erimde Ani'de yeni kazı alanlarının açılmaması önerilmektedir.

Kısa Erim (Acil) Çalışmalar:

Geçici Takviye ve Konsolidasyon: Alandaki yapılarda gözlenen hasarların giderilmesi, halen ayakta duran yapıların korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanması, ancak bu hasarlardan bazılarına acilen müdahale edilmesi ve yıkılmalarının önlenmesi gerektiği belirtilerek, Danışma Kurulu'nun detaylı inceleme yapabildiği yapılara ilişkin şematik öneriler verilmiş, bu değerlendirmelerin alandaki diğer yapıları içerecek şekilde kazı ekibi tarafından genişletilmesi önerilmiştir.

Taşocakları: Danışma Kurulu'nun raporunda, sınırın Ermenistan tarafında işletilen taş ocaklarının anıt yapılar üzerindeki etkilerine de değinilmiştir. Ermenistan ve Türkiye arasında sınır oluşturan Arpa Çay'ın doğu ve güney kıyısında Ermenistan sınırları içinde kalan taş ocaklarının yoğun bir şekilde işletildiği, bu bölgede çalışmanın durdurulması tavsiye edilmiştir. Danışma Kurulu tüm dokümanları 28.09.2006 tarihinde Dışişleri Bakanlığı ile ICOMOS Türkiye Milli Komitesi'ne iletmiştir. Yapılan girişim sonucunda taş ocaklarında birkaç kez daha faaliyete devam edilmiş, sonunda Ermenistan tarafından patlayıcı madde kullanımına son verilmiştir.

Orta Erimli Çalışmalar:

Araştırma ve Bilgi Bankası Oluşturma Çalışmaları:

- Alanda yapılacak her ölçekteki proje ve plan ile alanın sunumu için gerekli olan bilgi bankasının oluşturulmasının sağlanması ve Ani Kültürel Peyzajı hakkında bugüne kadar yapılmış olan araştırma, plan, proje, fotoğraf v.b. belgelerin orijinal üretim ortamından resmi kanallar ile temin edilmesi,
- Alandaki yapı ve yapı kalıntılarının her birine uygulanması amacıyla “Yapı Kimlik Kartları/Dosyaları” hazırlanması, söz konusu kartlarda;
 - Ölçekli eskizlerin hazırlanması,
 - Yapım teknik ve teknolojisinin yapı malzemeleri ile ilişkilendirilerek saptanması,
 - Yapıların mevcut yapısal durumunun saptanması,
 - Yapı malzemelerinin fiziksel, mekanik ve hammadde özelliklerinin saptanması,
 - Yapının kültürel kimliğinin saptanması konularını içermesi önerilmiştir.
- Alanın ve alandaki yapıların tarihinin araştırılması ve Ani Kent Arşivinin oluşturulması,
- Güçlendirme/Konsolidasyon gerektiren yapılar için zemin etüdü

- Ani ve Ocaklı köyünün sayısal halihazır haritasının temini
- Alanla ilgili Coğrafi Bilgi Sistemi'nin (CBS) oluşturulması

Alanın Sunumu:

- Mevzii Çevre Düzenleme Projesi yapılması

Ocaklı Köyü'nün Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Kalkınmasına Yönelik Çalışmalar:

- Köy halkı, kültürel turizm ile arkeolojik kazı ve koruma faaliyetleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin 1999 yılında Meksika'da gerçekleştirilen ICOMOS 12. Genel Kurul Toplantısı'nda benimsenen "Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü" dikkate alınarak sürdürülmesi tavsiye edilmiş, Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmalarında da söz konusu tüzük prensiplerinin gözetilmesi, somut ve somut olmayan kültürel mirası içermesi, köyün modern eğitim, içme suyu, alt yapı, aydınlatma ve iletişim tesislerine kavuşması, köydeki işsizlik için istihdam ve katma değer yaratma stratejilerinin kültürel turizmle entegre edilmesi, tarihi çevre bilincinin oluşturulması için köydeki öğrencilerden başlanarak farkındalık programlarının hazırlanması ve uygulanması önerilmektedir.

Uzun Erimli Çalışmalar

- Ani Kültürel Peyzajı'nın korunmasına yönelik çalışmaların, Kars İli'nin kültür ve turizm programları ile ilişkilendirilmesi,
- Ani ve III. derece arkeolojik sit alanı olarak tanımlanan alanın jeo-radar ile taranması,
- Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) ile Çevre Düzenleme Projesi'nin hazırlanması
- Yönetim Planı'nın hazırlanması önerilmiştir.

Danışma Kurulu'nun Kısa Erimli (Acil) Çalışmalar, Geçici Takviye ve Konsolidasyon önerisi kapsamında; Arslanlı Kapı, Manucehr Camii, Ani Katedrali, Tigran Honents Kilisesi, Prikitch Kilisesi, Abughamrent Kilisesi, Kervansaray, Selçuklu Sarayı, Gürcü Kilisesi başta olmak üzere "Kars, Ani Şehrinde Yer Alan Taşınmazların Geçici Olarak Güçlendirilmesi İşi" 30.05.2008 tarihinde ihale edilmiştir. Anılan iş kapsamında alanda bulunan yapıların geçici olarak güçlendirilmesi ve desteklenmesi sağlanmıştır. 23.06.2008 tarihinde başlayan iş, 01.09.2008 tarihinde tamamlanmıştır.

Bu kapsamda ayrıca; 2008-2010 tarihlerinde Tigran Honents Kilisesi'nde restorasyon çalışması yapılmış, Ebu'l Manucehr Cami'sinde ise korumaya yönelik caminin üstüne bir çatı kısmı yapılmıştır. 2011 yılından itibaren Abughamrent Kilisesi'nde başlatılan restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır. Aziz Prikitch Kilisesindeki koruma ve temizlik çalışmalarına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 2002-2013 yılları yatırım programlarından Ani'deki restorasyon çalışmaları için toplam 5.000.000 TL ödenek aktarılmıştır. Genel Müdürlükçe 1990'lı yıllardan itibaren yürütülen restorasyon çalışmalarına ve yapıların mevcut durumlarına aşağıda yer verilmiştir:

Aslanlı Kapı çevre surları:

Erzurum KVTKK'nun 02.12.1994 tarih ve 658, 06.12.1996 tarih ve 813 sayılı kararları ile Aslanlı Kapı ve çevre surlarına ilişkin rölöve ve restorasyon projeleri onaylanmıştır.

Aslanlı Kapı'nın giriş bölümünde kazı çalışmaları yapılmadan hazırlanan projeler nedeni ile özgünde olmayan yeni bir sur duvarı inşa edilmiştir. Erzurum KVTKK'nun 04.07.1997 tarih ve 844 sayılı kararı ile surların kademeli olarak taşlarının sökülüp kitabenin açıkça görülebilecek şekilde açılmasına karar verilmiştir.

Antik kent surlarına ait TB 9-10 ve TB 11-12 burçlarının restorasyon projeleri Kars Ani Şehri 1997 yılı Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projelerinin Yapımı işi kapsamında hazırlanmış olup, Erzurum KTVKK'nun 09.10.1998 tarih ve 907 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Şehrin giriş ve yan kısımlarındaki sur ve burçlarda taş onarımı çalışması yapılmıştır. Sur ve burçların alt bölümleri boşalmış olan kısımları dolgu işlemleri yapılmak suretiyle yonu taşı ile onarılmış, üst kaplaması bozulmuş olan kısımlarda ise çürütme suretiyle onarım gerçekleştirilmiştir. Çimento esaslı bağlayıcılar ile yeterli tarihi araştırma ve gerekli kazılar yapılmadan sur duvarlarında tamamlama yapılmıştır. Şehir surlarından S4 burcunda meydana gelen tahribatlar 2010 yılında giderilmiştir.

90'lı yıllarda yaptırılan projelerin günümüz teknolojisi ile elde edilmesi, mevcut uygulamalardaki sorunların olumsuz etkilerinin ve kentin iç kısmına bakan yüzeylerde bulunan hasarların giderilmesi amacıyla malzeme analizleri ile uygun konservasyon müdahalelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla rölöve-restitüsyon-konservasyon projelerine yönelik maliyet ve ihale dosyası hazırlıkları 2012 yılında yapılmıştır. Bunun üzerine "Kars Ani Kültürel Peyzajı Ani Surları Proje Yapımı" kapsamında rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin temini için 14.11.2012 tarihinde Kars Valiliği'nde ihale edilmiştir. Elde edilen projeler 06.01.2014 tarihinde Bilimsel Danışma Kurulu'na sunulmuş olup, alınan kararlar doğrultusunda düzenlenen projeler Koruma Bölge Kurulu'nun 17.12.2014 tarih ve 722 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Aslanlı Kapı civarındaki sur duvarlarının aydınlatılmasına yönelik elektrik projesi Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca hazırlanmış olup, Erzurum KTVKKBK'nun 24.11.2005 tarih ve 209 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. Ancak, bu projenin uygulanması şimdilik Bakanlığımızca ertelenmiştir. Alana elektrik tesisatı kurulması Kars Valiliği'nden talep edilmiş ancak söz konusu işin Bakanlığımızca gerçekleştirilmesi istenmiştir. Konu restorasyon işleri kapsamında kalmadığından Ani Kültürel Peyzajı Çevre Düzenleme işi kapsamında ele alınacaktır.

Abulhamrent Kilisesi:

Erzurum KTVKKBK'nun 24.07.2009 tarih ve 1335 sayılı kararı ile Abulhamrent Kilisesi (St Grigory Abughamrents/Polatoğlu Kilisesi) rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri onaylanmış ve restorasyon Kasım 2012'de tamamlanmıştır.

Koruma projesine göre yapının üst örtüsünün sağlaştırılması ve onarımı, dış cephe kaplamalarının onarımı, yüzey temizliği, iç mekânda döşeme araştırmaları, bema kemerlerinin tamiri ve temizlik v.b. çalışmaları ile yapının çevresinde jamatun ve mezarlık bölümünde araştırma kazısı yapılmıştır.

Ani Katedrali (Fethiye Camii):

Erzurum KTVKK'nun 02.12.1994 tarihli 658 sayılı kararıyla Katedral'in rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ve raporu genel ilkeler çerçevesinde olumlu bulunarak kararda belirtilen düzeltmelerle onaylanmıştır, ancak uygulaması gerçekleştirilmemiştir.

2011 yılı itibariyle yapının kuzeybatı duvarı ve üst örtüsünün bir bölümü yıkılmıştır. Yapının kuzeybatı cephesinde statik açıdan önemli tahribatlar oluşmuştur. Güney ve batı giriş kapılarında malzemelerde tahribat ile birlikte duvar yüzeylerindeki taş kaplamalar düşmüştür. Yapının üst örtüde kubbesinin de günümüzde yıkılmış olması nedeniyle yapı içerden ve dışarıdan dış etkenlere özellikle su tahribatına açıktır. Bu nedenle yapının projelendirilerek korunmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Bu kapsamda; Katedral'in rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerinin hazırlanması için Dünya Anıtlar Fonu (WMF) ile oluşturulan teknik ve mali işbirliğini kapsayan Mutabakat Zaptı, Dışişleri Bakanlığı'nın görüşleri doğrultusunda düzenlenerek 07.01.2011 tarihinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce imzalanmıştır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, WMF desteğini 2 katı kadar artıracak şekilde 1/2 oranında bütçeyi sağlamayı kabul etmiştir. "Ani Katedral Proje Yapımı İşi" 04.07.2011 tarihinde protokol gereği Yönetmeliğin 24. maddesine "Belli İstekliler Arasında İhale Usulü" ile 14.06.2012 tarihinde ihalesi gerçekleştirilmiş olup, 06.07.2012 tarihinde sözleşmesi imzalanmış ve 11.07.2012 tarihinde yer teslimi yapılarak iş başlatılmıştır. "Ani Katedrali Proje Yapımı" işinin, rölöve, rölöve analiz paftaları ve restitüsyon projeleri Kars KVKBK'nun 27.02.2013 tarih ve 272 sayılı kararı ile restorasyon projeleri ise 22.01.2014 tarih ve 461 sayılı kararı ile uygun bulunarak onaylanmıştır.

2013 yılı Örenyeri kazı çalışmaları sırasında Katedralin rölövelerinin çıkarılabilmesi için kilise çevresindeki yapı kalıntıları ortaya çıkarılmış ve projelerin tamamlanması için istenilen kazı çalışmaları tamamlanmıştır.

Yapının restorasyonuna yönelik çalışmalar 3 aşamalı olarak planlanmıştır. Kazı, araştırma, envanterleme ve acil geçici müdahaleler ile yapısal hareketin izlenmesi işi 1. aşama, yapının konservasyonu ve güçlendirilmesi 2. aşama, 3. aşama ise koruyucu örtü külahın tamamlanmasıdır. Söz konusu uygulama aşamalarının yaklaşık maliyetleri hazırlanmakta olup, ihale işlemleri başlatılacaktır.

"Ani Katedrali Yapısal Hareketin İzlenmesi" işi ile proje işi eş zamanlı başlatılmadığından, yapısal hareketin izlenmesi işinin yapılacak uygulamaların yapıya olan etkilerinin de izlenebilmesi amacıyla uygulama aşamasında WMF tarafından yaptırılması düşünülmüştür.

Ani Katedrali Ortak Konservasyon Projesi'nin aşamalı bir proje olmasından dolayı, kazı, envanter, yapısal hareketin izlenmesi, konservasyon, güçlendirme v.b. uygulama aşamalarının 2014 yılı sonunda tamamlanamayacağından süre uzatımına ihtiyaç duyulmuş, oluşabilecek gecikmelerde düşünülerek 2018 yılına kadar süre uzatımı verilmesi konu WMF'ye iletilmiştir.

"Ani Katedrali Yapısal Hareketin İzlenmesi" ve Acil Geçici Önlemlere ilişkin 1. Etap uygulama işlerinin yaklaşık maliyet dosyaları hazırlanmış, "Ani Katedrali Yapısal Hareketin İzlenmesi" 23.12.2014 tarihinde ihale edilmiştir. İşin yer teslimi 19.01.2015'te yapılmış olup, iş bitim tarihi 19.03.2016'dır.

Gagik Kilisesi:

Yapı, temelleri ve cephe duvarlarının bir kısmı dışında tamamen yıkılmıştır. Erzurum KTVKK'nun 02.12.1994 tarih ve 658 sayılı kararıyla Gagik Kilisesi rölövesi onaylanmıştır. Yapının günümüzde büyük kısmı yıkıntı halinde olduğundan kazı ekibiyle öncelikle yapı kalıntılarının envanterlenmesi, yapı dışına alınması, belgeme çalışmalarını takiben 90'lı yıllarda yaptırılan projelerin günümüz teknolojisi ile elde edilmesi, yapının bugüne kadar oluşan hasarlarının giderilmesi amacıyla malzeme analizleri ile uygun konservasyon müdahalelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Rölöve projelerinin güncellenmesi, malzeme ve strüktür tanımının ve malzeme ve strüktür bozulmalarına yönelik tespit ve analizlerin yapılması gerekmektedir.

Surp Arak'elots Kilisesi (Kervansaray):

Erzurum KTVKK'nun 02.12.1994 tarih ve 658 sayılı kararıyla Kervansaray rölövesi uygun bulunmuştur. Kilisenin "Kars Ani Kültürel Peyzajı'ndeki yapıların 1995 Yılı Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projeleri Yapımı İşi" kapsamında hazırlanan restitüsyon, restorasyon projeleri ve raporu ise Erzurum KTVKK'nun 06.12.1996 tarih ve 813 sayılı kararı ile onaylanmış ancak uygulaması gerçekleşmemiştir. 2011 yılı itibarıyla yapının taç kapılı giriş bölümü dışında kalan bölümleri yıkılmıştır. Yapı elemanları tahrip olmaktadır. Mevcut kısmında ise yüzeylerindeki taş kaplamalar dökülmüş, üst örtü tahrip olmuştur. Yapının günümüzde büyük kısmı yıkıntı halinde olduğundan kazı ekibiyle öncelikle yapı kalıntılarının envanterlenmesi ve yapı dışına alınması, belgeme çalışmalarını takiben rölöve-restitüsyon-konservasyon projelerine yönelik maliyet ve ihale dosyası hazırlıkları yapılacaktır.

Surp Amena Prikitch (Aziz Prkich-Keçeli) Kilisesi:

Yapı 14. yy'a kadar çeşitli restorasyonlar geçirmiştir. Yapının yarısının yıldırım çarpması ve deprem gibi rivayetler nedeni ile yıkıldığı bilinmektedir. Yapının ayakta kalan kısmında hem statik açıdan hem yapı malzemeleri açısından tahribatlar oluşmuştur.

Uygulamaya yönelik projeleri, 2008-2009 yıllarında, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne temin edilmiş, Erzurum KTVKBK'nun 24.07.2009 tarih ve 1353 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Koruma projesinde yapının güçlendirilmesi ile mimari konservasyon önerileri dışında, yapının yıkılan ve içinde bulunan yapı kalıntılarının tasnif edilerek envanterinin çıkarılması, kullanılabilirliklerinin değerlendirilmesi planlanmıştır. Yine yapının çevresinde araştırma ve sondaj kazıları ile birlikte devam edecek çalışma, öncelikle yapının çatlaklarının, mevsimsel değişikliklerin etkisi ve sismik araştırmaları içeren izleme programını içermektedir.

Kilisenin uygulama işi için Dünya Anıtlar Fonu (WMF) ile ortaklaşa Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Ankara Amerika Büyükelçiliğinin hibe programına müracaat edilmiş ve 625.000 \$ hibe kazanılmıştır. Protokol, WMF ile 03.11.2010 tarihinde imzalanmış ve çalışmalar başlatılmış olup hibenin kullanımı WMF tarafından yapılacağından söz konusu vakfın işi gerçekleştirecek firma ya da firmaları belirlemesini takiben çalışmalar başlatılmıştır.

Kilisenin uygulama işinin tamamının bütçesi 1.000.000 Dolar olup restorasyon işinin etapları;

Etap-1-Acil önlemler, araştırma ve inceleme, sonuçların değerlendirilmesi,
Etap-2: Acil önlemlerin tamamlanması ve stabilizasyon uygulamaları ve
Etap-3: Final projenin uygulanması olarak planlanmıştır.

01.07.2012 tarihi itibarıyla alanda fiili çalışma başlatılmış olup kazı, temizlik, yıkılan parçaların envanterlenmesi ve güvenli bölgelere taşınması, güvenlik ve çalışma amaçlı iskele kurulması, malzeme analizlerinin yapılması işleri tamamlanmıştır. 2013 yılı bahar-yaz sezonunda konservasyon çalışmaları devam etmiştir. Diğer yandan yapısal izleme çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca bu çalışmalar kapsamında mekandan çıkarılan mimari parçaların envanterleme ve fotoğraflama işlemi tamamlanarak kazı buluntu fişlerine bu bilgiler aktarılmış ve Kars Müzesine teslim edilmiştir. Bu kapsamda Etap-1 ve Etap-2 tamamlanmıştır. Etap-3'de belirlenen final projesinin uygulanması, kilise ve yakın çevresinin tanıtımı ve sunumu işlerinin gerçekleştirilmesi için WMF tarafından A.B.D. Büyükelçiliği hibesine müracaat edilmesi ve bahse konu hibenin alınabilmesi halinde Etap-3 için tekrar Mutabakat Belgesi imzalanması planlanmaktadır.

Ayrıca Prikitch Kilisesi ile ilgili çalışmalara ülkemiz ve üçüncü ülkelerden katılacak uzmanlarla birlikte, Ermeni uzmanların (mimar, restorasyon uzmanı, sanat tarihçisi) da ülkemize davet edilerek, restorasyon, belgeleme ve acil önlem çalışmalarında rol almalarının sağlanmasının uygun ve yerinde olacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda, Ermeni uzmanların ülkemize daveti üzerine Ermenistan Kültür Bakanlığı'ndan Dr. Mimar Davit KERTMENJYAN, Restoratör Mimar Ashot MANASYAN ve Ermenistan Ulusal Bilimler Akademisi Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi Davit DAVTYAN görevlendirilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı'na hitaplı 13.08.2014 tarih ve 156772 sayılı yazımız ile WMF tarafından Prikitch Kilisesi'nin Uygulama İşi 3. Etapı için ayrılan A.B.D. Büyükelçiliği hibesi için A.B.D. Ankara Büyükelçiliği'nin "kültürel koruma fonuna" yapılan başvuruların sonuçlandırılması çalışmalarının devam etmektedir. Ermenistan tarafının uygun göreceği tarihlerde alan ziyareti için davette bulunulmuştur.

Tigran Honents Kilisesi:

Tigran Honents Kilisesi (Boyalı Kilise) rölövesi Erzurum KTVKK'nun 02.12.1994 tarih ve 658 sayılı kararıyla; restitüsyon, ve restorasyon projeleri ve raporu ise Erzurum KTVKK'nun 06.12.1996 tarih ve 813 sayılı kararı ile onaylanmıştır. 90'lı yıllarda yaptırılan projelerin günümüz teknolojisi ile elde edilmesi, yapının bugüne kadar oluşan hasarlarının giderilmesi amacıyla malzeme analizleri ile uygun konservasyon müdahalelerinin belirlenmesi gerekmekte olup; projelerin yeniden temin edilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.

Anıt yapının jamatun kısmının tamamen, şapelinin ise üst örtü ve beden duvarları seviyesinde yıkılmış, üst örtü kiremitlerinin yok olmuş, yapı malzemelerinin yoğun bozulma sürecine girmiş olduğu tespit edilerek yapının korunmasına yönelik projeleri hazırlanmıştır. Erzurum KTVKK'nun 08.11.2002 tarih ve 1306 sayılı kararı ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenen yapının rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri, kurulun 23.12.2006 tarih ve 504 sayılı kararı ile, çatı müdahalesine ilişkin kenetli paslanmaz çelik olarak hazırlanan öneri ise kurulun 10.09.2007 tarih ve 715 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Restorasyon uygulama işi 15.08.2008 tarihinde ihale edilmiş olup; işin geçici kabulü 05.11.2010 tarihinde yapılmıştır. Uygulaması yapılan Tigran Honents Kilisesi'ne paratoner yapılmasına ilişkin çalışmalar tamamlanmıştır.

Koruma çalışmalarında; yapının şapeline ilişkin projede belirtilen ölçülerde beden duvarları inşa edilmiş, üst örtüde tonoz izi korunarak koruyucu çatı yapılmıştır. Söz konusu çatının üst örtüsünde doğal taş kiremit görüntüsünde ince levha halinde taş malzeme kullanılmıştır.

Jamatun kısmı ise harpuştalama işlemleri yapılarak, batı duvarında bulunan çatlağa statik projesine göre sağlamlaştırmak üzere müdahalede bulunulmuş, taşların birbirine kenetlenmesi sağlanmıştır. Dış cephede eksik beden duvarı taşları tamamlanmıştır. Üst örtüde yok olan kiremit ve mahyaları yapının yerinde bulunan örnekleri ve projesinde belirtilen şekilde yeniden yapılmıştır. Üst örtüde çatı dolgu malzemesinden eksikler tamamlanmış ve çatı yerleştirilmiştir. Çatı silmelerinden eksik olanlar yerindeki örneklerinden tamamlanmıştır. Resim, boyama veya fresk olmayan taş yüzeylerde temizlik yapılmıştır.

Kilisenin iç mekanında bema ve yan hücrelerdeki döşeme, ön giriş kısmındaki döşeme araştırmaları önceki Kazı Başkanlığı'na yapılmadığından söz konusu müdahaleler hariç restorasyon çalışması 30.05.2010 tarihinde tamamlanmıştır.

İkinci Eapta; kilisenin bema kotu ile jamatun döşemesinde yapılacak araştırma kazılarında elde edilen veriler doğrultusunda uygulaması gerçekleştirilecektir. Bu amaçla 2012 yılında kilisenin çevresinde jamatun içerisindeki temizlik çalışmaları ve döşemesinin ortaya çıkarılması için gerekli kazı çalışmaları yapılarak tamamlanmıştır.

Ebu'l Manucehr Cami:

Erzurum KTVKK'nun 02.12.1994 tarih ve 658 sayılı kararıyla Camii rölöve ve restorasyon projeleri ve raporu genel ilkeler çerçevesinde olumlu bulunarak kararda belirtilen düzeltmelerle onanmıştır.

Daha sonra "Ani Kültürel Peyzajı'ndeki yapıların 1992-93-94 Yılları Sari Mukaveleli Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projeleri İşi" kapsamında Ebu'l Manucehr Cami minaresi ile Katedral Postaphorion hücresinin orta bölümü örtü biçimi ile ilgili, Erzurum KTVKK'nun 02.12.1994 tarih ve 658 sayılı kararı gereğince hazırlanan Ebu'l Manucehr Cami minaresi tadilat projeleri Erzurum KTVKK'nun 23.06.1995 tarih ve 685 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Ancak, 90'lı yıllarda yaptırılan projelerin günümüz teknolojisi ile elde edilmesi, yapının bugüne kadar oluşan hasarlarının giderilmesi amacıyla malzeme analizleri ile uygun konservasyon müdahalelerinin belirlenmesi gerektiğinden projelerin yeniden yapılmasına karar verilmiştir.

2006 yılında hazırlattırılan Ebu'l Manucehr Cami rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri Erzurum KTVKKBK'nun 08.02.2007 tarih ve 507 sayılı kararıyla onaylanmış; 2008 yılında uygulama işi ihale edilmiş ve 30.05.2010 tarihinde tamamlanmıştır.

Söz konusu koruma projelerine göre, güney cephesinde son cemaat bölümündeki niteliksiz duvar ile Marr döneminde çimento harcı ile yapılan imalatlardan doğu cephesinin iç ve dış duvarlarındaki uygulamalar kaldırılmış ve kireç esaslı harç ile yeniden taş kaplama yapılmıştır. İç mekânda yüzey temizliği ve tuz temizliği yapılmıştır. Yapının zemin katında bulunan özgün olmayan döşeme kaldırılarak projesinde belirtilen ölçüler ve biçimde yeniden taş döşeme olarak düzenlenmiştir. Yapının dış cephelerinde henüz bilinmeyen mekânlara ait duvar kalıntı ve izlerinin üzerine

harpuştalama yapılmıştır. Üst örtü temizlenerek özgün düz dam döşemeye ulaşılmıştır. Üzerine koruyucu tabaka yenilenerek geçici ve koruyucu metal çatı yerleştirilmiştir. Minarede basamaklar tamamlanmış, üst kotlarda eriyen/kopan taş malzemede sağlamlaştırma ve sağlıklılaştırma çalışmaları yapılmıştır. Minarenin su almaması için projesinde önerilen koruyucu çatı yerleştirilmiştir. Caminin ön giriş bölümünde döşeme araştırması ile drenaja ilişkin araştırmalar önceki Kazı Başkanlığı'na yapılmadığından söz konusu müdahaleler hariç restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır. Ayrıca, paratoner yapılmasına ilişkin çalışmalar tamamlanmıştır.

İkinci Etap'ta; son cemaat döşemesi ile kuzey ve güney cephelerde drenaj araştırması için yapılacak kazılardan elde edilen veriler doğrultusunda uygulaması gerçekleştirilebilecektir. Bu nedenle kazı programında ele alınması ve eş zamanlı korunmasına yönelik çalışmaların yapılması planlanmaktadır. Önümüzdeki kazı sezonunda Ebu'l Menuçehr Camii'nin kuzey ve güney cephelerinde gerekli drenaj araştırmasının yapılması planlanmaktadır.

Gürcü Kilisesi (Surp Stephanos Kilisesi):

Yapının acil onarım ihtiyacı bulunmaktadır. Takviye amaçlı yapılan niteliksiz geçici müdahalelerin ivedilikle kaldırılması gerekmektedir.

Bu sebeple; yapının yıkılan kısmında bulunan yapı elemanlarının envanterlenmesi, sınıflandırılması, yapı çevresinde kazı ve araştırma ile birlikte eş zamanlı rölöve, restitüsyon, restorasyon ve yapısal güçlendirme projelerinin hazırlanması gerekmektedir. Önümüzdeki yıllarda Gürcü Kilisesinde de kazı çalışmaları Örenyeri'ndeki restorasyon çalışmalarına paralel olarak sürdürülecektir.

Selçuklu Sarayı:

Erzurum KTVKK'nun 04.12.1992 tarih ve 505 sayılı kararı ile Selçuklu Sarayına ait kısmi onarım önerisi onanarak bundan sonra yapılacak uygulamaların ayrıntılı proje geldikten sonra yapılabileceğine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün "Kars Ani Kültürel Peyzajı'nın 1993 Yılı Onarımı ve Çevre Düzenlemesi" işi kapsamında saray bir onarım geçirmiştir. Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün onarım çalışmalarının devam ettirilmesi gerektiği ve bu kapsamda tonozlu kısmın tamamlanmasına yönelik başvurularının değerlendirilmesi sonucunda Erzurum KTVKK 08.07.1993 tarih ve 562 sayılı kararı ile onarımın uygun olduğuna karar vermiş ve onarım gerçekleştirilmiştir. Sonrasında, Erzurum

KTVKK'nun 02.12.1994 tarih ve 658 sayılı kararı ile onaylanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine göre uygulamalar 1999'da yapılmıştır. Söz konusu kararda ayrıca; sarayın güneyinde cephenin devamı olan kesimde orijinal duvar izlerinin özelliklerinin saptanması amacı ile onarımdan önce kazı yapılmasına, restorasyon projelerinde zemin katta mahsene inebilmek için orijinalde olmayan yıkık tonoz kısmından önerilen ahşap merdivenin çelik malzeme ile gerçekleştirilebileceğine karar verilmiştir.

Yapının duvarlarının yükseltilmesi, orijinal duvarları ile yeni yapılan duvarların farklı özelliklerde olması, kapı lentolarının bulunmaması, zemindeki kaymanın yeterli olarak engellenmemesi nedenleri ile yapının önemli statik problemleri bulunduğundan yeniden yapısal güçlendirme projeleri hazırlanmıştır. Selçuklu Sarayı Yapısal Güçlendirme Projesi, Erzurum KTVKKBK'nun 24.07.2009 tarih ve 1336 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Yapısal Güçlendirme Projesinde; yapıya 1999 yılında yapılan tüm müdahalelerin kaldırılması istenmektedir. Yapının yeniden inşa edilen bölümleri ile birlikte sarayın üst katları ve uzantılarının direk yuvalarının yok olduğu, kapı süsleme tamamlamalarında hatalar bulunduğu v.b. söz konusu uygulamaların yapıya oldukça zarar verdiği, özellikle alt katlarda bulunan orijinal bölümlerde aşırı tuzlanma olduğu ve yapı malzemelerinin direncinin azaldığı görülmektedir. Bu kapsamda, çimento harcı ile imal edilerek yapının özgün alt katlarında büyük oranda tuzlanmaya sebep veren yanlış örgü sistemi ile gereksiz yüksekliklerde yapılan duvarların kaldırılmasını içeren projenin uygulanmasına önümüzdeki yıllarda başlanacaktır.

Küçük Hamam:

Küçük Hamam'ın rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ve restorasyon raporu "Kars Ani Şehri 1997 yılı Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projelerinin Yapımı İş'i" kapsamında hazırlanmış olup, Erzurum KTVKK'nun 09.10.1998 tarih ve 907 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Yapının üst örtüsü tamamen yıkılmış durumdadır. Kazı ekibi tarafından korunması amacıyla duvarların üzerini dondurma amaçlı harç imalatı yapılmıştır. Bu imalatların bozulmuş olduğu ve duvarlarda yoğun tuzlanma probleminin olduğu görülmektedir. Projede; yapının üst örtüsünün çelik konstrüksiyonla ve şeffaf malzemeyle kubbe formunda kapatılması önerilmektedir. Ancak, zaman içerisinde yapıdaki tahribatın artması ve kazılar sonucu yeni mekanların çıkması nedeniyle söz konusu projelerin yeniden yaptırılması gerekmektedir.

İpek Yolu Köprüsü:

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) köprünün onarımı ile ilgili girişimlerde bulunmakta olup, köprünün iki ülkenin sınırları içinde olması nedeniyle Dışişleri Bakanlığı'nın konuyla ilgili temasları ve görüşüne bağlı olarak çalışma başlatılabilecektir. Köprü'nün onarımına ilişkin olumlu bir süreç başlar ise Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı arasında işbirliği yapılacaktır.

Koruma Amaçlı İmar Planı:

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlatılan "Kars Ani Şehri 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı" Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 19.09.2013 gün ve 410 sayılı kararı ile

uygun bulunmuş olup; Kars İl Genel Meclisi'nin 06.11.2013 tarih ve 104 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Çevre düzenleme projesinin hazırlanması aşamasında ortaya çıkan ihtiyaçlar nedeniyle imar planında revizyon yapılarak Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 25.03.2015 tarih 826 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur.

Çevre Düzenleme Projesi:

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 20.07.1984 tarih ve 252 sayılı kararıyla Ani Kültürel Peyzajı girişinde nöbetçi kulübesi yapımı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Ankara Bölge Kurulu'nun 18.05.1984 tarih ve 161 sayılı kararıyla da Örenyeri yakınında yaptırılmak istenen "büfe" inşaatı projesi uygun bulunmuş ve yapılmasına karar verilmiştir.

Erzurum KTVKK'nun 11.05.1994 tarih ve 623 sayılı kararıyla Kars Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından yapılmak istenen dinlenme tesisinin 840 no.lu parselin güney kesimindeki Karakol Binasının bitişiğindeki yere yapılmasına karar verilmiş ve projesi uygun bulunmuştur. Kars İl Özel İdaresi'nin Örenyeri önünde yer alan 5 pafta 1018 parselde tesis yapma talebi ise Erzurum KTVKKB'nun 29.02.2008 tarih ve 865 sayılı kararıyla uygun bulunmamış olup, bu konuda kurulun eski kararlarının geçerli olduğu belirtilmiştir.

Erzurum KTVKK'nun 07.03.2002 tarih ve 1200 sayılı kararıyla Kurulun 28.08.2001 tarih ve 1158 sayılı kararı ve 24.10.2001 tarih ve 1180 sayılı kararı ile uygun bulunmayan Ani Kültürel Peyzajı'nın koruyucu tel çit ile çevrilmesi işinin, Ani Kültürel Peyzajı'nın daha fazla tahribata uğramasını önlemek amacıyla mevcut surların bitiş noktasından ve sur duvarlarının onarımını engellemeyecek mesafeden geçirilmesi kaydıyla uygun bulunmuştur.

Erzurum KTVKKB'nun 24.11.2005 tarih ve 209 sayılı kararıyla Ani Kültürel Peyzajı'ne yönelik dış cephe aydınlatma uygulama projeleri prensipte uygun bulunmuştur. Ancak, bu projenin uygulanması elektrik tesisatı kurulması işlerinden kaynaklı problemler nedeniyle bu süre zarfında uygulanamamış olup; halen çalışmaları sürdürülmekte olan Çevre Düzenleme Projesi kapsamında ele alınacaktır.

Ani Harabeleri önünde yer alan 22-d pafta 1191 parselde mülkiyeti Kars İl Özel İdaresine ait I. Derece Arkeolojik Sit Alanında turizm amaçlı 2 adet büfe açılması talebini içeren Kars Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün başvurusu üzerine Erzurum KTVKKB'nun 03.07.2008 tarih ve 1004 sayılı kararıyla yapılmak istenen büfelerin taban alanının 10m²'yi, yüksekliğinin ise 2.5 m'yi geçmeyecek şekilde Ani surlarıyla ilişkilendirilmiş projelerinin kurula sunulmasından sonra konunun değerlendirilebileceği belirtilmiştir.

Ani Kazıları Başkanı Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu'nun, 11.03.2010 tarihli başvurusu ile kazıların sağlıklı yürütmesi için bir kazı evi inşa edilmesinin gerekli olduğu hususunu Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne iletmiştir. Konunun değerlendirilmesi neticesinde kazı evine ait projelerin Ani Kültürel Peyzajı'ne yönelik Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanıp yürürlüğe girmesini müteakiben Kurul'da değerlendirilebileceği Erzurum KTVKKB Müdürlüğü'nün 22.04.2010 tarihli yazısı ile ilgililere bildirilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından ihalesi yapılan "Kars Ani Şehri 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı" işi kapsamında son aşama olan Çevre Düzenleme Projesi hazırlanması çalışmaları devam

etmektedir. 69.9 ha.lık bir proje alanı tanımlanmış olup, bu alan Örenyeri'nin tamamı ile Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında sur dışında ancak I. Derece Arkeolojik Sit sınırları içinde tanımlanan "Ziyaretçi Faaliyetleri Donatı Alanı"nı kapsamaktadır.

3.8. Alan Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumu

Kars'ın ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalıdır ve nüfusun %77'si tarımsal faaliyetler alanında istihdam edilmiştir. Diğer sektörlerde yeni iş gelişimi oldukça zor olup; yerleşik işletme sahipleri, mali durumu tehdit eden faktörler olarak uzaklık, yakıt ve ulaşımın yüksek maliyeti, vasıflı insan gücünün yetersizliği ve finansal kaynaklara erişme zorluğundan söz etmektedir. Tüm bunların bir sonucu olarak da, işsizlik oranı oldukça yüksektir. İşsizliğin doğrudan bir sonucu olarak, genç insanların iş aramak için bölgeyi terk etmesiyle Kars günümüzde yüksek seviyelerde dışarıya göç sorunuyla karşı karşıyadır. Kırdan kente ve ülke dışına göçler son 15 yılda önemli ölçüde artmış, ulaştırma ve iletişim alanındaki iyileşmeler ve küreselleşme bunu daha da hızlandırmıştır. Kars'ın varlıklı nüfusunun ayrılması, yerel ekonomi üzerinde önemli bir olumsuz etki yapmış ve geriye kalan nüfusun satın alma gücünde azalmaya yol açmıştır.

Ani Kültürel Peyzajı'nın kuzeyinde yer alan ve yönetim alanı sınırları içerisinde kalan Ocaklı Köyü, Örenyeri ile doğrudan ilişki içerisinde bulunmakta ve yerel halk tarafından gerçekleştirilen faaliyetler Örenyeri'ni etkilemektedir. Bu kapsamda Örenyeri'ni doğrudan etkileme potansiyeli olan Ocaklı Köyü'ne ilişkin sosyo-ekonomik durumun belirlenmesine yönelik olarak literatür araştırması ile birlikte Ocaklı Köyü'ndeki 77 hane ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Ocaklı Köyü genel olarak düz bir arazide, Örenyeri giriş aksının her iki yönünde organik şekilde gelişmiştir. Yapılar tek katlı olup az da olsa iki katlı yapılara rastlanmaktadır. Parseller oldukça geniştir. Yerleşim alanında geleneksel yapıım teknikleri kullanılarak inşa edilmiş kırsal mimariyi yansıtan yapılar, niteliksiz eklentiler, müstemilatlar ve modern yapılar iç içedir. Mevcutta korunmuş özgün bir doku olmamakla birlikte alan içindeki parsellerin bir bölümünde niteliksiz eklentiler kaldırıldığında yaşam alanı, avlu (hayat), aşhane (tandır evi), kiler, hela ve ahırdan oluşan yapı gruplarının birlikteliği görülmektedir.¹⁰²

Ocaklı Köyü, Kars İli'nin genel ekonomik yapısı ile benzer özellikler taşımakta olup; köyde tarım ve hayvancılık faaliyetleri ön planda yer almaktadır. Anket çalışmasında Ocaklı Köyü'nde bulunan 77 haneden 52'sinin (%67,5) temel geçim kaynağının çiftçilik olduğu ve tümünde tahıl ekimi yapıldığı; 77 haneden 45'inin tarım arazisinin bulunduğu; bu arazilerin %97,8'inin mülk sahibi, %2,2'sinin ise mülk sahibi ve ortakçı tarafından işletildiği belirlenmiştir. Ayrıca, köyde yapılan hayvancılıkla paralel olarak evlerin %82'sinde ahırın yer aldığı belirlenmiştir.

Büyükbaş hayvancılık, süt ve peynir üretimi amacıyla yapılmaktadır. Elde edilen süt, yakında bulunan bir mandıraya satılmaktadır. Peynir ise ihtiyaca yönelik olarak üretilmektedir. Tavuk ve kazın canlı satışı yapılmakta, kısmen hane halkı ihtiyacı karşılanmaktadır. Ayrıca kaz tüylerinden yastık da yapılmaktadır.

Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı'nca yürütülen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) çalışmalarından elde edilen verilere göre; 2013 yılı itibarıyla Ocaklı Köyü'nün toplam nüfusu 311'i erkek, 324'ü kadın olmak üzere 635'dir. Bu nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ADNKS sisteminden ulaşılamamakla birlikte, daha önceki çalışmalarda elde edilen

¹⁰² KAİP ve ÇDP, 2012

verilere dayanarak 2010 yılı nüfusunun (653) yaş gruplarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda izlenebilir:

Tablo 3.3: Ocaklı Köyü 2010 yılı Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Nüfus
0-4	74
5-9	78
10-14	70
15-19	44
20-24	47
25-29	53
30-34	54
35-39	54
40-44	24
45-49	23
50-54	25
55-59	19
60-64	31
65+	57
TOPLAM	653

Yapılan sınıflandırmadan da görülebileceği gibi nüfusun % 34'ü (0-14 yaş) genç nüfus; % 57'si (15-64) aktif nüfus ve % 9'u (65-+) yaşlı nüfustur.

Ortak program kapsamında yürütülen hanehalkı anketinin detaylı sonuçları Ek-2'de sunulmaktadır.

İklimin etkisi ve yörede yetişen bitki ve hayvanların çeşitliliği halk mutfağı üzerinde de etkisini göstermiştir. Kars yöresi halk mutfağı çok zengin bir özellik sergilemektedir. Halk mutfağı ürünleri, halkın kültür yapısının bir göstergesi olup; bulunduğu coğrafyanın temel özelliklerini yansıtır. Sebze, et, tahıl, süt ve süt ürünlerine dayalı beslenme şeklinin yanı sıra ekmek çeşitleri, börek ve tatlı çeşitleri de yöreye has bir özellik taşır. Kesme aşı, mercimek çorbası, ayran çorbası, hıngel, gurut, hasuda yörede yapılan yemeklerdir.¹⁰⁴

3.9 Kars İli'nde Turizm Talebi

Kars İli 7 (yedi) ilçeye ayrılmış olup; kültürel bakımdan çeşitli toplumlar ve geleneklerin zengin bir karışımına sahip olan 300'ü aşkın köyden oluşmaktadır. Kentin zengin tarihi, Ani Kültürel Peyzajı ve Kars şehir merkezi gibi muhtelif alanların varlığı ile yansıtılmaktadır. Bunların yanı sıra bölge, zengin doğal güzellikler, folklorik zenginlikler ve kış turizmi olanakları ile çok yönlü bir destinasyon özelliği sergilemektedir. Toplam turizmin yaklaşık %37'sinin kültür turizminden oluştuğu tahmin edilmektedir¹⁰⁵. Turizm paydaşlarıyla yapılan bazı görüşmelerde edinilen bilgiye göre, Kars'tan göç etmiş kişiler nedeniyle Almanya yaz mevsiminde başlıca piyasalardan biridir.

¹⁰⁴ Güllüdağ, N., Yağcı, K., Dinç, M., Kara, A., "Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi için İttifaklar Birleşmiş Milletler Ortak Programı Alan Araştırması", Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2011

¹⁰⁵ Kars İlinde Turizm Sektörünün Analizi ve Ön/Taslak Stratejik Çerçeve, MDGIF, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010, Ani'ye gelen ziyaretçi sayısına dayalı tahmin.

Kış mevsiminde, kış turizmi ve özellikle Sarıkamış kayak merkezi, esas olarak yerli turistler ile Rusya ve Ukrayna'dan gelen yabancı turistlerin kullandığı başlıca turizm motivasyonu olmaktadır.¹⁰⁶

Kars, genellikle Türkiye, Kafkasya ve İpek Yolu güzergahları içinde durak yeri olan bir destinasyon olup; Kars'a seyahat amaçlı ziyaretlerin temel gerekçeleri;

- ▶ Kültür turizmi
- ▶ Kış turizmi
- ▶ Eko-turizm (kuş gözlem faaliyeti)
- ▶ İş amaçlı turizm olarak tespit edilmiştir.

Kars'ta kültürel turizm her yıl 20.000 civarında turist çekmekte olup; talep Mayıs-Ekim döneminde yoğunlaşmaktadır. Yoğun sezon 3 ay sürerken yılın geri kalanı düşük sezondur. Talep esas olarak yurtiçi piyasadan (%70) ve önemli uluslararası piyasalardan (%30) gelmektedir. Konaklama hizmeti Kars'taki otellerde verilmektedir.¹⁰⁷

Kars, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ile belirlenen Kültür Turizminde Markalaştırılması hedeflenen 15 il arasındadır. İlgili paydaşların katılımı ile yapılan toplantı sonrasında "Marka Kent Eylem Planı" hazırlanmıştır. Bu planda, Kars kentinin kültür turizminde markalaşmasına katkı sağlayacak proje önerileri yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında 2011 yılında yapılan Kars turizm pazar araştırması çalışması, uluslararası turizmin Kars'taki toplam ziyaretlerin yalnızca %18'ini oluşturduğunu, bunun Türkiye'deki uluslararası turizmin %0,01'ine karşılık geldiğini göstermekte ve dolayısıyla, Kars'ın şu anda yerel bir turizm destinasyonu olduğu sonucuna işaret etmektedir. Diğer yandan, turizm pazarının önemli bir özelliği ise Kars'ı ziyaret etmenin asıl amacının yaz sezonunda kültür turizmi, kış sezonunda kış turizmi olması ve yabancı gezgin profilinin temelde alternatif destinasyonlar arayışı içindeki cesur ve keşif meraklısı genç veya olgun kişilerden oluşmasıdır.

Pazar araştırması çalışmasından elde edilen ana sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- ▶ Kars, yeni gelişip ortaya çıkmakta olan, keşfedilmeye hazır bir turizm destinasyonudur.
- ▶ Türkiye'ye çok sayıda turistik seyahat yapılıyor olması, birleştirilmiş güzergâhlar aracılığıyla yabancı turistleri çekmek adına Kars için bir fırsat oluşturmaktadır.
- ▶ Kars, genellikle Türkiye, Kafkasya veya İpek Yolu'nda yer alan seyahat yolları üzerindeki güzergâhta bir başka durak olarak karşımıza çıkan bir destinasyondur.
- ▶ Yabancı ziyaretçi sayısı halen oldukça azdır. Buna ek olarak, uyruklara göre dağılım açısından düzensiz bir büyüme mevcuttur.

İlde faaliyet gösteren 1'den 5'e kadar yıldız derecelerine sahip 8 otelden 5 tanesi Kars'ta ve 3 tanesi Sarıkamış'tadır. Kars İli'nde, turizm işletme belgeli 8 tesiste 2014 yılı itibarıyla toplam 446 oda ve 917 yatak bulunmaktadır. 2014 yılında Kars İli'nde, toplam 8 turizm işletme belgeli tesiste konaklayan yabancı ziyaretçi sayısı 13568, yerli ziyaretçi sayısı ise 66.432'dir.

¹⁰⁶ Kars İlinde Turizm Sektörünün Analizi ve Ön/Taslak Stratejik Çerçeve, MDGIF, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010

¹⁰⁷ Kars İlinde Turizm Sektörünün Analizi ve Ön/Taslak Stratejik Çerçeve, MDG-F, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010

Tablo 3.4: Kars İli'nde 2009-2014 Yılları Arasında Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Turist Verileri

Yıl	Yerli	Yabancı	Toplam
2009	55.746	9.343	65.089
2010	51.066	13.523	64.589
2011	65.573	24.774	90.347
2012	70.333	12.587	82.920
2013	79.364	8.916	88.280
2014 (ilk 11 ay)	66.432	13.568	80.000

Devlet Planlama Teşkilatı'nın yaptığı Doğu Anadolu Projesi Ana Planı kapsamında Kars İli, Erzurum Alt Bölgesi'nde yer almaktadır. Erzurum Alt Bölgesi'nde yer alan diğer iller Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır ve Muş'tur.¹⁰⁸

Erzurum Alt Bölgesi'nde yer alan Ardahan, Iğdır ve Muş İlleri'nde herhangi bir müze ve Örenyeri yer almamakta olup; Ağrı İl sınırları içinde yer alan İshakpaşa Sarayı bu ilde müze olmaması nedeniyle Kars Müzesi'nin denetiminde bulunmaktadır. Bunun dışında bölgede Bayburt Müzesi, Erzincan Müzesi, Gümüşhane Etnografya Müzesi, Erzurum Arkeoloji Müzesi, Erzurum Atatürk Evi Müzesi, Erzurum Yakutiye Türk – İslam Eserleri Müzesi, Bayburt Baksı Müzesi, Erzincan Müzesi ve Kars Müzesi yer almaktadır. Bölgede Örenyeri niteliğinde bulunan diğer yerler ise Erzurum Kalesi, Kars Kalesi ve Ani Kültürel Peyzajı'dır.¹¹⁰

Bu kapsamda Ani Kültürel Peyzajı'nın ziyaretçi sayısı Erzurum Alt Bölgesi'nde yer alan diğer Örenyeri ve müzelerle karşılaştırılarak; Ani Örenyeri'nin bölgedeki turistik açıdan çekicilik düzeyi ortaya konmuştur.¹¹¹

Tablo 3.5: 2006-2013 Dönemine İlişkin Müze ve Örenyeri Ziyaretçi Sayıları

Örenyeri ve Müzeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ani Örenyeri	10.770	10.168	16.661	13.440	23.659	22.211	41.100	29.641
Erzurum Kalesi	44.652	49.541	40.460	36.424	40.824	57.185	49.181	36.627
İshakpaşa Sarayı	59.501	58.719	134.348	102.389	190.616	219.166	137.930	111.276
Kars Müzesi	4.575	165 ¹¹²	6.144	5.791	10.065	12.610	10.885	11.761
Erzurum Arkeoloji Müzesi	6.052	25.033	9.198	12.043	12.821	12.286	13.369	9.957
Erzurum	25.859	35.042	32.783	2.887	40.942	36.705	35.353	30.640

¹⁰⁸ Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP), Devlet Planlama Teşkilatı, <http://www.dpt.gov.tr/bgvy/bkp/DAP.pdf>

¹¹⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/belge/1-45478/eski2yeni.html>

¹¹¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü

¹¹² Kars Müzesi, 2007 yılı içerisinde belirli bir süre ziyarete kapalı olduğundan, ziyaretçi sayısı 2007 yılı için diğer yıllara oranla daha düşüktür.

Atatürk Evi Müzesi								
Erzurum Yakutiye Türk – İslam Eserleri Müzesi	40.295	51.685	36.456	4.816	Kapalı	Kapalı	54.042	59.585
Gümüşhane Etnografya Müzesi	-	-	-	-	4.874	3.907	3.405	3.860

Tablo'dan da görüldüğü gibi Kars Müzesi ve Ani Örenyeri'ne gelen ziyaretçi sayılarında geçen yıllara oranla büyük oranda artış bulunmaktadır.

Türk turizminin gerek yurtiçi gerekse yurtdışı pazarlanmasında, özellikle İstanbul'daki seyahat acentelerinin rolü ön plandadır. İstanbul'da kültür turizmi yaptığını beyan eden 131 adet acentanın "Ani Örenyeri'nin Pazarlanması"na yönelik yaptıkları çalışmaların değerlendirildiği tez çalışmasında;

- 131 adet acentadan sadece 41 adedinin Ani Antik Kenti ile ilgili turistik bir faaliyette bulunduğu, bu sayının kültür turizmi yapan acentaların %31,3'üne tekabül ettiği,
- Kalan %68,7'lik bölümün ise Ani Antik Kenti ile ilgili bir faaliyette bulunmadığı,
- Her üç acenteden ikisinin Ani'yi bir destinasyon olarak programına almadığı,
- Ani Antik Kenti'ne yönelik turistik faaliyetlerde bulunan 41 acentanın %63,4'lük bir kısmının müşterilerinin sadece grup turlarından oluşmakta olduğu; acentaların %17,1'inin müşterilerinin ise diğer organize turlardan oluşmakta olduğu, acentaların sadece %19,5'lik kısmının müşterilerinin grup turları, diğer organize turlar ve münferit turların bileşiminden oluştuğu, destinasyona yönelik ziyaretlerin tamamına yakınının gruplar tarafından gerçekleştirildiği ve münferit talebin yok denecek kadar az olduğu;
- Düzenlenen turların sayılarının diğer kültürel destinasyonlarla karşılaştırıldığında çok düşük seviyelerde kaldığı,
- Destinasyona gelen yabancı ziyaretçilerin genelde Uzakdoğu, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinden geldiği,
- Ziyaretçilerin %75'ten fazlasının 45 yaş ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir.¹¹³

Ani Örenyeri'ni turistik bir destinasyon olarak yurtdışında pazarlanmasına olanak sağlamak için yapılması gereken faaliyetler olarak seyahat acentaları tarafından;

- %36,6'lık oranla "Olumlu imaj geliştirme çabaları",
- %31,7'lik oranla "Görsel ve işitsel medya reklamlarını artırmak",
- %19,5'lik oranla internet ve interaktif satış sistemlerinin geliştirilmesi,
- %12,2'lik oranla yazılı medya reklamlarının artırılması gerektiği belirtilmiştir.

Acentalar tarafından destinasyonun pazarlanması ile ilgili en önemli sorun imaj olarak kabul edilmekte ve Ani'nin turistik bir destinasyon olarak gelişiminin sağlanabilmesi için devletin yapması gereken en önemli çalışmalar;

¹¹³ Aküzüm, A., "Türk Turizmi İçinde Kültür Turizminin Yeri ve Bir Alan Çalışması Olarak Ani Antik Kenti'nin İstanbul'daki A Grubu Seyahat Acenteleri Tarafından Pazarlanması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003

- %41,5 oranında imaj geliştirme çabaları,
- %36,6 oranında alt ve üst yapı çalışmaları,
- %12,2 oranla turizmi teşvik çalışmaları
- %9,8 oranla pazarlama çalışmaları

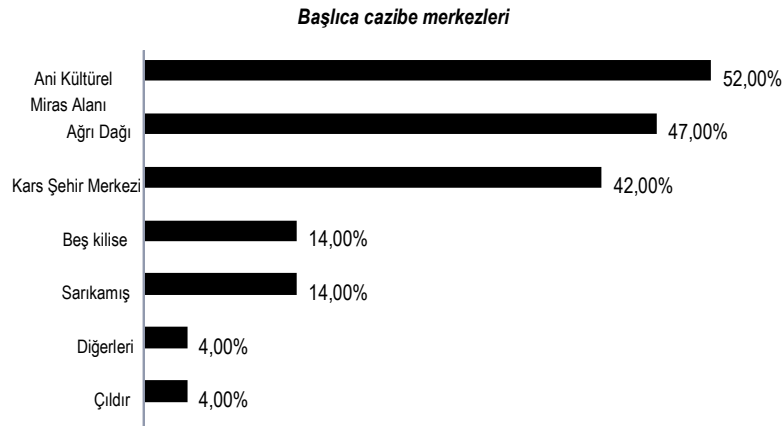
olarak belirtilmektedir.

Yöre ve destinasyonun imaj ile ilgili sorunları çözüldüğü takdirde tanıtım ve pazarlamanın sorun olmayacağı; imaj sorunu çözümlenip talep yaratılırken bu talebi karşılayabilecek bir arz yapısının oluşturulabilmesi için gerekli alt ve üst yapı hazırlıklarının da yapılması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında, 2010 yılında BM Dünya Turizm Örgütü'nün ulusal ve uluslararası tur operatörleri (TO) ve seyahat acentaları (SA) arasında gerçekleştirmiş olduğu anket çalışmasında sorulan "Müşterilerinize Satış yaparken Kars'ın başlıca hangi cazibe merkezlerini sunuyorsunuz?" sorusunun yanıtı Ani Antik kenti ile doğrudan ilişkilidir.

Söz konusu soruya verilen cevaplar incelendiğinde aşağıdaki hususlar tespit edilmiştir;

- Kars'taki en önemli turizm cazibe merkezi Ani olup; bu alan tur operatörleri ve seyahat acentaları tarafından müşterilerine en çok satılan cazibe merkezidir (%52).
- Ziyaretçilerin Kars'a gelmelerindeki en önemli nedenlerden biri Ani'dir.

Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi İçin İttifaklar BM Ortak Programı kapsamında Turizm Sektörü Çalışmaları

BM Ortak Programı (UNDP, UNESCO, UNICEF ve UNWTO), Kars'ta turizmin ekonomik etkisini arttırmak ve turizmin geliştirilmesi yoluyla toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunmak amacıyla; Kars turizm destinasyonunda turizm sektörünün mevcut durumuyla ilgili kapsayıcı ve teşhis edici bir rapor ve ayrıca ulusal ve yerel paydaşlarla onaylanacak olan bir ön stratejik yaklaşım sunmayı amaçlamış ve bu programa ildeki paydaşların büyük bir çoğunluğu dahil edilmiştir.

Kars'ta belirlenen eksikleri gidermek ve turizm faaliyetini uygun biçimde geliştirmek amacıyla, Kars turizm destinasyonunda turizmin gelişmesine yönelik tam bir stratejik çerçeve oluşturulmuş ve

bir dizi proje tanımlanmıştır. Bu doğrultuda “Sürdürülebilir Turizm Kalkınma Master Planı” (Sustainable Tourism Development Master Plan) adıyla bir eylem planı hazırlanmıştır. Yönetim Planı kapsamında ortak stratejiler belirlenmiş, benzer ve birbirine uyumlu öneriler getirilmiştir.

Temel olarak, aşağıda belirtilen iki husus bu iki dokümanın birbirini tamamlayıcı yönünü ortaya çıkarmaktadır;

- **Turizm Kalkınma Master Planı**, Ani Kültürel Peyzajı’ni temel zenginlik olarak tanımlar, turistler için potansiyel bir çekim unsuru olarak değerlendirir.
- **Ani Kültürel Peyzajı Yönetimi Planı**, Ani Kültürel Peyzajı sürdürülebilir yönetimi için turizm gelişiminde yerel kalkınma gözetilmektedir.

Diğer ortak noktalar;

- Temel önem kültür turizmüne verilmektedir. UNWTO araştırmalarının sonuçları Ani’yi özel bir konumda değerlendirmektedir. Bu nedenle iyi bir alan yönetimi planı Turizm Kalkınma Master Planı’nda belirtildiği üzere önemlidir. Ani, turistlerin Kars’a gelmeleri için birinci neden olarak gösterilmektedir.
- Kars ve Ani, her iki dokümanda da İpek Yolu ve Kafkas bölgesinin üzerinde önemli bir kesişme noktası olarak belirtilmiştir. Ani’nin konumunun bölgedeki önemi avantaj ve dezavantajlarıyla verilmektedir.
- Kültür varlıklarının değeri konusundaki farkındalık eksikliği ve kültür varlıklarına kolay ulaşım her iki dokümanda da özellikle bahsedilmektedir.
- Kültür varlıklarının korunması ve sağlanması Turizm Kalkınma Master Planı’nın en temel önerisidir. Bu yönde esas ve ikincil önemde alınması gereken tedbirler Ani Kültürel Peyzajı Yönetimi Planı’nda belirlenirken; sürdürülebilir turizm, somut ve somut olmayan kültür varlıklarının korunması, ürün geliştirilmesi gibi hususlar da her iki çalışmanın önerileri arasındadır.
- Her iki plan da iyi bir turizm işletmeciliğinin önemine değinmektedir.
- Her iki çalışmada da “açık hava müzesi” konseptine yer verilmesi Ani’nin geleceği için aynı vizyonun paylaşıldığını kanıtlamaktadır.

4. ALANIN ÖNEMİ VE DEĞERLERİ

4.1 Alanın Kültürel Önemi

Yönetim planı ön çalışmaları, çalıştaylar ve Dünya Miras Listesi adaylık dosyası hazırlık çalışmaları kapsamında alanın kültürel önemi: “*Erken Demir Çağı ve 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarına katılncaya kadar yerleşimin sürekli olduğu, Orta Çağ’ın şehircilik, mimarlık ve sanat açısından gelişiminin tüm zenginlik ve çeşitliliğinin bir arada görüldüğü çok kültürlü bir İpek Yolu yerleşimi*” olarak belirlenmiştir.

4.2 Alanın Değerleri

Alanın kültürel öneminin yanında yer alan ve kültürel önemini destekleyen değerler de belirlenmiştir. Bunlar dört ana başlık altında değerlendirilebilir:

Tarihsel ve kültürel değerler

- Çeşitli kültürlerle ait ve çok katmanlı, bilinen ve olası arkeolojik veriler barındırmasından ötürü **arkeolojik değerler**
- Önemli bir geçiş dönemine ait veriler bulundurmasından ve yapı teknolojisi tarihi açısından **yapı tarihi değerleri**
- Türklerin Anadolu’ya ilk giriş noktalarından biri olması, Türklerin Anadolu’daki ilk camisinin (Ebu’l Manuçehr Camii) burada olması, Örenyeri’nin ana giriş kapısı olan Aslanlı Kapıda Selçuklu yapım kitabesinin Ani’de bulunması, İpek Yolu’nun Anadolu’ya girişindeki ilk büyük yerleşim yeri olmasından dolayı **ilklerin yeri olma değeri**
- Mimari, yapı teknolojisi, malzeme kullanımı, süsleme tarzlarında önemli geçiş süreçlerine ışık tutması açısından **mimarlık tarihi değeri** ve buna bağlı olarak tarih ve arkeoloji alanları için **eğitim değeri** taşımaktadır.

Somut olmayan değerler

- Farklı inanç kültürlerine ait yapılar ve semboller içermesi açısından **dini değerleri**
- Mitler ve efsaneleri de içeren **somut olmayan kültürel değerleri**
- Yerel, ulusal ve uluslararası **simgesel değeri**
- Köy hayatını da içeren **sosyal değeri**

Sosyo ekonomik ve politik değerler

- Ani Kültürel Peyzajı ülke, bölge ve özellikle il turizmi için önemli bir turizm kaynağı olarak, kuş ve doğa turizmi açısından potansiyelleri nedeniyle de **turizm değeri**
- Alandaki kazı, araştırma ve restorasyon çalışmaları, turizm ve bölge ticareti açısından **ekonomik değerler**
- Alanın ayrıca sınır bölgesindeki konumundan kaynaklanan **jeopolitik, stratejik ve siyasi değerleri**

Doğal ve ekolojik değerler

- Bitki örtüsü ve kuş çeşitlerinden dolayı **doğal ve ekolojik değerleri**
- Topoğrafyadaki hareketlilik, bütünlük, görsel zenginlik ve farklılıktan kaynaklanan **peyzaj değeri**

5. ALANIN GÜNCEL DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Alanın sorunları

Yönetim planının oluşturulmasına yönelik yapılan görüşme, toplantı ve çalıştaylarda dile getirilen sorunlar şunlardır:

Araştırma ve bilimsel veriler

- Alanla ilgili toplu bir veritabanının bulunmayışı, araştırmaların yetersizliği ve daha önce yapılmış araştırmalara erişim sorunları;
- Kazı Başkanlığı'nda sürekliliğin olmayışından da kaynaklanan, arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan bazı verilerin arşivlenmediği için devamlılığının sağlanamamış olması;
- Alanda çalışan ekipler için uygun konaklama ve çalışma ortamının bulunmayışı ve bunun kazı süresini ve verimliliğini olumsuz yönde etkilemesi;

Koruma

- Alanın genişliğinin kontrol ve müdahaleyi zorlaştırması
- Yapılarla ilgili koruma sorunlarının bulunması ve bütüncül bir koruma planlamasının henüz yapılmamış olması
- Bazı restorasyon uygulamalarının hatalı olması
- Alanın uluslararası kamuoyu tarafından yakından izleniyor olması nedeniyle yanlış restorasyon uygulamalarının uluslararası düzeyde tepki çekmesi
- Restorasyon çalışmalarıyla arkeolojik çalışmaların eşzamanlı yürütülmemesi nedeniyle bazı anıtlarda restorasyon çalışmalarının tamamlanamayışı
- Restorasyon çalışmalarında görev alan uzmanların restorasyon teknikleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmayışı
- Uygulama sonrasında güncellenen restorasyon projelerinin bulunmayışı/erişilebilir olmayışı
- Kazı hafriyatı ve restorasyon sırasında ortaya çıkan yapı artıklarının alana dökülmesi
- Danışma Kurulunun 2006 tarihli raporunda kavramsal olarak önerilen geçici müdahalelerin onaylı projeleri hazırlanmadan uygulanması, kaldırılması gereken geçici müdahalelerin halen kaldırılmamış olması
- Restorasyon Proje müelliflerinin koruma projesi uygulaması sırasında denetim görevi almaması
- Ender kuş çeşitlerinin alandaki kültür varlıklarını yuva olarak kullanmaları
- Önemli yerleşim merkezlerine uzak oluşu (Örneğin restorasyon uygulamaları sırasında malzeme temini)
- Ani'ye ait bazı eserlerin alandan uzak müzelerde (ör. St. Petersburg müzesi) bulunması

Turizm ve ziyaretçi yönetimi

- Turizm açısından etkin değerlendirilmemesi ve çevresindeki diğer merkezlerle ilişkilendirilmemesi, uzak ve zor ulaşılabilir olarak algılanması
- Örenyeri'ne bireysel ulaşım imkanlarının kısıtlı oluşu
- İl genelinde turizm hizmet altyapısının eksikliği
- Örenyeri çevre düzenleme projesinin olmayışı
- Ziyaretçi yönetim planının bulunmayışı ve ziyaretçi karşılama merkezinin olmayışı
- Ziyaretçi hizmetlerini, kazı ve araştırma ekiplerini ve köy halkını etkileyen altyapı eksiklikleri

- Alanda gerçekleştirilen koruma ve araştırma çalışmalarına yönelik tanıtım ve bilgilendirme eksikliği
- Örenyeri'ndeki bilgilendirme panolarının yetersizliği ve mevcut panolarda dönemsel bilgi verilmemesi

Çevre halkının sosyo-ekonomik durumu

- Ocaklı Köyü ve çevre yerleşimlerin ekonomik yetersizliği
- Yerelde hayvancılık ve hayvan ticaretinin azalması, tarımsal üretimin yetersizliği ve mera alanlarının azalması sonucunda halkın ekonomik düzeyinin olumsuz etkilenmesi
- Köyde yürütülen hayvancılık faaliyetinin alana taşması ve atıklarının Örenyeri girişine atılması
- Köy halkının kültürel değerler konusundaki bilgi eksikliği ve alanı sahiplenmemesi
- Sağlık ocağının yetersiz oluşu ve yeterli personel bulunmayışı

5.2. Tehditler

Alanın kültürel önemini ileride tehdit edebilecek unsurlar:

- Kaçak kazılar
- Alanın 2. derece deprem kuşağında oluşu
- Yakın çevresinde faaliyet gösteren nükleer santral (Ani'ye 80 km mesafede bulunan METZMOR Nükleer Santrali)
- Bilimsel ilgi ve finansal desteklerin azalması
- Ani'ye yakın noktadaki Ermenistan sınırında bulunan maden ve taş ocaklarının peyzaj üzerine etkileri
- Alanın büyük oluşu
- İklimsel verilerin olumsuzluğu
- Alanın jeopolitik konumu ve ülke sınırında bulunması
- Kafkas Üniversitesi'nde yeni faaliyete geçen arkeoloji ve sanat tarihi bölüm ve bilim dallarının yeterince aktif olmaması

5.3. Güçlü Yönler

Alanın yukarıda belirlenen değerlerinin yanı sıra, alanın yönetimini etkileyecek güçlü yönler ve fırsatlar aşağıda sıralanmıştır:

- Alanın bütüncül algılanabilir olması
- Alanın uluslararası bilimsel üne sahip olması ve ulusal ve uluslararası fon ve kaynaklar için çekici olması
- Kültür yoluyla ülkeler arası diyalogun artırılması
- Ulaşım alternatifi çeşitliliği (karayolu, demiryolu ve havaalanı)
- Kars, Ardahan, Iğdır ve Ağrı ile coğrafi ilişkisi
- Bölge Müzesinin olması
- Arkeolojik kazı, bilimsel araştırma ve restorasyon çalışmalarının devam ediyor olması
- Kültürel peyzajın zenginliği
- Doğal ve ekolojik değerler, fauna ve flora zenginliği
- Yakında köyün olması ve geleneksel hayatın sürüyor olması

- Kars merkezinde yapılan koruma çalışmaları ve kültür varlıklarına artan ilgi
- Kars ili ve Doğu Anadolu bölgesi için turizm stratejisinin onaylanmış olması
- Yöresel yemeklerin zenginliği
- BMOP sonucunda Ani'de yapılan çalışmalar hakkında farkındalık yaratılması ve Ani'nin tanıtımına destek sağlaması

5.4. Fırsatlar

- Bakü-Tiflis-Kars uluslararası tren bağlantısı projesinin varlığı
- 2023 Ulaşım Stratejisi ile Yüksek Hızlı Tren'in Kars'a kadar planlanmış olması
- Yenilenmiş bir havaalanının bulunması
- Kars-Ani karayolunun iyi koşullarda olması
- Uluslararası ne sahip tarihi İpek Yolu üzerinde yer alması
- Ani'nin bağlı olduğu Kars il merkezinin 15 marka kentten biri olması
- Kafkas niversitesi'nin varlığı
- Ulusal ve uluslararası fon ve kaynaklara cazip olması

6. VİZYON

Ortak çalışmalar ve çalıştaylar sonucu Ani için ortaya çıkan vizyon: “İpek Yolu üzerinde bir araştırma merkezi ile desteklenerek korunmuş, yeni iletişim teknolojileri ile uluslararası kamuoyuna kazandırılmış, katılımcı yöntemlerle bölge kalkınmasına katkı sağlayan bir açık hava müzesi: Ani” olarak belirlenmiştir.

Bu ortak vizyon doğrultusunda 5, 10 ve 20 yıllık hedefler belirlenmiştir:

5 yıllık hedefler

- KAİP ve Yönetim planının uygulanıyor olması ve yönetim planında tanımlanmış olan eylemlerin gerçekleşmiş olması
- Ziyaretçi karşılama merkezinin tamamlanması
- Kazı evi kompleksinin tamamlanması

10 yıllık hedefler

- İkinci beş yıllık dönem için belirlenecek restorasyon uygulama programına göre yapıların restorasyon projelerinin tamamlanması
- Gezi güzergahının kazı ve restorasyon çalışmaları doğrultusunda güncellenmesi
- Kazıların yerel ve uluslararası ortaklıklarla geliştirilmesi
- Alanın yakın çevresindeki anıtları da kapsayan daha geniş bir alanın sürdürülebilir bir şekilde ziyaretçilere açılmış olması
- Ocaklı Köyü ile bütünleşen, değerinin yerel ve ulusal ölçekte daha iyi anlaşıldığı ve yerel toplum tarafından sahiplenilen bir Örenyeri olması
- Alanda geliştirilecek turizm faaliyetlerinin toplumsal refahın arttırılmasına katkı sağlaması

20 yıllık hedefler

- Alanda gerçekleştirilen koruma, onarım ve restorasyon çalışmalarının uluslararası ortamda örnek kabul edilmesi
- Kazılar sonunda kent tarihinin bir bütün olarak ortaya çıkması, daha iyi anlaşılması ve sunulması
- Uzak Doğu ve Asya gibi turizm pazarlarına girmiş olması
- Alanın kültürel önemine ve peyzajına zarar vermeyen tanıtım yöntemleri kullanılan, yeni teknolojiyle donatılmış bir açık hava müzesi olarak geliştirilmesi
- İpek Yolu güzergahı üzerinde öne çıkmış bir konuma gelmiş olması
- Yöre halkının alanın korunması ve tanıtımında etkin rol oynuyor olması

7. AMAÇLAR, FAALİYET ALANLARI, İLKELER

Ani için öngörülen vizyon doğrultusunda, alanın sürdürülebilir yönetimi için yönetim planının beş temel amacı bulunmaktadır:

- Amaç 1** Alanın somut ve somut olmayan kültürel ve doğal mirasının bilimsel yöntemlerle **araştırılması, belgelenmesi ve korunması**
- Amaç 2** Alanın turizm ve ulaşım ile ilişkin **teknik altyapısının geliştirilmesi** ve ulusal ve uluslararası düzeyde **tanıtımının** sağlanması
- Amaç 3** Alanın önem ve değerlerinin tanıtılarak kültür mirasının **topluma kazandırılması** ve yerel halk tarafından sahiplenilmesinin sağlanması
- Amaç 4** Kültür varlığının değerlerine zarar vermeden katılımcı yöntemlerle bölgenin **sosyo-ekonomik kalkınmasının** sağlanması için alanın potansiyelinin değerlendirilmesi
- Amaç 5** Alanın **eşgüdüm ve yönetim kapasitesinin artırılması**

Bu temel amaçlar 7 faaliyet alanı altında değerlendirilmiştir.

- Faaliyet Alanı 1** Bilimsel Araştırma
- Faaliyet Alanı 2** Arkeoloji ve Kazı Çalışmaları
- Faaliyet Alanı 3** Onarım, Güçlendirme ve Restorasyon
- Faaliyet Alanı 4** Çevre Düzenlenmesi, Ziyaretçi Yönetimi ve Sunum
- Faaliyet Alanı 5** Turizm ve Tanıtma
- Faaliyet Alanı 6** Alanın Sosyo Ekonomik Gelişimi, Yerel Katılım ve Bilinç Artırımı
- Faaliyet Alanı 7** Yönetim

Alanda yürütülecek çalışmalar için her faaliyet alanına ilişkin ilkeler belirlenmiş olup, her türlü plan ve projede bu ilkelerin gözetilmesi esastır.

AMAÇLAR	FAALİYET ALANI	İLKELER
Amaç 1	Bilimsel Araştırma	<ul style="list-style-type: none"> - BMOP kapsamında oluşturulan ve Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne kurulan dijital arşiv sisteminin Alan Başkanlığı teknik altyapısı oluşturulduktan sonra Alan Yönetimi Ofisi'ne taşınması, o tarihe kadar dijital arşive ilişkin güncellemelerin Kurul Müdürlüğü uzmanlarınca yürütülmesi, - Alanla ilgili bugüne kadar basılan tüm yayınların derlenerek "Ani kütüphanesi" oluşturulması ve bu kütüphanenin bilimsel ve tanıtım amaçlı faaliyetlerde kaynak olarak kullanılması, - Her türlü bilimsel araştırmanın kazı başkanlığı ve müze müdürlüğü koordinasyonu ile yürütülmesi, - Tamamlanan her türlü bilimsel araştırmaya ilişkin sonuçların Danışma Kurulu ile paylaşılması, raporların bir örneğinin "Ani Kütüphanesi"nde saklanması, - Ani ile ilgili bilimsel araştırmaların farklı temalarda yürütülmesinin desteklenmesi (kent tarihi ve yerleşme düzeni, mimarlık ve yapı tarihi, doğal çevre, İpek Yolu vb) - Ani ile ilgili bilimsel araştırmalar için üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının teşvik edilmesi, gerekli kolaylıkların sağlanması
	Arkeoloji ve Kazı Çalışmaları	<ul style="list-style-type: none"> - Örenyeri'nde yapılacak bilimsel amaçlı kazıların etaplanarak kazı başkanı yönetiminde yürütülmesi, - Örenyeri'nin bütüncül olarak algılanabilir kılınması ve arkeolojik çalışmalara ışık tutması amacıyla arkeolojik yüzey araştırması ve sismik araştırmaların yapılması, - Kazı çalışmalarına öncelikli olarak anıtsal yapıların yakın çevresinden başlanması
	Onarım, Güçlendirme ve Restorasyon	<ul style="list-style-type: none"> - Restorasyon projelerinin arkeolojik verilere dayanarak hazırlanması ve gerçekleştirilmesi - Restorasyon projelerinin doğal çevreye etkilerinin proje sürecinde irdelenmesi, - Binalar hakkında kesin bilimsel verilere ulaşılmadıkça tamamlamaya gidilmemesi,

	<p>tamamlamadan çok yapısal sağlamlaştırma ve konsolidasyon yönteminin benimsenmesi,</p> <ul style="list-style-type: none">- Kazısı tamamlanmış yapıların restorasyonuna öncelik verilmesi,- Eserleri koruma örtülerinin alanın peyzaj ve iklim özelliklerine uygun olarak tasarlanması,- Yapıların mevcut durumuna yönelik belgeleme çalışmalarının dönem izleri ve detay kayıpları olmaması adına doğru ve detaylı bir şekilde yürütülmesi, arşivlenmesi ve denetiminin yapılması,- Müdahale öncesi sorunların tespitine yönelik ayrıntılı etüt çalışmalarının yapılması,- Tüm bilgi ve bulguların bir arada değerlendirilerek öncelikle “müdahale ilkelerinin” belirlenmesi; “müdahale kararları”, “müdahale biçimleri ve detayları” ve “onarım aşamalarının” projelendirilmesi; hazırlanacak rölöve, restitüsyon, restorasyon ve rekonstrüksiyon projeleri için Danışma Kurulu ve Koruma Bölge Kurulu görüşünün alınması,- Bilimsel koruma-onarım ilkeleri doğrultusunda onarım müdahaleleri gerçekleştirilmesi; planlı, programlı, sürekli araştırma ve izleme süreçlerini de içeren bir onarım süreci ve yaklaşımının benimsenmesi,- Bütün müdahalelerin mutlaka detaylı restorasyon projesine dayandırılması,- Restorasyon projesine temel olacak restitüsyon çalışmalarının tüm yapılar için yapılması,- Kazıların tamamlanmamış olması nedeniyle yapıların onarımına yönelik bilgi eksikliklerinin giderilmesi için yapılan çalışmaların kazı başkanı önderliğinde yürütülmesi,- Yapıların tarihi ve sosyo - kültürel değer taşıyan ek ve izlerinin korunması,- Gerekli hallerde projelendirilerek strüktürel sağlamlaştırmaların yapılması,- İhtiyaç gereği yapılan ek ve müdahalelerin geri dönüştürülebilir malzeme, detay ve içerikte olması (kaldırılabilir, portatif, hafif ve esnek sistemlerin tercih edilmesi),- Koruyucu çatı uygulamalarında, kendi başına anıtsal bir nitelik taşıyan, iddialı mimari çözümlerden kaçınılması,- Yapılara, ek yük getiren ve altyapı sistemlerinin kurulmasını gerektiren fonksiyonlar verilmemesi, kısa süreli kullanımlar dışında yapıların sergileme amaçlı kullanılması,- Koruma – onarım müdahalelerinin bir plan doğrultusunda uygulanması (kısa-orta-uzun vadeli çalışmalar), uygulamanın izlenerek sonuçların değerlendirilmesi, ihtiyaçlara göre değişiklik ve tadilatların yapılması,- Onarım müdahalelerinin her aşamasının (öncesi – uygulama – sonrası olarak) belgelenmesi,- Uygulamanın her aşamasında proje müellifi, teknik kontrollük, kazı başkanlığı ve Bilimsel Danışma Kurulu’nun bilgilendirilmesi ve uygun görüş alınması
--	---

		<p>Doğal çevrenin korunması için restorasyonlar ve kazı sırasında dikkate alınacak hususlar</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kuşların üreme dönemi içinde yapılacak (15 Nisan – 30 Temmuz) restorasyon ve koruma çalışmalarında mutlaka yapının üreyen yaban hayvanları bakımından değerlendirilmesi ve gerektiği durumlarda üreyen kuşlar için yapay kuş yuvalarının alana yerleştirilmesi - Selçuklu Sarayı içerisinde bulunan halen sayısı 300’den fazla olan üç yarasa türünü korumak amacıyla, sarayda yürütülecek restorasyon ve koruma çalışmalarının Mayıs – Eylül ayları dışında gerçekleştirilmesi ve Boğaziçi Üniversitesi Çevre Bilimleri Merkezi ile irtibata geçilmesi, - Küçük kemirgen memeli hayvanların (özellikle alanda bulunan Anadolu yer sincabı) üremek ve saklanmak amacıyla toprağın altına yaptıkları yuvaların yapılacak kazı çalışmalarında dikkate alınması, özellikle bu canlıların üreme dönemi olan Mayıs – Temmuz ayları arasında yapılacak çalışmalarda, kazı yapılacak alanların özenle kontrol edilmesi ve bu canlıların yuva deliklerinin yoğunlaştığı kısımlarda dikkatli olunması, - Ani Kültürel Peyzajı’nın biyolojik çeşitliliğin korunması için öncelikle Arpa Çay Nehri’nin koruma altına alınması ve bu alanın düzenli olarak izlenmesi
	<p>Çevre Düzenlenmesi, Ziyaretçi Yönetimi ve Sunum</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Alan içerisinde ziyaretçilerin emniyeti için gezi güzergahlarında uygun zemin ve korkulukların sağlanması - Yürüme yollarının onarımı ve yeni yürüme yollarının yapımı sırasında doğal yapıya uygun ve tarihi eserlere zarar vermeyecek biçim ve malzemenin kullanılması - Çevre düzenlemesinin ve sunum planının engelli ve yaşlı ziyaretçileri de gözetecek şekilde geliştirilmesi, - Çevre düzenleme projesi kapsamında, alan içinde yalnızca gölgelik, dinlenme ve ziyaretçi emniyetini sağlayacak kullanımlara yer verilmesi; otopark, tuvalet, satış birimleri, gişçe kullanımlarının alan girişinde veya alan dışında yer alacak şekilde düzenlenmesi, - Çevre düzenleme projesi doğrultusunda tuvalet ve büfe kullanımlarının öncelikli olarak uygulamaya geçirilmesi, - Örenyeri’ndeki mevcut gezi güzergahlarının geçici güzergahlar olduğu kabul edilerek, arkeolojik yüzey araştırması ve sismik araştırmaların tamamlanmasının ardından kalıcı gezi güzergahlarının belirlenmesi,

Amaç 2		<ul style="list-style-type: none"> - Yapılacak çevre düzenlemelerinin sökülüp kaldırılabilir uygulama tekniklerinde ve uygun malzemelerle temelsiz olarak yapılması, - Örenyeri giriş bölgesinin çevre düzenleme projesi kapsamında değerlendirilmesi, - Doğal karaktere sahip alanlarda gezi güzergahlarının ve manzara seyir teraslarının oluşturulması dışında herhangi bir faaliyete izin verilmemesi
	Turizm ve Tanıtma	<ul style="list-style-type: none"> - Ani'nin farklı değerlerinin birlikte tanıtılması, - Ani'de farklı turizm türlerinin (kültür, inanç, doğa, bilimsel vb) birlikte değerlendirilmesi, - Turizme bir hedef olarak değil, Ani'nin korunması ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısının gelişimi için bir araç olarak yaklaşılması, - Ani Örenyeri'nin ve Kars Müzesi'nin ziyaretçi sayısının artırılması, - Yeni iletişim teknolojilerinin (mobil uygulamalar, sanal müzecilik, cep telefonları, sosyal medya hesapları vb) tanıtım amaçlı olarak kullanılması,
Amaç 3 Amaç 4	Alanın Sosyo Ekonomik Gelişimi, Yerel Katılım ve Bilinç Artırımı	<ul style="list-style-type: none"> - Alandaki turizm, koruma ve arkeolojik kazı faaliyetlerinde yerel ekonominin gelişiminin gözetilmesi, - Turizm, koruma ve arkeolojik kazı faaliyetlerinde istihdamın yerel nüfus aracılığıyla sağlanması, - İl genelinde düzenlenecek meslek edindirme amaçlı eğitimlerden Ocaklı Köyü halkının yararlanmasının sağlanması
Amaç 5	Yönetim	<ul style="list-style-type: none"> - Her türlü bilgi, belge ve raporun dijital arşivde saklanması, - Alan Başkanlığı teknik altyapısı oluşturuluncaya kadar yönetim planı uygulama sürecinde Müze Müdürlüğü altyapısının kullanılması (kütüphane, personel, bilgisayar, arşiv vb) - Yönetim planı uygulanma durumunun düzenli aralıklarla yerel halk ile paylaşılması

7. EYLEM PLANI

Eylem planı, yönetim planında belirlenen yönetim politikalarının hayata geçirilmelerini sağlayacak görev dağılımıdır. Eylemlerin hangi paydaş tarafından üstlenileceği, nasıl finanse edileceği ve ne zaman yapılacağı belirlenir.

Eylemlerin önem sırasına göre değerlendirilmesi:

Acil eylemler, alanın kültürel önemine zarar gelmesini önleyecek ve en kısa sürede ele alınması gereken eylemlerdir.

Gerekli eylemler, alanın kültürel öneminin korunmasını sağlamak için gerekli olan eylemlerdir. Gerçekleştirilmedikleri takdirde alanın kültürel önemine zarar gelebilir.

Arzulanan eylemler, alanın kültürel önemini destekleyecek eylemlerdir.

Eylem planı tablosunun okunmasını kolaylaştırmak amacıyla:

Sorumlu Kurum, eylemin gerçekleştirilmesinden ve takibinden yasal olarak veya yetkisi/ilgisi nedeniyle birinci dereceden sorumlu kurumdur.

İlgili Kurum, eylemin gerçekleştirilmesi sürecinde sorumlu kuruma bilgi temini, danışmanlık, görüş verme gibi konularda destek sağlayacak kurumdur.

Süre, eylemin gerçekçi ve makul biçimde hayata geçirilebilmesi için başlaması ve bitirilmesi gereken dönemdir.

Bütçe kaynağı, eylemin gerçekleştirilebilmesi için finansal desteği verecek kurum veya kaynaktır.

Eylem Planında geçen;

Alan Başkanı; Ani Kültürel Peyzajı Alan Başkanı olarak atanan Necmettin ALP'i

Alan Başkanlığı; Alan Yönetimi'nde görev alan "Danışma Kurulu" ve "Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu" üyelerini

Bilimsel Danışma Kurulu; Danışma Kurulu'nun uzman akademisyen üyelerini

Müze Müdürlüğü; Kars Müze Müdürü de dahil, Müdürlük personelini ifade eder.

BİLİMSEL ARAŞTIRMA

Politikalar	Eylemler	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Vade	Bütçe Kaynağı
B1. Alanla ilgili güncel durum veritabanının oluşturulması ve dijital ortama aktarılması	B1.1 BMOP kapsamında oluşturulan dijital arşive ilişkin güncelleme için 6 aylık dönemlerde raporlanması	Gerekli	-KBK Müdürlüğü	-KÜVAM	Her 6 ayda bir	-KÜVAM -Kars KBK Müdürlüğü
	B1.2. Alanda yer alan anıtsal yapılara ilişkin Danışma Kurulu'nun 2006 tarihli raporunda tariflenen güncel yapı kimlik kartlarının hazırlanması	Gerekli	-KÜVAM	-Kars KBK -Alan Başkanlığı -Müze Müdürlüğü -Kazı Başkanlığı	2015 - 2016	-KÜVAM -Kars KBK Müdürlüğü
	B1.3: Hazırlanan yapı kimlik kartlarının dijital arşive aktarılması	Gerekli	-Kars KBK Müdürlüğü	-	2015 - 2016	-KÜVAM -Kars KBK Müdürlüğü
	B1.4: Anıtsal yapılar için hazırlanan röleve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin dijital arşive aktarılması	Gerekli	-Kars KBK Müdürlüğü	-KÜVAM -Erzurum Röl. Anıt. Müd.	2015 - 2016	-KÜVAM -Kars KBK Müdürlüğü
	B1.5: Kazılarla ilgili rapor ve yayınların dijital arşive aktarılması	Gerekli	-Kars KBK Müdürlüğü	-KÜVAM -Müze Müdürlüğü -Kazı Başkanlığı	2015 - 2019	-KÜVAM -Kars KBK Müdürlüğü
B2: Kars Müzesi Kütüphanesi'nin Ani'de yürütülecek çalışmalar için bir kaynak olarak geliştirilmesi	B2.1: Ani ile ilgili görsel ve yazılı literatürün derlenmesi	Gerekli	-Alan Başkanlığı	-KÜVAM -Kars KBK Müdürlüğü -Üniversiteler -İlgili STK'lar ve bireyler -Kazı Başkanlığı	2015 - 2019	-KÜVAM -Sponsorlar
	B2.2. BMOP kapsamında Ani ile ilgili elde edilen belgelerin Kars Müzesi Kütüphanesine	Gerekli	-Alan Başkanlığı	-KÜVAM -YİGM -AEGM	2015-2016	-KÜVAM

	aktarılması			-Müze Müdürlüğü		
B3: Alanla ilgili teknik ve bilimsel araştırmaların artırılması	B3.1: Ani odaklı uluslararası katılımlı bilimsel toplantıların düzenlenmesi	Arzulanan	-KÜVAM -Alan Başkanlığı -İlgili STKlar -Üniversiteler	-Kars Valiliği -Bilimsel Danışma Kurulu -ICOMOS Türkiye -UTMK	2015-2019	-KÜVAM -SERKA -Sponsorlar -İlgili STKlar -Üniversiteler
	B3.2: Ani kenti ve yerleşim özellikleri üzerine araştırma projelerinin başlatılması	Arzulanan	-Üniversiteler -İlgili STK'lar ve bireyler	-Alan Başkanlığı -Kazı Başkanlığı	2015-2019	-Araştırma Fonları
	B3.3: Alanın iklim ve peyzaj özellikleri dikkate alınarak alanda yapılması planlanan koruyucu örtülere yönelik araştırmaların yapılması ve uygun tipolojinin belirlenmesi	Gerekli	-KÜVAM	-Bilimsel Danışma Kurulu	2015-2016	-KÜVAM
	B3.4: Alan içerisinde ve çevresinde doğal yapı ve kültürel yapı arasındaki ilişkilerin araştırılması	Arzulanan	-KuzeyDoğa Derneği -Kafkas Üniversitesi	-ÇŞB -Kars İl Ç.Ş. Müd.	2015-2019	-İlgili STKlar -Üniversiteler
	B3.5: Alan içerisindeki biyolojik çeşitliliğin daha fazla araştırılması	Arzulanan	-KuzeyDoğa Derneği -Kafkas Üniversitesi	-KuzeyDoğa Derneği	2015-2019	-İlgili STKlar -Üniversiteler
	B3.6: Ani ile bağlantılı somut olmayan kültürel miras unsurlarının tanıtım projelerinde değerlendirilmesi	Arzulanan	-Kafkas Üniversitesi -İl K.T. Müdürlüğü	-DÖSİMM -AEGM	2015-2019	-AEGM -DÖSİMM
B4: Alanla ilgili bilgilerin güncelleştirilmesine ve araştırma ve tanıtımda kullanılmasına yönelik bir bilgi	B4.1: Alan Başkanının ve KÜVAM'ın bilgi akış sisteminin çerçevesinin belirlenmesi	Gerekli	-KÜVAM -Alan Başkanlığı	-Kazı Başkanlığı -Kars KBK Müdürlüğü	2015-2016	--
	B4.2: Dijital arşivin ve Kars Müzesi Kütüphanesi'nin		-KÜVAM	-Kars KBK		

yönetim sisteminin geliştirilmesi	yönetimine (güncelleme, kullanım, denetim vb) ilişkin yetkilerin ve mekanizmanın tanımlanması	Gerekli	-Müze Müdürlüğü -Alan Başkanlığı	Müdürlüğü	2015-2016	--
-----------------------------------	---	---------	-------------------------------------	-----------	-----------	----

ARKEOLOJİ VE KAZI ÇALIŞMALARI

Politikalar	Eylemler	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Vade	Bütçe Kaynağı
A1: Kazı programının belirlenmesi	A1.1: 5, 10 ve 20 yıllık hedeflerle, B1’de belirlenen politikalarla ve R1.3’te tanımlı beş senelik restorasyon uygulama planı ile uyumlu olarak kısa, orta ve uzun dönemli kazı programının belirlenmesi	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-KÜVAM -Kars Müze Müdürlüğü	2015	-Kendi Bütçesi
	A1.2: Kazı başkanı tarafından her kazı dönemi sonunda gerçekleştirilen çalışmaya ait raporun Genel Müdürlüğe sunulması	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-KÜVAM -Kars Müze Müdürlüğü	2015-2019	-Kendi Bütçesi
A2. Arkeolojik araştırmaların restorasyon çalışmalarını bilgilendirebilmesi ve yönlendirmesi için arkeoloji çalışmalarının restorasyon çalışmalarıyla eş zamanlı sürmesinin sağlanması	A2.1: Beş senelik restorasyon uygulama planı (bkz R1.3) ile uyumlu olarak kazı programı kapsamında belirlenen kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-KÜVAM -Kars Müze Müdürlüğü	2015-2019	-Kazı Başkanlığı
	A2.2:Ebu’l Manucehr Camii kuzey ve güney bölümünde döşeme araştırması ile drenaja ilişkin araştırmaların gerçekleştirilmesi	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-KÜVAM, -Kars Müze Müdürlüğü	2017-2019	-Kazı Başkanlığı
	A2.3: Tigran Honents Kilisesi iç mekanda bema ve yan hücrelerdeki döşeme ile ön giriş kısmındaki döşeme araştırmalarının	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-KÜVAM, -Kars Müze Müdürlüğü	2017-2019	-Kazı Başkanlığı

	gerçekleştirilmesi					
	A2.4: Gürcü Kilisesi'nde arkeolojik kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi	Acil	-Kazı Başkanlığı	-KÜVAM -Kars Müze Müdürlüğü	2015-2017	-KÜVAM
A3: Kazı ekibinin konaklama ve çalışma olanaklarının iyileştirilmesi	A3.1: KAİP ile önerilen kazı evi kompleksi projesinin uygulanması	Acil	-KÜVAM -Kazı Başkanlığı	-Kars İl Özel İdaresi	2016-2017	-KÜVAM -Kars İl Özel İdaresi

ONARIM, GÜÇLENDİRME VE RESTORASYON

Politikalar	Eylemler	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Vade	Bütçe Kaynağı
R1: Restorasyon projelerinin hazırlanması sürecinde alanın bütünlüğünün ve özgünlüğünün korunmasının sağlanması	R1.1: Alan için bütün uygulamaları yönlendirecek ortak restorasyon yaklaşımlarının belirlenmesi	Gerekli	-KÜVAM	-Bilimsel Danışma Kurulu -Kazı Başkanlığı	2015	-
	R1.2: Alandaki yapıların korunma durumlarını bilimsel esaslara dayalı olarak izlemek amacıyla izleme göstergelerinin belirlenmesi	Gerekli	-KÜVAM	-Bilimsel Danışma Kurulu -Kazı Başkanlığı -Müze Müdürlüğü	2015-2016	-
	R1.3: Koruma Amaçlı İmar Planı ve belirlenen restorasyon yaklaşımları ışığında alandaki anıtsal yapıların restorasyonu için öncelikler tespit edilerek beş senelik restorasyon programının hazırlanması	Gerekli	-KÜVAM	-Bilimsel Danışma Kurulu -Kazı Başkanlığı	2015-2016	-
R2: Beş senelik koruma programında belirlenen yapılar için koruma projelerinin elde edilmesi	R2.1: Gürcü Kilisesi'nde 2008'de yapılmış olan güçlendirme çalışmalarının acilen daha temelli koruma çözümleriyle değiştirilmesi ve eserlere zarar vermeden kaldırılmaları	Acil	-KÜVAM	-Kars KVBK -Bilimsel Danışma Kurulu -Kazı Başkanlığı	2017-2018	-KÜVAM
	R2.2: Gürcü Kilisesi'nin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması	Acil	-KÜVAM	-Kars İl Özel İdaresi -Kars KVBK -Bilimsel Danışma Kurulu	2015-2017	-KÜVAM
	R2.3: Küçük Hamam'ın rölöve, restitüsyon ve	Gerekli	-KÜVAM	-Kars İl Özel İdaresi -Kars KVBK	2016-2018	-KÜVAM

	restorasyon projelerinin hazırlanması			-Bilimsel Danışma Kurulu		
	R2.4: Gagik Kilisesi'nin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması	Gerekli	-KÜVAM	-Kars İl Özel İdaresi -Kars KVBK -Bilimsel Danışma Kurulu	2016-2018	-KÜVAM
	R2.5: Kervansaray'ın yapı kalıntılarının envanterlenmesi ve yapı dışında alınması	Gerekli	-KÜVAM -Kazı Başkanlığı	-Bilimsel Danışma Kurulu -Kars KVBK	2016-2017	-KÜVAM
	R2.6: Kervansaray'ın rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması	Gerekli	-KÜVAM	-Kars İl Özel İdaresi -Kars KVBK -Bilimsel Danışma Kurulu -Kazı Başkanlığı	2016-2018	-KÜVAM
	R2.7: İpek Yolu Köprüsü'nün restorasyonu için uluslararası girişimlerin sonuçlandırılması	Gerekli	-TEPAV -Dışişleri Bakanlığı	-Karayolları Genel Müdürlüğü	2015-2019	-
	R2.8: Beş senelik koruma uygulama programında belirlenen restorasyon projeleri için ulusal ve uluslararası fonlardan kaynak aranması	Gerekli	-KÜVAM -Alan Başkanlığı -Kazı Başkanlığı	-Kars Valiliği -SERKA	2015-2016	-KÜVAM -Sponsorlar -Uluslararası fonlar -Başbakanlık Tanıtma Fonu
	R2.9: İkinci beş yıllık restorasyon programının belirlenmesi	Gerekli	-KÜVAM	-Bilimsel Danışma Kurulu -Kazı Başkanlığı -Alan Başkanlığı	2019	-
	R3.1: Alan için belirlenmiş olan restorasyon yaklaşımlarının alanda çalışan ekiplere iletilmesi ve uygulamaların bu	Gerekli	-KÜVAM -Alan Başkanlığı	-Kars KVBK -Bilimsel Danışma Kurulu	2015-2019	-

R3: Anıtların belirlenmiş restorasyon yaklaşımları doğrultusunda onarılması	yaklaşımlara uygunluğunun denetimi			-Erzurum Röl. Anıt. Müd.		
	R3.2: Ketadral'in restorasyonunun tamamlanması	Gerekli	-KÜVAM -Dünya Anıtlar Fonu	-Kazı Başkanlığı -Bilimsel Danışma Kurulu -Kars KVBK -Erzurum Röl. Anıt. Müd.	2017-2018	-WMF -KÜVAM
	R3.3: Prikitch Kilisesi'nin restorasyonunun tamamlanması	Acil	-KÜVAM -Dünya Anıtlar Fonu	-Kazı Başkanlığı -Kars KVBK -Erzurum Röl. Anıt. Müd. -Bilimsel Danışma Kurulu	2016	-ABD Ankara Büyükelçiliği Hibe Programı -KÜVAM
	R3.4: Selçuklu Sarayı'nın restorasyonunun tamamlanması	Gerekli	-KÜVAM	-Kazı Başkanlığı -Kars KVBK -Erzurum Röl. Anıt. Müd.	2017-2018	-KÜVAM
	R3.5: Surların restorasyonunun tamamlanması	Gerekli	-KÜVAM	-Kazı Başkanlığı -Kars KVBK -Erzurum Röl. Anıt. Müd.	2018-2019	-KÜVAM
	R3.6: Rölöve, restitüsyon ve restorasyon proje müellifleri tarafından uygulama sürecinin projeye uygunluğunun sürekli denetiminin sağlanması için gereken mevzuat çalışmalarının yapılması	Gerekli	-KÜVAM	-TMMOB Mimarlar Odası	2015-2016	-KÜVAM
	R3.7: Anıtsal yapılar için uygulanan restorasyon projelerinin bitmiş haliyle belgelendirilerek arşive	Gerekli	-Kars KVBK Müd. -Alan Başkanlığı	-KÜVAM -Erzurum Röl. Anıt. Müd.	2015-2019	-

	eklenmesi					
R4: Bakanlık teknik uzmanlarının restorasyon proje ve uygulamalarına ilişkin kapasitelerinin geliştirilmesi	R4.1: Restorasyon proje ve uygulamalarına ilişkin Bakanlıkça hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi	Arzulanan	-AEGM	-KÜVAM -Üniversiteler -ICOMOS Türkiye	2015-2018	-AEGM -KÜVAM
	R4.2: Ani'de çalışacak uzmanların bu eğitimlerden yararlanmalarının sağlanması	Arzulanan	-KÜVAM -Alan Başkanlığı	-Kars KVBK Müd. -Erzurum Röl. Anıt. Müd. -Kars Müze Müdürlüğü	2015-2018	-KÜVAM

ÇEVRE DÜZENLENMESİ, ZİYARETÇİ YÖNETİMİ VE SUNUM

Politikalar	Eylemler	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Vade	Bütçe Kaynağı
Ç1: Alana zarar veren uygulamalara karşı önlem alınması	Ç1.1: Hayvanların alana girmelerinin önlenmesi	Gerekli	-Ocaklı Köyü Muhtarlığı -Kars Müze Müdürlüğü -İl Gıda Tar. Hay. Müd.	-Jandarma Karakolu	2015-2019	-Kars İl Özel İdaresi
	Ç1.2: Kazı hafriyatı sırasında çıkan toprağın, alanın kültürel ve doğal değerlerine, topografyasına ve peyzajına zarar vermeyecek şekilde yönetim alanı dışında ve Ani'ye erişim yollarından görülmeyecek yerlerde tasfiyesi	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-Kars Müze Müdürlüğü -Kars İl Özel İdaresi	2015-2019	-Kendi bütçesi
	Ç1.3: Restorasyon uygulamaları sonucunda ortaya çıkacak inşaat atıklarının alandan taşınmasının düzenli olarak kontrol edilmesi	Gerekli	-Kars Müze Müdürlüğü -Kazı Başkanlığı -Erzurum Röl. Anıt. Müd.	-Kars İl Özel İdaresi	2015-2019	-Proje Müellifleri
	Ç1.4: Alan içerisine yeterli sayıda özel olarak tasarlanmış çöp kutusunun alan içi gezi güzergahları kenarına yerleştirilmesi	Gerekli	-KÜVAM	-Kars Müze Müdürlüğü	2015-2016	-KÜVAM
	Ç2.1: Çevre Düzenleme Projesinin hazırlanması ve onaylanması	Acil	-KÜVAM	-Kazı Başkanlığı -Kars KVKBK	2015	-KÜVAM
	Ç2.2: Bilgilendirme ve yönlendirme tabelalarının	Acil	-Kars İl Kül. Tur. Müd	-KÜVAM	2015-2016	-SERKA -KÜVAM

Ç2: Alandaki ziyaretçi yönetimine ilişkin teknik altyapının iyileştirilmesi	onarımı		-Kars Müze Müdürlüğü -Kazı Başkanlığı			
	Ç2.3: Gezi güzergahlarının iyileştirilmesi	Acil	-Kars İl Kül. Tur. Müd -Kars Müze Müdürlüğü -Kazı Başkanlığı	-KÜVAM	2015-2016	-SERKA -KÜVAM
	Ç2.4: Örenyeri aydınlatma sisteminin oluşturulması	Acil	-Kars Müze Müdürlüğü	-KÜVAM	2015-2016	-SERKA -KÜVAM
	Ç2.5: Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında ziyaretçi faaliyetleri ile işlevlendirilen alanlardaki özel mülkiyetlerin kamulaştırılması	Acil	-KÜVAM	-Kars İl Kül. Tur. Müd. -Kars Müze Müdürlüğü	2015-2016	-KÜVAM
	Ç2.6: İl Özel İdaresi binasının Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edilmesi	Acil	-KÜVAM -İl Özel İdaresi	-	2015	-İl Özel İdaresi
	Ç2.7: Ziyaretçi Faaliyetleri ile işlevlendirilen uygulamaların tamamlanması (karşılama merkezi, cafeterya, tuvalet, bilet gişesi vb)	Acil	-KÜVAM -Kars Müze Müdürlüğü	-Kars İl Kül. Tur. Müd -Kars Müze Müdürlüğü	2015-2017	-SERKA -KÜVAM
	Ç3: Alanın sunum kapasitesinin iyileştirilmesi	Ç3.1: Çevre Düzenleme Projesiyle ilişkilendirilmiş bir sunum planının hazırlanması	Gerekli	-KÜVAM -Kazı Başkanlığı -Alan Başkanlığı	-Kars İl Kül. Tur. Müd -Bilimsel Danışma Kurulu	2015-2016
Ç3.2: Ani'nin örnek bir açık hava müzesi olarak sunumu için yeni iletişim teknolojilerinin kullanılmasına		Arzulanan	-KÜVAM -Alan Başkanlığı	-Kars Valiliği -Kars Müze Müdürlüğü	2016-2018	-SERKA -Sponsorlar -Uluslararası

	yönelik fizibilite çalışması yapılması			-Kazı Başkanlığı		fonlar
	Ç4.3: Alanda devam eden kazı ve restorasyon çalışmalarının ziyaretçilere ve halka tanıtılması	Arzulanan	-Alan Başkanlığı -Kazı Başkanlığı -Kars Müze Müdürlüğü	-Kars İl Kül. Tur. Müd	2015-2019	-Kazı Başkanlığı

TURİZM VE TANITMA

Politikalar	Eylemler	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Vade	Bütçe Kaynağı
T1: Ani'nin tanıtımının Kars İli ve bölge ile ilişkilendirilmiş turizm tanıtım ve pazarlama stratejisi çerçevesinde geliştirilmesi	T1.1 Alanın tanıtımını sağlamak için hazırlanan internet sitesinin kazı ve restorasyon çalışmalarından elde edilecek yeni bilgilere göre zenginleştirilmesi ve sürekli güncellenmesi	Gerekli	-KÜVAM -Alan Başkanlığı	-Kars İl Kül.Tur. Müd. -TGM -Kazı Başkanlığı	2015-2019	-KÜVAM
	T1.2: Alanla ilgili kitap, yayın, belgesel ve diğer tanıtım amaçlı malzemelerin sayısının ve çeşitliliğinin artırılması	Gerekli	-Kars İl Kül.Tur. Müd. -TGM	-TÜRSAB -Kars Belediye Başkanlığı -Kars Kültür ve Sanat Derneği -TUREB -Yerel ve Ulusal Medya	2015-2019	-Kars Valiliği -SERKA -İlgili STK'lar
	T1.3: Ulusal ve uluslararası fuarlara düzenli katılımın sağlanması	Arzulanan	-TGM -Kars İl Kül.Tur. Müd.	-Kars İl Özel İdaresi -KARSOD	2015-2019	-TGM
	T1.4: Kars İli geneli için imaj geliştirme çalışmasının yapılması	Arzulanan	-TGM	-Kars İl Kül.Tur. Müd. -TÜRSAB	2015-2016	-TGM
	T1.5: Ani'nin Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyası'nın hazırlanması	Gerekli	-KÜVAM -Alan Başkanlığı -Kazı Başkanlığı	-Kars KBK Müd. -Kars İl Kül.Tur. Müd. -Erzurum Röl. Anıt. Müd.	2015	-KÜVAM
	T1.6: Görsel ve yazılı medyada yayınlanmak üzere reklamların	Gerekli	-Kars İl Kül.Tur.	-TGM	2015-2016	-Kars İl Kül.Tur.

	hazırlanması		Müd.	-Alan Başkanlığı		Müd.
T2: Yerel katılımı alanın tanıtımının güçlendirilmesi	T2.1: Turizm ürünü geliştirme ve pazarlanmasına ilişkin eğitici kursların düzenlenmesi	Gerekli	-Kars Valiliği -AEGM -Kars İl Kül.Tur. Müd.	-Kars Belediyesi -Kars Tic. San. Odası -Kafkas Üniversitesi -Kars Girişimci - Kadınlar Derneği, -İl Mil. Eğit. Müd. -İŞKUR, -SERKA, -KOSGEB, -Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu	2015-2019	-Kars Tic. San. Odası -İl Mil. Eğit. Müd. -İŞKUR
	T2.2: Alanda yöresel ürünlerin satılacağı uygun satış ünitelerinin oluşturulması	Gerekli	-Kars İl Özel İdaresi	-Kars KBK	2016-2017	-Kars İl Özel İdaresi
	T2.3: Rehberlik eğitimi yapılacak iller arasında Kars iline yer verilmesi	Gerekli	-AEGM	-Kars İl Kül.Tur. Müd. -TUREB	2015-2019	-AEGM
	T2.4: Kars'tan Ani'ye ulaşımı kolaylaştıracak seferlerin düzenlenmesi	Arzulanan	-Kars Belediyesi	-Kars Valiliği -Kars İl Kül.Tur. Müd.	2015-2019	-Kars Belediyesi
	T2.5: Alanla ilgili fotoğraf, sergilerinin yapılması ve yarışmaların açılması	Arzulanan	-Kars Valiliği -TGM	-Kars İl Kül.Tur. Müd. -Kars İl Özel İdaresi -Kars Müze Müdürlüğü	2015-2019	-TGM -Kars Valiliği -Sponsorlar
	T2.6: Kars Müzesi'nde Ani Konulu daimi ve geçici sergilerin düzenlenmesi	Arzulanan	-KÜVAM -Kars Müze Müdürlüğü	-Kazı Başkanlığı	2015-2019	-KÜVAM -Sponsorlar
	T2.7: Kars İli genelindeki oteller ve restoranlarda Ani'ye ilişkin broşürlerin dağıtılması	Arzulanan	-Kars İl Kül.Tur. Müd.	-KARSOD	2015-2019	-Kars İl Kül.Tur. Müd.

	T2.8: Ulusal ve uluslararası televizyon, gazete ve dergilerde haber, tanıtım ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi	Arzulanan	-TGM -Kars İl Kül.Tur. Müd. -SERKA -Kars Belediyesi	-Kars Valiliği -Kars Tic. San. Odası -Kars Müze Müdürlüğü -Alan Başkanlığı	2015-2019	-TGM -Kars Valiliği -Kars Tic. San. Odası -SERKA, -Kars Belediyesi
	T2.9: Etkin kanaat önderi, seyahat acentaları ve/veya gazetecilere yönelik bilgilendirme turlarının düzenlenmesi	Arzulanan	-TGM -Kars İl Kül.Tur. Müd. -SERKA -Kars Belediyesi	-Kars Valiliği -TÜRSAB -Kars Müze Müdürlüğü -Alan Başkanlığı	2015-2019	-TGM -Kars Valiliği -TÜRSAB -SERKA -Kars Belediyesi
T3: Ani'nin İpek Yolu ile ilişkilendirilerek tanıtımının sağlanması	T3.1: İpek Yoluyla ilgili ulusal ve uluslararası araştırma projelerine Kars İli'nin katılması veya temsil edilmesi	Arzulanan	-UTMK -ICOMOS -Kafkas Üniversitesi	-TGM -SERKA	2015-2019	-
	T3.2: Yurt içinde İpek Yolu ile ilgili yapılan çalışmalara Kars'ın dahil edilmesi	Arzulanan	-Dış İlişkiler ve AB Koor.	-Kars İl Kül. Tur. Müd. -KÜVAM	2015-2019	-
	T3.3: Kars İli'nin de dahil olduğu İpek Yolu ile ilgili tanıtıcı yayınların hazırlanması	Arzulanan	-TGM -Dış İlişkiler ve AB Koor	-Kars İl Kül. Tur. Müd.	2015-2019	-TGM

ALANIN SOSYO EKONOMİK GELİŞİMİ, YEREL KATILIM VE BİLİNÇ ARTIRIMI

Politikalar	Eylemler	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Vade	Bütçe Kaynağı
S1: Araştırma koruma ve turizme yönelik çalışmaların köyün sosyo ekonomik gelişimine katkı sağlaması	S1.1: Ocaklı köyünde sosyo-kültürel araştırma çalışmalarının yapılması ve köyün mevcut durumunun, ihtiyaçlarının ve işgücü potansiyelinin belirlenmesi	Gerekli	-Alan Başkanlığı -TÜİK -Kars Tic. San. Odası	-Ocaklı Köyü Muhtarlığı -SERKA -İŞKUR	2016-2017	-SERKA
	S1.2: Kazı, restorasyon, araştırma çalışmalarının ve kültür turizminin köye sağlayacağı istihdam olanaklarının belirlenip, köyde bu alanlarda iş garantili mesleki eğitim sağlanması	Gerekli	-Alan Başkanlığı -Kars İl Kül. Tur. Müd. -İŞKUR	-Kazı Başkanlığı -Kars İl Mil. Eğit. Müd. -Kars Müze Müdürlüğü -Ocaklı Köyü Muhtarlığı	2016-2017	-Kazı Başkanlığı -İŞKUR
S2: Köyün altyapısı, yolları ve konutlarının iyileştirilmesi yoluyla sosyal dokunun iyileştirilmesi ve yerel	S2.1: Kanalizasyon sisteminin oluşturulması	Acil	-Kars İl Özel İdaresi	-Kars Belediyesi	2015-2016	-Kars İl Özel İdaresi
	S2.2: Ocaklı Köyü'ndeki sağlık ocağının donanım ve personel ihtiyacının köye ve turizme hizmet edebilecek düzeyde karşılanması	Gerekli	-Kars İl Sağlık Müd.	-Ocaklı Köyü Muhtarlığı	2015-2016	-Kars İl Sağlık Müd.
	S2.3: Alana olan uluslararası ilgi ve fonların bir kısmının köyün altyapısının iyileştirilmesine ve köyün gelişimine nasıl yönlendirilebileceğine ilişkin rapor hazırlanması	Arzulanan	-Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı -Kars Valiliği	-Kars İl Özel İdaresi -Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	2015-2016	-

kalkınmanın sağlanması						
	S2.4: Konutların depreme karşı dayanıklılık ve yapı standartları açısından incelenmesi, gerekiyorsa sağlıklılaştırılması ve sağlamlaştırılması	Gerekli	-Kars İl Özel İdaresi	-Kars KBK -Ocaklı Köyü Muhtarlığı	2016-2019	-Kars İl Özel İdaresi
	S2.5: Pansiyonculuk, yöresel ürünlerin üretim, sergileme ve satışı gibi faaliyetler için teşvik tedbirlerinin alınması	Gerekli	-Kars İl Özel İdaresi -Kars Belediyesi -Kars Tic. San. Odası	-Kars İl Kül. Tur. Müd.	2016-2019	-Kars İl Özel İdaresi -Kars Tic. San. Odası
S3: Yörede, alanın sahip olduğu değerlere ve önemine yönelik bilinçlendirilmenin artması	S3.1: Ocaklı ve çevre köylerde yer alan ilköğretim okullarında Ani tarihi, kültürel miras ve koruma konusunda eğitim verilmesi	Gerekli	-Kars İl Kül. Tur. Müd. -Kars İl Mil. Eğit. Müd.	-Kars Müze Müdürlüğü -STK'lar	2015-2019	-
	S3.2: Köy halkının Ani tarihi, alanın değeri ve kendilerine getirebileceği yararlar konusunda bilinçlendirme çalışmalarının başlatılması	Gerekli	-Alan Başkanlığı -Kazı Başkanlığı	-Kars İl Kül. Tur. Müd. -STK'lar -Ocaklı Köyü Muhtarlığı	2015-2019	-

YÖNETİM

Politikalar	Eylemler	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Vade	Bütçe Kaynağı
Y1: Alanda etkin bir yönetim sistemi oluşturulması amacıyla alan yönetimi sisteminin kurulması	Y1.1: Alan başkanlığı teknik altyapısının oluşturulması	Acil	-KÜVAM -Kars Müze Müdürlüğü -DÖSİMM	-Kars İl Özel İdaresi	2015	-KÜVAM -DÖSİMM
	Y1.2: İlgili ve sorumlu kurumlar bünyesinde yönetim planının uygulanmasının takibi için bir sorumlu belirlenmesi	Gerekli	-Alan Başkanlığı	-İlgili kurumlar	2015	-
Y2: Alandaki doğa ve insan kaynaklı risklere karşı gerekli önlemlerin alınması	Y2.1: Alan için bir risk analizi ve sakınım planının hazırlanması	Gerekli	-Alan Başkanlığı -AFAD	-KÜVAM -Kars Müze Müdürlüğü -Kazı Başkanlığı	2015-2016	-KÜVAM
Y3: Alandaki güvenlik tedbirlerinin artırılması	Y3.1: Alanın 24 saat güvenliğini sağlayacak personelin istihdam edilmesi ve teknik donanımının oluşturulması	Gerekli	-DÖSİMM -Kars Valiliği -İl Jandarma Alayı Komutanlığı	-DÖSİMM -Ocaklı Köyü Muhtarlığı -Kars Müze Müdürlüğü	2015	-DÖSİMM -Kars Valiliği -İl Jandarma Alayı Komutanlığı
	Y3.2: Turizm Jandarmasının hayata geçirilmesi	Arzulanan	-İl Jandarma Alay Komutanlığı	-KÜVAM	2015-2016	-İl Jandarma Alay Komutanlığı
Y4: Yönetim Planının onaylanması ve tanıtımının yapılması	Y4.1: Yönetim planının onaylanarak ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmesi	Acil	-KÜVAM -Alan Başkanlığı	-	2015	-KÜVAM
	Y4.2: Vali başkanlığında "Yönetim Planı Uygulama Başlangıç Toplantısı" düzenlenmesi	Gerekli	-Kars Valiliği -Alan Başkanlığı	-	2015	-Kars Valiliği
	Y4.3: Yerel medyada yönetim planının tanıtımının yapılması	Gerekli	-Kars Valiliği -Alan Başkanlığı	-	2015	-Kars Valiliği

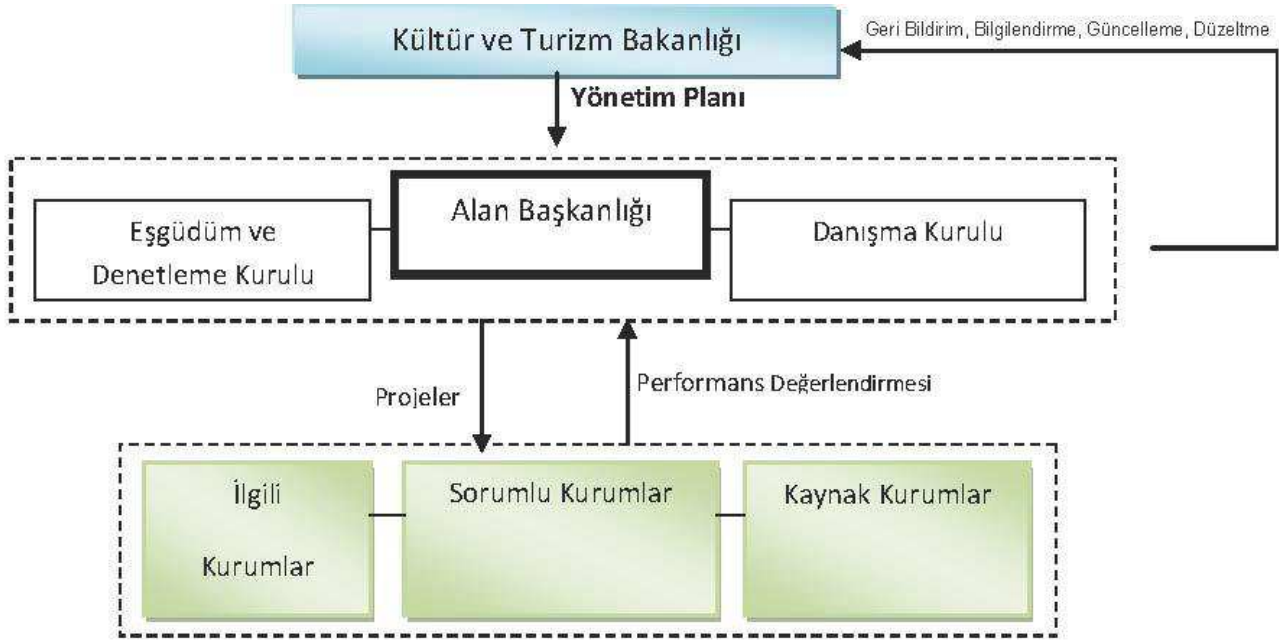
	Y4.4: Yönetim Planı broşürünün hazırlanması	Gerekli	-KÜVAM -Alan Başkanlığı	-	2015	-KÜVAM
Y5: Yönetim Planının uygulanmasının izlenmesi	Y5.1: Eylem Planlarının sorumlu kuruluşların stratejik planları, performans programları ve yıllık bütçelerine girmesinin sağlanması amacıyla “İzleme ve Değerlendirme Sistemi”nin (İDS) hazırlanması	Gerekli	-Alan Başkanlığı -KÜVAM	-	2015	-KÜVAM
	Y5.2: Bütün denetim işlerine ilişkin rapor ve yazışmaların bilgi ve gereği için Bakanlığa gönderilmesi	Gerekli	-Alan Başkanı -KÜVAM	-	2015-2019	-KÜVAM
	Y5.3: Senede bir kere Alan Başkanı tarafından yıllık değerlendirme raporu hazırlanması, Danışma Kuruluna ve Eşgüdüm ve Denetleme Kuruluna sunulması ve, bu kurulların kararları ve değerlendirmeleri dikkate alınarak yönetim planının güncellenmesi	Gerekli	-Alan Başkanı -KÜVAM	-	2015-2019	-KÜVAM
	Y5.4: Yönetim planı uygulamaları ile ilgili olarak birinci beş sene sonunda Alan Başkanlığınca “5 Yıllık Değerlendirme Raporu” hazırlanması ve Danışma Kuruluna ve Eşgüdüm ve Denetleme Kuruluna sunulması, bu kurulların	Gerekli	-Alan Başkanı -KÜVAM	-	2019	-KÜVAM

	kararları ve değerlendirmeleri dikkate alınarak ikinci beş yıllık Yönetim Planının hazırlanması					
--	---	--	--	--	--	--

8. İZLEME VE PERFORMANS GÖSTERGELERİ

Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı'nın uygulanması sürecinde eşgüdümün sağlanmasında ve uygulamanın izlenmesinde sorumluluk Alan Başkanlığı'na aittir. Planın, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun onayından sonra yürürlüğe girmesi ile eylem planında tanımlı proje çalışmaları başlatılacaktır. Planın işlerliğinin denetlenmesi Projeler Değerlendirme Tablosu (Bkz Tablo:8.1) Performans Göstergeleri (Bkz Tablo:8.2) yoluyla sağlanacaktır.

İlgili mevzuat doğrultusunda yürütülecek olan Yönetim Planının uygulanma ve izleme süreci aşağıdaki akış şemasında tanımlanmıştır.

Şekil 8.1 Yönetim Planı İzleme ve Güncelleme Süreci

Yönetim Planı kapsamındaki projelerin performansları yıllık değerlendirilir. Performans göstergeleri ve eylem planında tanımlı her proje için ayrı doldurulması gereken Projeler Değerlendirme Tablosu doğrultusunda Alan Başkanınca hazırlanacak raporlar Eşgüdüm ve Denetleme Kurulunca incelenerek yönetim planında gerekli güncellemeler yapılacak ve bir yıl sonraki çalışma programı onaylanacaktır. Planın vizyonu ile temel amaç ve politikaları ise bu planın geçerli olduğu son yıl olan 2019'da katılımcı süreçler yoluyla yeniden değerlendirilecek ve gözden geçirilerek güncellenen yönetim planı değerlendirilmek üzere yeniden Danışma Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kuruluna sunulacaktır.

Yönetim planının yıllık performans değerlendirme sürecinde dikkate alınacak Projeler Değerlendirme Tablosu aşağıdadır:

Tablo 8.1: Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı Projeler Değerlendirme Tablosu

Projenin Kodu ve Adı	:
Sorumlu Kurum(lar)	:
Kaynak Sağlayacak Kurum	:
Vade	:
☐	Süresi içinde başladı ve devam etmektedir.	
☐	Süresi içinde başlamadıysa nedenini açıklayınız.
☐	Süresi içinde tamamlandı.	
☐	Süresi içinde tamamlanmadıysa nedenini açıklayınız.
☐	Gelecek yıl için projede değişiklik yapılması gerekiyor:	
☐	Proje gereksiz veya uygulanamaz, kaldırılmalıdır.	
☐	Proje içeriği değiştirilmelidir.	
☐	Sorumlu kurum değiştirilmelidir.	
☐	Kaynak sağlayan kurum değiştirilmelidir.	
☐	Projenin vadesi değiştirilmelidir.	
☐	Diğer:	
	
	
	
		... / ... / ...
		İmza

Performans göstergeleri, bir eylem planının gerçekçi ve uygulanabilir olup olmadığının gözden geçirilmesi için başvuru en önemli araçlardır. Yönetim Planı'nın uygulanma durumunun değerlendirilmesi ve yıllık değerlendirmeler sürecinde performansın niceliksel olarak ölçülebilmesi amacıyla Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı için de performans göstergeleri belirlenmiştir. Tablo 8.2'de tanımlanan göstergeler dikkate alınarak faaliyetlerin ne kadarının gerçekleştirilebildiği ve belirlenen hedeflerden hangilerine ulaşıldığı net olarak ölçülebilecektir. Yıllık değerlendirme sürecinde güncellenebilecek bu tablo ile ülke koşullarına uygun, yasal ve kurumsal çerçeveye bağlı, kolay uygulanabilir ve akılcı eylem planına ulaşılması hedeflenmektedir.

Söz konusu tabloda tanımlı olan yıllar Yönetim Planı'nın performans değerlendirmesinin yapılacağı yılı; göstergeler ise o yıla kadar ulaşılması hedeflenen son durumu göstermektedir. Plan dönemi olan 2015-2019 sonunda Ani'de ve bitişiğindeki Ocaklı Köyü'nde ulaşılması istenen son durum Yönetim Planı'nın temel hedefleri olarak belirtilmiştir.

Tablo 8.2: Yönetim Planı Uygulanma Durumunun İzlenmesi için Performans Göstergeleri

	2016	2017	2018	2019	Plan dönemi sonu için temel hedefler
Bilimsel Araştırma	<ul style="list-style-type: none"> Güncel durum veritabanı çerçevesi oluşturuldu. Bilgi yönetim sistemi geliştirildi. 	<ul style="list-style-type: none"> Yapı kimlik kartları hazırlandı. Kars Müzesi Kütüphanesi oluşturuldu. Güncel durum veritabanı işler hale getirilerek Alan Yönetimi Ofisine devredildi. 			<ul style="list-style-type: none"> En az 4 adet araştırma projesi başlatıldı. En az 2 adet ulusal, 2 adet uluslararası bilimsel toplantı düzenlendi.
Arkeoloji ve Kazı Çalışmaları	<ul style="list-style-type: none"> Kısa, orta ve uzun dönemli kazı programları belirlendi. 	<ul style="list-style-type: none"> 3 yapıda restorasyonu destekleyecek arkeolojik kazı çalışmaları başlatıldı. 	<ul style="list-style-type: none"> Kazı evi kompleksi projesi uygulandı. 		<ul style="list-style-type: none"> Kazı evi kompleksi hayata geçti. Kazı Başkanlığınca 4 adet kazı raporu Bakanlık'a sunuldu.
Onarım, Güçlendirme ve Restorasyon	<ul style="list-style-type: none"> Yapıların korunma durumlarının izlenmesine yönelik izleme göstergeleri belirlendi. Beş senelik restorasyon programı hazırlandı. 	<ul style="list-style-type: none"> 4 yapıya ilişkin restorasyon projesi çalışmaları başlatıldı. 2 yapının restorasyonu tamamlandı. 		<ul style="list-style-type: none"> 4 yapıya ilişkin restorasyon uygulaması başlatıldı. 2 yapının restorasyonu tamamlandı. 	<ul style="list-style-type: none"> 4 yapının restorasyonu tamamlandı. 4 yapıya ilişkin restorasyon uygulaması başlatıldı. Bakanlıkça en az 2 adet hizmet içi eğitim programı düzenlendi.
Çevre Düzenlenmesi, Ziyaretçi Yönetimi ve Sunum	<ul style="list-style-type: none"> Çevre Düzenleme Projesi onaylandı. Ziyaretçi faaliyetleri ile işlevlendirilen alanlardaki özel mülkiyetlerin 	<ul style="list-style-type: none"> Özel olarak tasarlanmış çöp kutuları alana yerleştirildi. Tabelalar onarıldı. Gezi güzergahları iyileştirildi. 	<ul style="list-style-type: none"> Ziyaretçi faaliyetleri ile işlevlendirilen alanlardaki özel mülkiyetler kamulaştırıldı. Karşılama merkezi, 		<ul style="list-style-type: none"> Alanda toplam 10 km yürüyüş yolu oluşturuldu. Çevre düzenleme ve sunum teknik altyapısı tamamlandı.

	<p>kamulaştırılması için çalışmalar başlatıldı.</p> <ul style="list-style-type: none"> • İl Özel İdaresi binası Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edildi. • Alan için sunum planı oluşturuldu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Örenyeri aydınlatma sistemi oluşturuldu. 	<p>kafeterya, tuvalet, bilet gişesi vb uygulaması tamamlandı.</p>		
Turizm ve Tanıtma	<ul style="list-style-type: none"> • İnternet sitesi güncellendi. • DML Adaylık Dosyası hazırlandı. • Kars'tan Ani'ye ulaşımı kolaylaştıracak seferler düzenlendi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Turizm ürünü geliştirme ve pazarlanmasına ilişkin eğitici kurslar düzenlendi. • Alanla ilgili fotoğraf yarışması ve sergisi düzenlendi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kars İli imaj geliştirme çalışması tamamlandı. • Alan DML'ne kaydedildi. • Alanda yöresel ürünlerin satılacağı uygun satış üniteleri oluşturuldu. 		<ul style="list-style-type: none"> • Örenyeri ziyaretçi sayısı yıllık 120.000'e ulaştı. • Kars Müzesi ziyaretçi sayısı 70.000'e ulaştı. • İnternet sitesi yıllık ziyaretçi sayısı 100.000'e ulaştı. • En az 4 adet ulusal, 4 adet uluslararası fuara katılım sağlandı. • En az 4 adet görsel medyada, 4 adet yazılı medyada reklam yayınlandı. • En az 4 adet fotoğraf sergisi, 4 adet fotoğraf yarışması açıldı. • İl genelindeki otel ve restoranlarda en az 5000 adet tanıtıcı broşür dağıtıldı. • Etkin kanaat önderi, seyahat acentaları ve/veya gazetecilere

					yönelik en az 2 adet bilgilendirme turu düzenlendi.
Çevrenin Sosyo Ekonomik Gelişimi ve Yerel Katılım	<ul style="list-style-type: none"> Sosyo-ekonomik yapının geliştirilmesinde kullanılmak amacıyla uluslararası fonlar araştırıldı. 	<ul style="list-style-type: none"> Kanalizasyon sistemi oluşturuldu. Sağlık ocağının personel ve donanım ihtiyacı karşılandı. 	<ul style="list-style-type: none"> Ocaklı Köyü'ne ilişkin sosyo-kültürel araştırma yapıldı. 	<ul style="list-style-type: none"> Ocaklı Köyü'nde ev pansiyonculuğu faaliyete geçti. 	<ul style="list-style-type: none"> Köydeki konut dokusunun %20'si sağlaştırıldı. Ocaklı Köyü'nde yaşayan en az 50 kişi için iş garantili meslek eğitim kursu düzenlendi. Ocaklı Köyü'nde yaşayan en az 10 kişi için kültür ve turizme yönelik çalışmalarda iş imkanı sağlandı. Ocaklı Köyü'nde en az 2 hanede pansiyonculuk faaliyete geçti.
Yönetim ve Bilinç Artırımı	<ul style="list-style-type: none"> Alan Başkanlığı teknik altyapısı oluşturuldu. İzleme ve Değerlendirme Sistemi oluşturuldu. 	<ul style="list-style-type: none"> Turizm jandarması hayata geçti. Alanın 24 saat güvenliği sağlandı. Risk analizi ve sakınım planı hazırlandı. 			<ul style="list-style-type: none"> Yönetim Planı Eylem Planı'nın %80'i uygulandı. Alana hayvan girişleri durdu. İldeki ilk ve orta öğretim kurumlarındaki ders müfredatlarına Ani dahil edildi.

1. Ani Tarihi ve Yapıları

Ali El Hüseyini, (1999), *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, (Çev. N. Lügal), TTK Yayınları, Ankara

Aristakes L., (1985), *Aristakes Lastivertc'i's History*, (Trans. R. Bedrosian), NewYork.

Arpee, L., (1946), “*A History of Armenian Christianity From The Beginning to Our Own Time*”, NewYork: The Armenian Missionary Association of America, s. 83

Balkan, K ve Sümer O., (1967), “1965 Yılı Ani Kazıları Hakkında Kısa Rapor”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIV, Ankara, s. 103-118.

Balkan, K., (1968), “Ani'deki İki Selçuklu Hamamı, 1965 Kazı Raporu”, *Anadolu*, 12

Belli, O., (2007), “Erken Demir Çağı'nda Ani”, *KARS - 2. Kent Kurultayı Kafkasya'da Ortak Geleceğimiz*, Editör: Oktay Belli, Kars Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, s. 76-90

Brosset, M.F., (1860), *Les Ruines d'Ani Capitale de l'Arménie sous les rois Bagratides, aux Xe et XIe siècles. Histoire et description*, St. Petersburg: Samuel Schmidt, 2 cilt

Cowe, S. Peter., (2000), “Relations Between the Kingdoms of Vaspurakan and Ani” *Armenian Van/Vaspurakan* içinde (Ed. Richard G. Hovannisian), California: Mazda Publishers

Cuneo, P., (1988), *Architettura armena*, Rome.

Çoruhlu, Y., (2009), “Yeni Dönem Ani Kazıları 2006-2007 Çalışmaları” 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Ankara

Çoruhlu, Y., (2010), “Kars/Ani Kazıları 2008 Yılı Çalışmaları”, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, III, Ankara

Çoruhlu, Y., (2011), “Kars/Ani Kazıları 2009 Yılı Çalışmaları”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Ankara

Der Nersessian, Sirarpie., (1967), “Armenia in the Tenth and Eleventh Centuries” *Proceedings of The XIIIth International Congress of Byzantine Studies (Oxford 5-10 september 1966)*, London: Oxford University Press

Der Nersessian, Sirarpie. (1969), *The Armenians*, London: Thames and Hudson

Donabedian P. ve Thierry J. M., (1987), *Armenian Art*, New York

Dostourian, A. E., (1985), “The Fall of the Armenian Kingdoms of Vaspourakan and Ani: A Twelfth Century Account by Matthew of Edessa”, *Journal of Armenian Studies*, vol. II, No: 1, Spring-Summer.

Gewond, (2006), *Gewond's History*, (Trans. R. Bedrosian), New Jersey

Grousset R., (2005), “*Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*“, (çev. Sosi Dolanoğlu), İstanbul: Aras Yayıncılık

Güllüdağ, N., Yağcı, K., Dinç, M., Kara, A., (2011), “Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi için İttifaklar Birleşmiş Milletler Ortak Programı Alan Araştırması”, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Hild, F. ve Restle, M., (1981), *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos), Tabula Imperii Byzantini 2*, Wien: Verlagdes Österreichischen Akademie der Wissenschaften

Honigman, Ernest. (1970), *Bizans Devletinin Doğu Sınırı: Grekçe, Arabca, Süryanice ve Ermenice Kaynaklara Göre 363'den 1071'e Kadar*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1528,

Kafesoğlu, İ., (1992), *Selçuklu Tarihi*, İstanbul

Karakaya, E., (1991), "Zwei Seldschukische Moscheen in Ani", *TTOK Belleteni*, 79/358

Karamağaralı, B., (1993), “1991 Ani Kazıları”, *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 25-29 Mayıs 1992), C. II, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 509-538.

Karamağaralı, B., (1995), “Ani Ulu Camii (Manučeher Camii)”, *IX. Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, , s. 323-338.

Karamağaralı, B., (1996), “1992-1994 Ani Kazıları”, *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 29 Mayıs-2 Haziran 1995), C. II, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, s. 493-512.

Karamağaralı, B., (1997), “1995 Ani Kazısı”, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 27-31 Mayıs 1996), C. II, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, s. 577-589.

Karamağaralı, B., (2000), “1998 Ani Kazısı”, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 24-28 Mayıs 1999), C. II, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi

Karamağaralı, B., (2003), “2000-2001 Yılı Ani Kazısı” *24. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 27-31 Mayıs 2002), C. II, Ankara: Kültür Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, s. 233-242.

Karamağaralı, B., (2004), “2002-2003 Ani Kazıları”, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Konya, 24-28 Mayıs 2004), C. II, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, s.311-318.

Karamağaralı, B., (2005), “2002-2003 Ani Kazıları”, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 311-318.

Karapetian, S. (Ed.), (2011), *Ani 1050*, Yerevan.

Kaşgarlı, M. A., (1991), “Bizans'ın Ermenilere Verdiği Unvan ve Payeler”, *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Khatchatrian, A., (1966), “Ani”, Reallexikon zur Byzantinischen Kunst, I, Stuttgart
- Kırzıoğlu M. F, (1953), Kars Tarihi, I. Cilt, İstanbul.
- Kırzıoğlu M. F. (1982), *Anı Şehri Tarihi (1018–1236)*, Ankara
- Kırzıoğlu M. F., (1983), “Selçuklular’dan Önce “Armenya”ya/Yukarı- Eller’e Hakim Olanlar (M.Ö.-IV. Bin-M.S. 1064”, *Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu -Tebliğler ve panel Konuşmaları-*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, (Şafak Basım ve Yayınevi/Manisa)
- Kırzıoğlu M. F., (1986), “Belgelerle Selçuklu Fethinden Önceleri Türklerin Armenia’da Yaşadığını Gösteren Kaynaklar”, *BTTD*, Sayı: 22, İstanbul, s. 45-51.
- Kirakos G., (1986), *History of Armenians*,(Trans. Robert Bedrosian), NewYork
- Kleinbauer, E., (1972), “Zvart’nots and the Origin of Chiristian Architecture in Armenia”, *The Art Bulletin*, Vol. 54, No. 3
- Kurkjian, V. M., (1958), *A History of Armenia*,Armenian General BenevolentUnion of America
- Land, D. M., (1985), “The Bagratids in Armenia and Georgia”, *Journal of Armenian Studies*, Vol II, no: 1
- Mahe, J. P., Faucherre, N., Karamağaralı, B. ve Dangers, P., (1999), *L'enceinte urbaine d'Ani (Turquie orientale) : problèmes Chronologiques*”, *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 143e année, N.
- Marr, N. Y., (1921), “Ani, la ville arménienne en ruine, d’après les fouilles de 1892-1893 et de 1904-1917”, *Revue des Etudes Arméniennes*
- Marr, N. Y., (1934), *Ani İstoria Goroda Paskopki Na Meste Gorodişa (Ani Şehrinin Belgesel Tarihi ve Şehir Yatağında Yapılan Kazılar)*, Leningrad-Moskova (Rusça)
- Marr, N., (1934), *Language and Society*, State Academy of the History of Material Culture
- Orbelli, I., (1966), *Corpus Inscripticorum Armenicarum I*, Erivan
- Ostrogorsky, G., (1991), *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), TTK Yayınları, Ankara
- PROMET Proje Mimarlık Restorasyon Taah. Tic. Ltd. Şti, (2006), Kars İli, Ani Örenyeri’nde Yer Alan Tigran Honents Kilisesi (Boyalı Kilise) ve Ebu’l Manuchery Camii, 2006 Yılı Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Ve Yapısal Güçlendirme Projeleri Yapımı İşi Jeolojik Raporu (Avan), ..
- Sevim, A., (1988), *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086’ya Kadar)*,TTK. Yayınları, Ankara
- Sözen, M., (2009), *Kuzey Anadolu’da Mimari*, Milli Reasürans T.A.Ş, İstanbul

Thierry, J. M.- Thierry N, (1993), l'Eglise Saint Gregoire de Tigran Honenc' a Ani (1215), Louvain-Paris

Toromanian, T., (1942), Ermeni Mimarisi İçin Materyaller I, Erivan (Ermenice)

Toumanoff, C., (1966), "Armenia and Georgia", içinde The Cambridge Medieval History, (Ed. J. M. Hussey), vol. IV, part I, Cambridge

Tuncel M., (1992), "Aras Nehri ve Siyasi Sınır Olarak Tarih Boyunca Oynadığı Rol", Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu (Kars-Subatan 17-21 Haziran 1991), Kars Valiliği ve Atatürk Üniversitesi Yayını, Ankara

Uluhogian, G., (1992), "Les Églises d'Ani d'Après le Témoignage des Inscriptions", Revue des Études Arméniennes

Urfalı Mateos, (1987), Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. H. D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurer ve M. H. Yınanç, (2000), Ankara

Yıldız, H. D., (1985), "10. Yüzyılda Türk-Ermeni Münasebetleri", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara

2. Yönetim Planına Zemin Hazırlayan Diğer Çalışmalar

AKS Planlama Mühendislik Ltd. Şti. (2012) Kars Merkez Ani Şehri Koruma Amaçlı İmar Planı ve Çevre Düzenleme Projesi Araştırma Raporu

Aküzüm, A. (2003) "Türk Turizmi İçinde Kültür Turizminin Yeri ve Bir Alan Çalışması Olarak Ani Antik Kenti'nin İstanbul'daki A Grubu Seyahat Acenteleri Tarafından Pazarlanması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Are Jeoteknik Müh. Müş. Ltd. Şti., (2011) Kars İli, Merkez İlçesi, Ocaklı Köyü Ani Harabeleri Koruma Amaçlı İmar Planına Esas Jeolojik-Jeoteknik Etüt Raporu

Ercan, T., Fujitani, T., Matsuda J.I., Notsu K., Tokel S., Ui T., (1990), "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Neojen-Kuvaterner Volkanitlerine İlişkin Yeni Jeokimyasal, Radyometrik Ve İzotopik Verilerin Yorumu", MTA Dergisi 110, 144-163,

Güzel, M., (2006), "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Uyum (Siyasi, Enerji, Ekonomik ve Kültürel Boyut)", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara

Keskin, M., (1998), "Erzurum - Kars Platosunun Çarpışma Kökenli Volkanizmasının Volkanostratigrafisi ve Yeni K/Ar Yaş Bulguları Işığında Evrimi", MTA Dergisi 120, 135-157,

Şaroğlu, F. ve Yılmaz, Y., (1986), "Doğu Anadolu'da Neotektonik dönemdeki jeolojik evrim ve havza modelleri", MTA Dergisi 107,73-93.,

Şaroğlu, F. ve Yılmaz, Y., (1984), Doğu Anadolu'nun neotektoniği ve ilgili magmatizması: Ketin Sempozyumu bildirileri, 149-162.

Yılmaz, Y., (1984), “Türkiye'nin jeolojik tarihinde magmatik etkinlik ve tektonik evrimle ilişkisi”, TJK Ketin Simpozyumu bildirileri, 63-81.

Orbaşlı, A., ve Şahin S. Z., (2010), Ani Örenyeri Yönetim Planı Çerçeve Geliştirme Çalışması Sonuç Raporu

MDGF, (2010), “Kars İlinde Turizm Sektörünün Analizi ve Ön/Taslak Stratejik Çerçeve”, Kültür ve Turizm Bakanlığı

14.06.2006 tarihli “Kars İli Örenyeri Danışma Kurulu Raporu”

3. İnternet Siteleri

Doğu Aadoluda Kültür Turizmi için İttifaklar Birleşmiş Milletler Ortak Programı
www.kultur.mdgf-tr.org

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
<http://www.ani.gov.tr/tarihce.asp> (Son Erişim 23.03.2012;)
<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/belge/1-45478/eski2yeni.html>

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü
<http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/dosya/1-245938/h/turizmraporu2009.DOC>
<http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/belge/1-63767/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>
<http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html>
<http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf>

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP)
http://www.dap.gov.tr/content/DAP/DAPANAPLAN/PDF/yonetici_Ozeti.pdf

Kars Valiliği, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Kars İli Çevre Durum Raporu
http://www.csb.gov.tr/db/ced/editedosya/Kars_icdr2013.pdf (Son Erişim 28.02.2011)

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Tarihsel Depremler
<http://www.deprem.gov.tr/sarbis/Veritabani/Tarihsel.aspx> (Son Erişim 28.02.2011)

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Dünya ve Türkiye’de Tarihsel ve Aletsel Depremler
<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/11191.pdf> (Son Erişim 2.3.2011)

MTA Genel Müdürlüğü
http://www.mta.gov.tr/mta_internet/kutuphane/mtadergi/32_9.pdf (Son Erişim 23.03.2012)

<http://www.mta.gov.tr/v1.0/bolgeler/van/kars.htm> (Son Erişim 28.02.2011)

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Devlet Demir Yolları İşletmesi Genel M¼d¼rl¼ę¼
<http://tcdd.net/baku-tiflis-kars-demiryolu-projesi-tcdd-net-haber>

T¼rkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi 2023

[http://www.trakya2023.com/uploads/docs/T¼rkiye%202023%20Ulařım%20ve%20İletiřim%20Stratejisi%20\(2011-2023\).pdf](http://www.trakya2023.com/uploads/docs/T¼rkiye%202023%20Ulařım%20ve%20İletiřim%20Stratejisi%20(2011-2023).pdf)

Çeşitli internet siteleri

<http://www.cografya.gen.tr/tr/kars/>

<http://www.karayolları.gov.tr>

http://www.karskentrehberi.com/iklim_bitki_ortusu_goller.asp

EK-1: BİBLİYOGRAFYA

SEYAHATNAME

- BORE, E., 1840, Correspondance et mémoires d'un voyageur en Orient, Paris.
- BORE, E., 1843, "Les Ruines d'Ani", Le Correspondant, Paris: 289-328
- BROSSET, M., 1849, Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie exc cut  en 1847-1848, St. Petersburg.
- BROSSET, M., 1860, Les Ruines d'Ani, Capitale de l'Arménie Sous Les Rois Bagratides, Aux Xe et XIe S., I, St. Petersburg.
- BROSSET, M., 1860, Ruines d'Ani Capitale de l'Arménie Sous Les Rois Bagratides, Aux Xe et XIe S; Histoire et Description, Atlas, St. Petersburg.
- BROSSET, M., 1861, Les Ruines d'Ani Capitale de l'Arménie Sous Les Rois Bagratides, Aux Xe et XIe S; Histoire et Description II, St. Petersburg.
- BRYCE, J., 1878, Transcaucasia and Ararat: Being Notes of a Vacation Tour in the Autumn of 1876, London.
- CLAVIJO, R. G., 1928, Embassy to Tamerlane 1403-1406, (İspanyolca'dan İngilizce'ye ev. G. L. Strange), London.
- CLAVIJO, R. G., 2004, The Broadway Travellers: Embassy to Tamerlane: 1403-1406, Oxon.
- GEMELLI C., 1788, Collection de tous les voyages faits autour du monde, II, Paris.
- HAMILTON, W. J., 1842, Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: with some account of their antiquities and geology, I, London.
- LYNCH, H. F. B., 1901, Armenia, Travels and Studies, London.
- MONTEITH C., 1833, "Journal of a Tour through Azerdbijan and Shores of the Caspian", The Journal of Royal Geographical Society, 3: 1-58.
- MURAVYEV, A., 1848, Gurziya i Armeniya, Sent Petersburg.
- PETZHOLDT, A., 1866, Der Kaukasus: Eine naturhistorische so wie land-und forstwirthschaftliche Studie (ausgeführt im Jahre 1863 und 1864), Leipzig.
- PORTER, R., 1821, Travelsin Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia, etc., during the years 1817, 1818, 1819 and 1820, I, London.
- RABBAN SAVMA-MARCOS, 1928, The Monks of Kublai Khan, Emperor of China, (S ryanice'den ev: Sir E. A. Wallis-Budge, K.) London.
- SMITH, E.-H.G.O. DWIGHT, 1834, Missionary Researches in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, London.
- THIELMANN M., 1875, Journey in the Caucasus, Persia and Turkey in Asia,(İng. ev. C. Heneage), London.
- TEXIER, C., 1842, Description de l'Armenie, la Perse et la Mesopotamie, Paris.

- USSER, J., 1865, A journey from London to Persepolis: including wanderings in Daghestan, Georgia, Armenia, Kurdistan, Mesopotamia, and Persia, London.
- VILLARI, L., 1906, Fire and Sword in The Caucasus, London.
- WILBRAHAM, C. R., 1938, Travels in the Trans-Caucasian provinces of Russia, and along the southern shore of the lakes of Van and Urumiah, in the autumn and winter of 1837, London.
- WILLIAM of RUBRUCK, 1900, The journey of William of Rubruck to the eastern parts of the world. 1253-55, (Ed. William Woodville Rockhill), London.
- VON POSER, 1675, Reise von Constantinopel, aus durch Bulgarien, Armenien, Persien und Indien, Jena.

TARİH

- ABBOTT, K. E., 1842, “Notes of a Tour in Armenia in 1837”, Journal of the Royal Geographical Society, 12: 207-220.
- ABICH, H, 1896, Aus kaukasischen Landern I, Wien.
- ABRAHAM de CRETE, 1999, The Chronicle of Abraham of Crete: Patmutiwn of Katoghikos Abraham Kretatsi, (İng. Çev. G. A. Bournoutian), Costa Mesa, California.
- ABRAHAM de CRETE, 1876, “Histoire d’Ani”, Collection d’historiens arméniens, II, (Fr. Çev. M. F. Brosset), Saint Petersburg, 330-335.
- ACOGH’IG de DARON, 1883, Histoire universelle par Étienne Acogh’ig de Daron, (Haz. Dulaurier), Paris.
- ALISHAN, G., 1881, Shirak, Venice (Ermenice).
- ALİ EL HÜSEYİNİ, 1999, Ahbârü’ d-devleti’s-Selçukiyye, (Çev. N. Lügal), TTK Yayınları, Ankara.
- ARISTAKES DE LASTIVERTS, 1973, Récit des malheurs de la nation arménienne, (Rusça’dan Fransızca’ya Çev. M. Canard-H. Berbérian), Bruxelles.
- ARISTAGES LASTIVERTC’I, 1985, Aristakes Lastivertc’i’s History, (Trans. R. Bedrosian), NewYork.
- ARPEE, L., 1946, A History of Armenian Christianity From the Beginning to Our Own Time, NewYork: The Armenian Missionary Association of America.
- AZİZ, S. ATİYA, 2005, Doğu Hıristiyanlığı Tarihi, (Çev. N. Hiçyılmaz), İstanbul.
- BARTOLD, W., 1931, “İlhanlılar Devrinde Mali Vaziyet”, Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası, 1: 137-139.
- BECEJCHKIAN, M., 1830, Polonya ve Başka Yerlere Yerleşmiş Ermenilerin Atalarının Geldiği Ani Şehri Tarihi, Venedik, (Ermenice).
- BURHANEDDİN ANEVİ, 1943, Enis ül-kulûb, (Yay. F. Köprülü), Belleten 27.

- CANARD, M., 1965, “La Campagne Arménienne du Sultan Salguçide Alp Aslan et la Prise d'Ani en 1064”, Revue des Études Arméniennes, 2.
- CHARANIS, P., 1963, The Armenians in the Byzantine Empire, Lisboa: Livraria Bertrand, Armenian Library of the Calouste Gulbenkian Foundation.
- COWE, S. P., 2000, “Relations Between the Kingdoms of Vaspurakan and Ani” içinde Armenian Van/Vaspurakan, California: Mazda Publishers.
- DÉDEYAN, G., 2001, “Le royaume des Bagratides du Širak: entre Byzance et le califat (884-1045)”, Ani capitale de l'Arménie en l'an mil, Paris, 68-85.
- DER NERSESSIAN, S., 1969, The Armenians, London: Thamesand Hudson.
- DOSTOURIAN, A. E., 1985, “The Fall of the Armenian Kingdoms of Vaspourakan and Ani: A Twelfth Century Account by Matthew of Edessa”, Journal of Armenian Studies, vol. II, No: 1, Spring-Summer.
- GEWOND, 2006, Gewond's History, (Trans. R. Bedrosian), New Jersey.
- GORDON, C. G., 2005, General Gordon's letters from the Crimea, the Danube, and Armenia, Aug. 18, 1854, to Nov. 17, 1858, (Ed. D.C. Boulger), London.
- GREGORY ABÛ'L-FARAC, 1987, Abû'l-Farac Tarihi I, (Çev. Ö. R. Doğrul), Ankara.
- GROUSSET, R., 1946, L'Empire du levant, Paris.
- GROUSSET, R., 1995, Histoire de L'Armenie, Paris.
- GROUSSET, R., 2005, Başlangıcından 1071'e Ermeni Tarihi, (Çev. S. Dolanoğlu), İstanbul.
- HILD, F.-RESTLE, M., 1981, Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos), Tabula Imperii Byzantini 2, Wien: Verlagdes Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1981.
- HONIGMANN, E., 1970, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, (Çev. F. Işıltan), İstanbul.
- KAFESOĞLU, İ., 1992, Selçuklu Tarihi, İstanbul
- KAŞGARLI, M. A., 1991, “Bizans'ın Ermenilere Verdiği Unvan ve Payeler”, X. Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KEVORKIAN, R., 2001, “Le Širak et l'Arménie chez les géographes médiévaux arabes et latins”, Ani-Capitale de l'Arménie en l'An Mil, (Ed. K. Raymond), Paris: 22-31.
- KEVORKIAN, R., 2001, “Ani et l'Arménie médiévale chez les historiens Arméniens arabes et byzantins”, Ani-Capitale de l'Arménie en l'An Mil, (Ed. K. Raymond), Paris: 32-39.
- KIRZIOĞLU, F., 1953, Kars Tarihi, İstanbul.
- KIRZIOĞLU, F., 1971, “Selçukluların Ani'yi Fethi ve Buradaki Selçuklu Eserleri”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 2: 111-139.
- KIRZIOĞLU, F., 1982, Ani Şehri Tarihi 1018-1236, Ankara.
- KIRZIOĞLU, F., 1983, “Selçuklular'dan Önce “Armenya”ya/Yukarı-Eller'e Hakim Olanlar (M.Ö.-IV. Bin-M.S. 1064)”, Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu, İzmir.

- KIRZIOĞLU M. F., 1986, “Belgelerle Selçuklu Fethinden Önceleri Türklerin Armenya’da Yaşadığını Gösteren Kaynaklar”, BTTD, Sayı: 22, İstanbul, s. 45-51.
- KIRAKOS GANJAKETS’I, 1986, History of Armenians,(Trans. Robert Bedrosian, NewYork.
- KNIGHT, C., 1854, “Anni”, The English Cyclopedia, 379.
- KNIGHT, C., 1854, “Armenia”, The English Cyclopedia, 505-526.
- KÖKTEN, İ. K., 1944, “Ortadoğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, Belleten, 8: 659-680.
- KUZUCU, K., 2006, “Sultan Abdülmecid’in Ani Şehrini Canlandırma Girişimi”, Kars “Beyaz Uykusuz Uzakta”, (Haz. F. Özdem), İstanbul, 275-281.
- KURKJIAN, V. M., 1958, A History of Armenia,Armenian General BenevolentUnion of America 1958.
- LANG, D.M., 1970, Armenia: Cradle of Civilization, London: George Allen & Unwin.
- LANG, D. M., 1985, “The Bagratids in Armenia and Georgia”, Journal of Armenian Studies,Vol. II, No: 1, pp. 35-46.
- LIBEAR F. (Ed), 1851, “Armenia”, Encyclopædia Americana, Boston, 371-372.
- MANANDIAN, H., 1965, The Trade and Cities of Armenia in Relation to Ancient World Trade, Lisbonne.
- MINORSKY, V., 1953, Studies in Caucasian History, London.
- MÜVERRİH VARDAN, 1937, “Türk Futuhatı Tarihi (889-1269)”, (Çev. H. D. Andreasyan), Tarih Semineri Dergisi, 1/2: 154-255.
- OSTROGORSKY, G., 1991, Bizans Devleti Tarihi, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara.
- PASDERMADJIAN, H., 1949, Histoire de L’Arménié de plus les Origines jusqu’au Traité de Lausanne, Paris.
- SADIK İSVAHANİ, 1832, The Geographical Works of Sadık İsfahani, (Farsça’dan İngilizce’ye Çev. J.C.), (Ed. William Ouseley), London.
- SAINT-MARTIN,J., 1818, Mémoires historiques et géographiques sur l’Arménie, Paris.
- SCHLUMBERGER, G. 1896, L’epoque Byzantine a la Fin du X. Siecle, Paris.
- SEVİM, A., 1988, Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086’ya Kadar),TTK. Yayınları, Ankara.
- SHEIL, L.,1856, Glimpses of Life and Manners in Persia, London.
- TOUMANOFF, C., 1966, “Armenia and Georgia”, içinde The Cambridge Medieval History, (Ed. J. M. Hussey), vol. IV, part I, Cambridge.
- TUNCEL M., 1992, “Aras Nehri ve Siyasi Sınır Olarak Tarih Boyunca Oynadığı Rol”, Yakın Tarihimize Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu (Kars-Subatan 17-21 Haziran 1991), Kars Valiliği ve Atatürk Üniversitesi Yayını, Ankara.
- TURAN, O., 1993, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul.

- URFALI MATEOS, Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (Çev. H. D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurer, Notları Çev. M. H. Yinanç), Ankara 1987.
- VAHRAMIAN, H., 1984, "Brief Chronological History", Documents of Armenian Architecture Ani, Venezia, 16-21.
- YILDIZ, H. D., 1985, "10. Yüzyılda Türk-Ermeni Münasebetleri", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumunu İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara.

MİMARİ

- AGABABYAN, E., 1950, The Composition of the Domed Structures of Georgia and Armenia, Erevan, (Rusça).
- AKÇAY, İ., 1964, "Ani'de Türk Eserleri", Türk Kültürü, 22, Ankara, 155-159.
- ANONİM, 1843, "Ani Church in Armenia", The Civil engineer and architects' journal, scientific and railway gazete, 6: 182-185.
- ANONİM, 1885, "The Ruins of Ani", The Graphic, September 26.
- ARAKELYAN, B., 1971, L'Art Decoratif de l'Armenie Medievale, Leningrad.
- BACHMANN, W., 1913, Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan, Leipzig.
- BALAKYAN, K. V., 1910, Resimlerle Ani Harabeleri, İstanbul.
- BALKAN, K.-O. SÜMER, 1967, "1965 Yılı Ani Kazıları Hakkında Kısa Rapor" Türk Arkeoloji Dergisi, XIV, 103-118. Ankara.
- BALKAN, Kemal, 1968, "Ani'deki İki Selçuklu Hamamı. 1965 Kazı Raporu", Anadolu, 12.
- BALKAN, K., 1970, "Ani' de İki Selçuklu Hamamı", *Anadolu (Anatolia)*, XII (1968), Ankara
- BALKAN, Kemal, 1981, "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Adı Anılan İki Selçuklu Parası", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1: 45-54.
- BALTRUSAITIS, J., 1929, Etudessur l'art medievale en Georgie et en Armenie, Paris: Libr. E. Leroux.
- BARTHOLD, W., 2001, "Ani" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt.1 MEB Yayınları, Eskişehir, 2001 s.435-437
- BASMADJIAN, K. J., 1904, Souvenir de Ani, Paris.
- BASMADJIAN, K., 1926, Masters of Ancient Armenian Art, Paris, (Ermenice).
- BASMADJIAN, K. J., 1931, "Les Inscriptions Armeniennes d'Ani", Revue de l'Orient Chrétien, Paris.
- BELLİ, O., 2006, "Kafkasya'nın Batıya Açılan En Büyük Kapısı: Ani Kalesi ve Kenti", Serhat Kültür, Mayıs Haziran, s. 2-6.

- BELLİ, O., 2007, “M.Ö. I. Binyılın İlk Yarısında Urartu Krallığı ile Kars Bölgesi Arasındaki Siyasal ve Kültürel İlişkiler”, KARS - 2. Kent Kurultayı Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz, Editör: Oktay Belli, Kars Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, s. 91-110
- BUNIATOV, N.-J. JARALOV, 1950, The Architecture of Armenia, Moscow, (Rusça).
- COWE, S. P. (ed.), 2001, Ani: World Architectural Heritage of an Armenian Capital, Sterling, Virginia.
- CUNEO, P., 1970, Les Ruines de la ville d’Ani, Louvain.
- CUNEO, P., 1970, “Les Ruines de la Ville d’Ani”, Monumentum, V, 48-71.
- CUNEO, P., 1977, L’architettura della scuola regionale di Ani nell’Armenia medievale, Rome.
- CUNEO, P., 1978, Le scuole Regionali del l’Architettura Armenia, Venezia.
- CUNEO, P., 1984, “The architecture of the city of Ani”, Documents of Armenian Architecture Ani, Venezia, 5-11.
- CUNEO, P., 1984, Documents of Armenian Architecture, volume 12: Ani, Milan.
- CUNEO, P., 1988, Architettura armena, Rome.
- ÇORUHLU, Y., 2009, “Yeni Dönem Ani Kazıları 2006-2007 Çalışmaları” 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Ankara, 301-326.
- ÇORUHLU, Y., 2010, “Kars/Ani Kazıları 2008 Yılı Çalışmaları”, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, III, Ankara, 145-178.
- ÇORUHLU, Y., 2011, “Kars/Ani Kazıları 2009 Yılı Çalışmaları”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Ankara, 178-197.
- ÇUBINAŞVILI, G., 1968, "Forschungen zur Armenischen Architektur", Bedi Kartlisa, XXV, 44-84.
- DE MAFFEI, F., 1973, "L'Origine della cupola armena", Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina, 20, 287-307.
- DJANPOLADYAN, H. M., 1958, “The Sphero-Conical Vessels Found in Dvin and Ani”, Sovetskaya Arheologiya, 1: 201-213.
- DJANPOLADYAN, H. M., 1982, The Sphero-Conical Vessels Found in Dvin and Ani, Erevan.
- DONABEDIAN, P., 1991, “Le point sur l’architecte arménien Trdat-Tiridate”, Cahiers Archéologiques, 39.
- DONABEDIAN, P.- J. M. THIERRY, Armenian Art, New York: 1987.
- FERGUSSON, James, 1867, A history of architecture in all countries, from the earliest times to the present day, London.
- GHIPCHIDZE, D. A., 1972, The Underground Habitations of Ani (Materials from the 14th Archaeological Campaign at Ani in 1915), Yerevan, (Rusça).
- GORDEEV, D., 1937, Historical Monumentsof Soviet Armenia, Erevan, (Ermenice).

- GÖYMEN, N. E., 2003, Ani'de Dükkân Kelimesi İçeren Yapı Kitabeleri, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mezuniyet Tezi.
- GREENWOOD, T., 2004, "A Corpus of Early Medieval Armenian Inscriptions", *Dumbarton Oaks Papers*, 58: 27-91.
- GRIGORIAN, G., 2002, *Donations to the Churches and Monasteries of Ani*, Yerevan.
- GUTSCHOW, N. D., 1967, *Kirchen im Türkischen Armenien und Georgien*, Darmstadt.
- GÜLER, A., 1964 "Ani, Ghost Capital of the Ancient Kingdom of Armenia", *Architectural Review*, London.
- GÜNDOĞDU, H., 2006, "Kültürlerin Buluştuğu Bir Ortaçağ Şehri: Ani", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 17, Erzurum, 51-84.
- HAROUTUNYAN, V. M., 1964, *Ani Kaghak (The City of Ani)*, Yerevan, (Ermenice).
- İŞLER, B., 2002, "Ani'de Orta Çağ Yapılarının Duvar Malzemesine Göre Değerlendirilmesi", *VI. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, (Kayseri 8-10 Nisan 2002)*, Kayseri, s. 443-453
- KALANTAR, A., *Armenia from the Stone Age to the Middle Ages*, (Karakhanian, G., ed., Gurzadyan, V. G., trans.) Paris: 1994.
- KARACA, Y., 2004, *Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- KARAKAYA, E., 1991, "Zwei Seldschukische Moscheen in Ani", *TTOK Belleteni*, 79/358: 38-41.
- KARAMAĞARALI, B., 1993, "1991 Ani Kazıları", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 509-538.
- KARAMAĞARALI, B., 1995, "Ani Ulu Cami (Manuçehr Camii), 9. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi, 323-338, Ankara.
- KARAMAĞARALI, B., 1996, "1992-1994 Ani Kazıları", *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 493-512.
- KARAMAĞARALI, B., 1997, "1995 Ani Kazısı", *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 577-589.
- KARAMAĞARALI, B., 1998, "Ani Tarihi ve Kazılarına Toplu Bir Bakış", *Sanat Tarihi Dergisi*, IX, İzmir
- KARAMAĞARALI, B., 1998, "Ani", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 102-103.
- KARAMAĞARALI, B., 2000, "1998 Ani Kazısı", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 431-437.
- KARAMAĞARALI, B., 2000, "1999 Yılı Ani Kazıları", *IV. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (Van, 24-27 Nisan) Van
- KARAMAĞARALI, B., 2003, "2000-2001 Yılı Ani Kazısı", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 233-242.
- KARAMAĞARALI, B., 2005, "2002-2003 Ani Kazıları", *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 311-318.

- KARAMAĞARALI, B. ve YAZAR T., (2007), “Ani Kazısı Buluntuları”, *Anadolu’da Türk Devri Çini ve Keramik Sanatı*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- KARAPETIAN, S. (Ed.), 2011, Ani 1050, Yerevan.
- KAZARYAN, A., 2011, “Blind Arcade of the 10th-11th Centuries Churches of the Architectural Schools of Ani and Tuscany: Comparative Analysis”, International Conference dedicated to the 1050th Anniversary of the Declaration of Ani as a Capital of the Bagratide Kingdom, November 15-17, Yerevan.
- KHATCHATRIAN, A., 1950, “Les Origines de la Cathedrale d’Ani”, Actes du VIe Congress International D’Etudes Byzantines, I, Paris, 201-208.
- KHATCHATRIAN, A., 1966, “Ani”, Reallexikon zur Byzantinischen Kunst, I, Stuttgart, 158-170.
- KLEINBAUER, E., 1972, “Zvart’nots and the Origin of Christian Architecture in Armenia”, The Art Bulletin, Vol. 54, No. 3, 245-262.
- KOCH, K., 1846, Wanderungen im Oriente während der Jahre 1843 und 1844-Reise im pontischen Gebirge und Türkischen Armenien, Weimar.
- MAHE, J. P.-N. FAUCHERRE-B. KARAMAĞARALI-P. DANGLES, 1999, L’enceinte urbaine d’Ani (Turquie orientale) : problèmes Chronologiques”, Comptes rendus des séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 143e année, N. 2: 731-756.
- MARANCI, C., 2001, Medieval Armenian Architecture: Constructions of Race and Nation, Leuven: Peeters.
- MARANCI, C., 2003, "The Architect Trdat: Building Practices and Cross-Cultural Exchange in Byzantium and Armenia", Journal of the Society of ArchitecturalHistorians, 62/3, 294-305.
- MARANCI, C., 2006, "Building Churches in Armenia: Art at the Borders of Empire and the Edge of the Canon", The Art Bulletin, 88, 656-75.
- MARR, N. Y., 1906, Kritikii Katalog Aniiskago Muzeya, Sent Petersburg.
- MARR, N. Y., 1915, Monuments of Armenian Architecture. Ani, the Palatine Church, Petrograd, (Rusça).
- MARR, N.Y., 1916, Description of the Palatine Church of Ani, Petrograd, (Rusça).
- MARR, N. Y., 1921, “Ani, la ville arménienne en ruine, d’après les fouilles de 1892-1893 et de 1904-1917”, Revue des Etudes Arméniennes, 1: 395-410.
- MARR, N. Y., 1934, Ani İstoria Goroda Paskopki Na Meste Gorodişa (Ani Şehrinin Belgesel Tarihi ve Şehir Yatağında Yapılan Kazılar), Leningrad-Moskova (Rusça).
- MATEVOSSIAN, K., 1997, Ani: Religious-Ecclesiastical Life and Manuscriptural Inheritance, Yerevan, (Ermenice, İng. özet).
- MNATSAKANIAN, S. K., 1971, Zvartnots and Monuments of the Same Type, Moscow, (Rusça).
- MNATSAKANIAN, S. K., 1969, Nikolai Marr and Armenian Architecture, Yerevan, (Ermenice).

- MUSHELYAN, X. A., 1984, "Bilan Comparé des Découverts Numismatiques à Ani et à Dvin", Revue des Études Arméniennes, XVIII, 461-469.
- ORBELLI, I., 1910, Catalogue of the Ani Museum of Antiquities, St. Petersburg, (Rusça).
- ORBELLI, I., 1910, Little Guide to Ani, St. Petersburg, (Rusça).
- ORBELLI, I., 1966, Corpus Inscriptorum Armenicarum I, Erivan.
- OUOSK'HERDGAN, J., 1824, "Twenty-eight Armenian Inscriptions", (Çev. M. Klaproth), The Asiatic journal, 18: 258-262.
- PARSEGHIAN, V. L., 1980-90, Armenian Architecture: A Documented Photo-Archival Collection on Microfiche, 1-6, Switzerland.
- POPE, A. U., 1948, "Iranian and Armenian Contributions to the Beginnings of Gothic Architecture", Armenian Quart, I/2.
- SAĞIR, G., 2008, "Kars ve Çevresi Kral Abas (928-953) Dönemi Kiliseleri: "Surp Arak'elots Kilisesi" ve "Kümbet Kilise", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- SAKISSIAN, A., 1935, Tissus royaux arméniens des Xe, XIe et XIIIe siècles, Paris.
- SAKISSIAN, A., 1940, Pages d'art arménien, Paris.
- SINCLAIR, T.A., 1989, Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey, I-II, London.
- SOLMAZ, G., 2000, "Ortaçağ'da Ani Kalesi", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 6: 131-148.
- STRZYGOWSKI, J., 1918, Die Baukunst der Armenier und Europa, Vienna.
- ŞELKOVNIKOV, B. A., Polivnaya Keramika İz Paskopok Goroda Ani, Erivan 1957.
- TAYLOR, A., 2001, "The Walls of Ani: Signs as Function", S. Peter Cowe (ed.), Ani: World Architectural Heritage of a Medieval Armenian Capital, Leuven, 69-76.
- THIERRY, J. M.-N. THIERRY, 1960, "Ani, ville morte du Moyen Age arménien", Jardin des arts, 65, 132-145.
- THIERRY, J. M.-N. THIERRY, 1993, l'Eglise Saint Gregoire de Tigran Honenc' a Ani (1215), Louvain-Paris.
- THIERRY, M., 1994-1995, "Fouilles Turques Recentes a Ani", Revue des Etudes Arméniennes, 25, Paris, 439-449.
- TOKARSKY, N., 1946, Architecturein Ancient Armenia, Erevan, (Rusça).
- TOKARSKI, N. M., 1973, The Architecture of Armenia, 4th-14th Centurie., Yerevan, (Rusça).
- TOROMANIAN, T., 1942, Ermeni Mimarisi İçin Materyaller I, Erivan (Ermenice).
- TOROMANIAN, T., 1948, Ermeni Mimarisi İçin Materyaller II, Erivan (Ermenice).
- TOROMANIAN, T., 1984, Zvartnots and Gagikashen, Yerevan, (Ermenice).
- TUĞLACI, P., 1984, Arpaçay ve Yöresi, İstanbul.

- ULUHOĞIAN, G., 1992, “Les Églises d'Ani d'Après le Témoignage des Inscriptions”, Revue des Études Arméniennes, 23: 393-417.
- UTUDJIAN, E., 1965, Armenian Architecture, Paris.
- UTUDJIAN, E., 1968, Armenian Architecture, 4 th to 17 th Century, Paris.
- VRUYR, A., 1964, Anium (At Ani), Yerevan, (Ermenice).
- YAZAR, T.,-T. DEĞİRMENCİ, 1998, “Ani Kazılarında Ele Geçen Baskı Teknikli Sırsız Seramikler”, I. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları Sempozyumu 9-11 Nisan 1997, İzmir (Bildiriler), İzmir, 151-161.

EK-2: KARS OCAKLI KÖYÜ HANEHALKI ANKETİ RAPORU

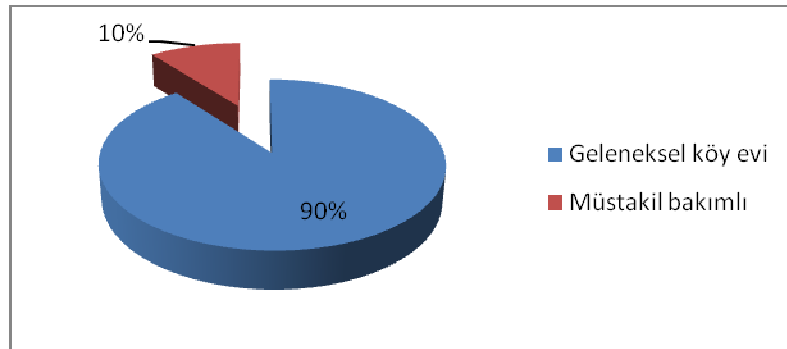
Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı kapsamında, Ocaklı Köyü'ndeki sosyo-ekonomik yapıyı anlamayı ve beklentileri ortaya koymayı amaçlayan 77 haneyi kapsayan bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu anket çalışmasının SPSS programı temel alınarak yapılan analizine göre ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir:

- Ocaklı Köyü nüfusunun cinsiyet ve eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde, nüfusun çoğunluğu ilköğretim mezunu düzeyinde olup, yaklaşık %8'i hiç okuma yazma bilmemektedir.

Tablo 1: Ocaklı Köyü Nüfusunun Eğitim Durumu

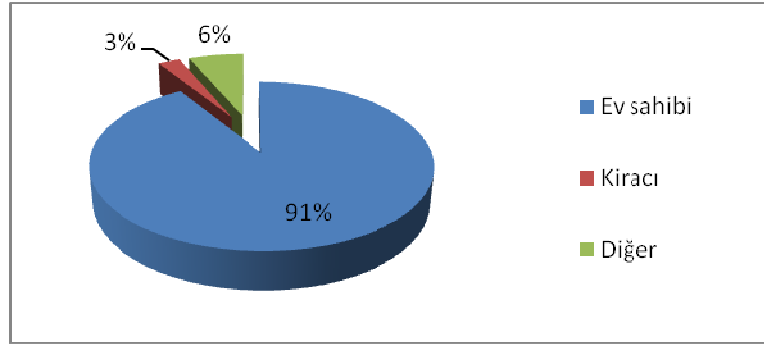
En son bitirilen okul	Nüfus		
	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma yazma bilmeyen	4	29	33
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	4	13	17
İlkokul mezunu	75	109	184
İlköğretim mezunu	102	42	144
Ortaokul veya dengi okul mezunu	10	5	15
Lise veya dengi okul mezunu	16	5	21
Yüksekokul mezunu	1	0	1
Bilinmeyen	11	14	25
TOPLAM	223	217	440

- Ankete göre oturulan konutların %90'ı (69 kişi) geleneksel köy evi, %10'u (8 kişi) müstakil bakımlı evdir (Grafik 1).

Grafik 1: Oturulan Konut Tipi

- Oturulan konutun mülkiyetine ilişkin soruya %91 (72 kişi) oranında ev sahibi, %3 (2 kişi) oranında kiracı, %6 (5 kişi) oranında ise diğer (tapu başkasına ait, tapu yok) cevapları verilmiştir (Grafik 2).

Grafik 2: Oturulan Konutun Mülkiyeti

- Kira bedelleri ise 120-150 TL olarak belirlenmiştir.
- Ocaklı Köyü'nde yer alan konutların yapım tarihlerine ilişkin anket cevapları Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 2: Konutların Yapım Tarihleri

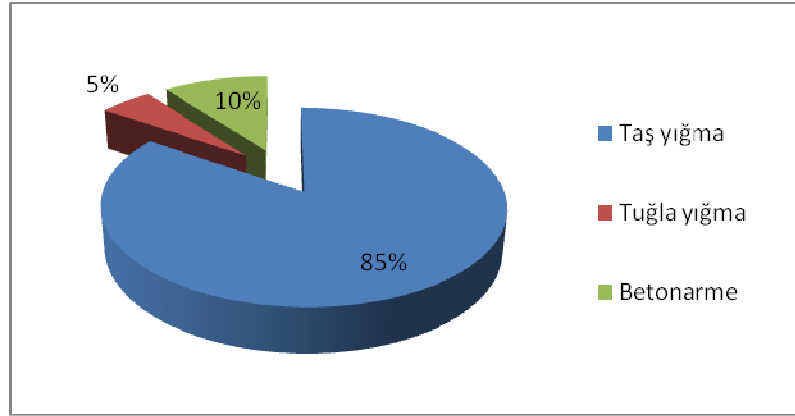
Yapım Tarihleri	Konut	Yüzde
1940 – 1949	1	1
1950 – 1959	28	36
1960 – 1969	18	24
1970 – 1979	7	9
1980 – 1989	5	7
1990 – 1999	7	9
2000 ve sonrası	11	14

- Konutta kaç yıl oturduklarının belirlenmesine ilişkin anket cevapları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Konutta Oturma Süreleri

Konutta Oturma Süresi	Katılımcı Sayısı	Yüzde
1 – 5 yıl	7	9
6 – 10 yıl	8	10
11 – 20 yıl	14	18
21 – 30 yıl	5	7
31 – 40 yıl	12	16
41 – 50 yıl	15	19
50 yıl ve üstü	16	21

- Konutun yapım tekniği %85 (66 kişi) taş yığma, %5 (4 kişi) tuğla yığma, %10 (8 kişi) betonarme olarak belirtilmiştir (Grafik 3).

Grafik 3: Konutun Yapım Tekniği

- Anket yapılan konutların tümünde ısınma amaçlı olarak soba kullanılmaktadır.
- Katılımcılarla yapılan anket sonucu hane halkı büyüklüğü Tablo 4’te yer alan biçimde belirlenmiştir.

Tablo 4: Hane Halkı Büyüklüğü

Hane Halkı Büyüklüğü	Hane Sayı	Yüzde
1-2 kişi	8	10
3-4 kişi	19	25
5-6 kişi	27	35
7-8 kişi	14	18
9-10 kişi	5	7
11-12 kişi	4	5

- Anket sonuçlarına göre 77 haneden sadece 13’ünde el sanatlarıyla uğraşıldığı gözlenmiştir. Genel olarak örgü, dantel ve eliş gibi el sanatları yapılmaktadır. Ayrıca halı dokumacılığı da bilinmesine rağmen imkanlar kısıtlı olduğu için yapılamadığı ifade edilmiştir.
- 77 haneden 17’sinde Ocaklı Köyü dışında mevsimlik işte çalışan kişi olup, yapılan değerlendirme sonucu söz konusu kişilerin genel olarak Ankara, İstanbul ve İzmir’de inşaat ve sanayi sektöründe istihdam edildikleri belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Mevsimlik İşçi Bilgileri

Çalışılan İl	Sektör	Çalışan Sayısı	Yüzde
Ankara	İnşaat	6	35
İstanbul	İnşaat	4	23
İzmir	Sanayi	3	18
Kars	Hizmetler	3	18
Ani Kültürel Peyzajı	Kazı ve Restorasyon	1	6

- Ankete göre 77 hanedeki katılımcılardan 45'inin tarım arazisi olduğu belirlenmiştir. Tarım arazilerinin büyüklükleri 1-9 dekardan 300 dekara kadar değişmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Tarım Arazisi Büyüklüğü

Tarım Arazisi Büyüklüğü	Hane Sayısı	Yüzde
1 – 9 dekar	7	16
10 – 29 dekar	5	11
30 – 59 dekar	14	32
60 – 99 dekar	5	11
100 – 150 dekar	10	22
200 – 250 dekar	2	4
300 dekar	2	4

- Tarım arazilerinin %97,8'inin mülk sahibi, %2,2'sinin ise mülk sahibi ve ortakçı tarafından işletildiği belirlenmiştir. 45 haneden sadece 1'inde tarım arazileri ortakçılar tarafından işletilmektedir.
- Ankete göre Ocaklı Köy'ünde yer alan tüm tarım arazilerinde tahıl üretildiği belirlenmiştir.
- Anketi cevaplandıran 77 haneden 66'sında hayvancılık yapılmakta olup, yapılan hayvancılık türlerine ilişkin bilgilere Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7: Hayvancılık Türü

Hayvancılık Türü	Hane Sayısı	Yüzde
Büyükbaş + Kümes	55	83
Kümes	2	3
Büyükbaş	8	12
Büyükbaş + Küçükbaş + Kümes	1	2

Sahip olunan hayvanlara ilişkin anket sorusunun değerlendirilmesi sonucunda, küçükbaş hayvancılığın sadece tek bir hanede yapıldığı ve 10 adet küçükbaş hayvana sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kümes hayvanları arasında kazlar önemli bir yer tutmaktadır. Sahip olunan kümes hayvanları ile büyükbaş hayvanlara ilişkin değerlere Tablo 8 ve Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 8: Kümes Hayvanı Sayısı

Kümes Hayvanı Sayısı	Hane Sayısı	Yüzde
1 – 5 adet	19	33
6 – 10 adet	18	31
11 – 15 adet	11	19
16 – 20 adet	5	8
21 – 30 adet	4	7
50 adet	1	2

Tablo 9: Büyükbaş Hayvan Sayısı

Büyükbaş Hayvan Sayısı	Hane Sayısı	Yüzde
1 – 5 adet	20	31
6 – 10 adet	30	47
11 – 15 adet	5	8
16 – 20 adet	5	8
21 – 30 adet	4	6

- Sahip olunan taşınmazlara ilişkin yapılan değerlendirme sonucu ankete katılan 77 haneden 13'ünün sahip olduğu herhangi bir taşınmaz bulunmadığı belirlenmiş olup, diğer değerlendirmelere Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10: Sahip Olunan Taşınmazlar

Sahip Olunan Taşınmazlar	Hane Sayısı	Yüzde
Konut	22	28
Konut ve Tarlar	33	43
Konut ve Arsa	3	4
Tarla	2	3
Konut, Tarla ve Arsa	4	5
Herhangi bir taşınmaza sahip olmayan	13	17

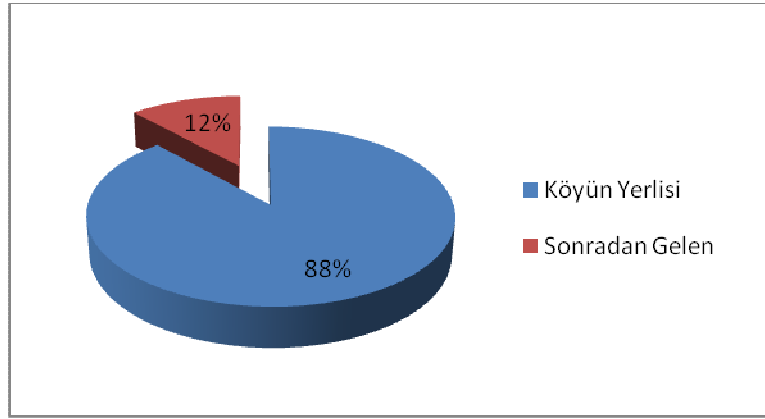
- Kiraya verilen taşınmaz bulunup bulunmadığına ilişkin cevapların değerlendirilmesi sonucunda 77 haneden sadece 2'sinin kiraya verdikleri konutlarının bulunduğu tespit edilmiştir.
- Ocaklı Köyü'nde yer alan hanelerin yıllık gelirlerine yönelik yapılan değerlendirmenin sonucu Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11: Ocaklı Köyü Yıllık Hanehalkı Geliri

Yıllık Gelir (TL)	Hane Sayısı	Yüzde
5 Bin ve altı	41	53
6 – 10 Bin	24	31
11 – 15 Bin	5	7
16 – 20 Bin	3	4
21 – 25 Bin	1	1
Yanıt Vermeyen	2	3
Yardımlarla Geçinen	1	1

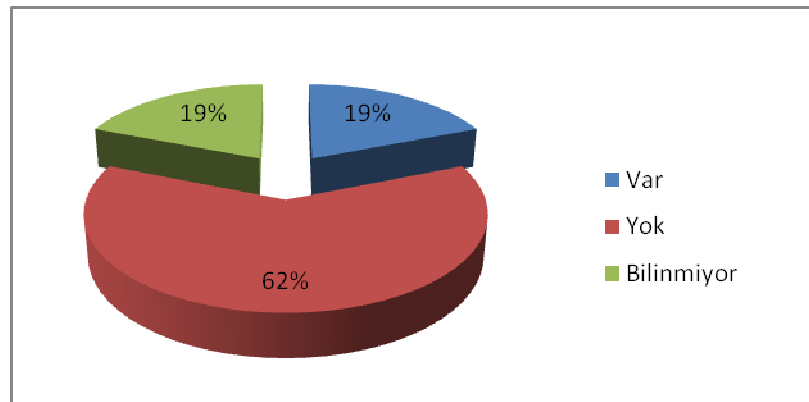
- Ocaklı Köyü'nde yer alan hanelerin ekonomik durumunun belirlenmesi amacıyla sahip olunan eşyalar ile evde yer alması gereken temel kullanımlara ilişkin bir soru da katılımcılara yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu elde edilen bilgiler şöyledir:
 - Köyde yapılan hayvancılıkla paralel olarak 77 haneden 63 (% 82)'ünde ahırın yer aldığı belirlenmiştir.
 - Köyde yapılan tarıma paralel olarak traktör sahipliğinin %51 (39 konut) oranla, %18 (14 konut) orana sahip otomobil sahipliğinden fazla olduğu görülmektedir.
 - 77 konuttan 49 (%64)'unda mutfak evin içerisinde, 17 (%22)'sinde dışarıda yer almaktadır. Geriye kalan 11 (%14) konutta ise ayrı bir mutfak bulunmadığı görülmektedir.
 - 77 konuttan 52 (%68)'sinde tuvalet ev dışında, 20 (%26)'sinde ise ev içerisinde bulunmaktadır.
 - Banyo ise 49 (%64) konutta ev içerisindeyken, 16 (%21) konutta ev dışında yer almaktadır.

- Konutların tümünde elektrik bağlantısı olmakla birlikte, sadece %74 (57 konut)'ü borulu su sistemine bağlıdır.
 - Evlerin tümünde buzdolabı vardır.
 - %97 (75 konut)'sinde televizyon bulunmaktadır.
 - %79 (61 konut)'unda çamaşır makinesi ve %64 (49 konut)'ünde elektrik süpürgesi bulunmaktadır.
 - Kişisel bilgisayar ve bulaşık makinesi gibi elektronik aletlerin sahipliği ise %9 (7 konut) gibi oldukça düşük bir orana sahiptir.
- Anket katılımcılarının (77 kişiden) %88,3 (68 kişi)'ü köyün yerlisi, %11,7 (9 kişi)'si köye sonradan gelmiştir (Grafik 4) .

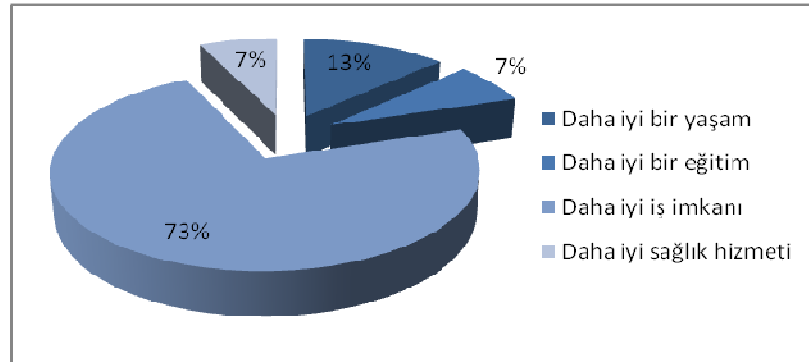
Grafik 4: Köyde Yaşayanların Durumu

- Ocaklı Köyü'ne sonradan yerleşenlerin köye nerden geldiklerini belirlemek amacıyla sorulan soruya 2 kişi Kars ilinin başka ilçelerinden (Digor ve Akyaka), 1 kişi Ağrı'nın köyünden, 6 kişi Kars ilinin başka köylerinden olarak cevap vermiştir.
- Köye sonradan yerleşenlerin Ocaklı Köy'üne gelme nedenleri evlilik olarak belirtilmiştir.
- Ankete katılanların %19 (15 kişi)'unun köyden göç etme isteği varken, %62 (47 kişi)'sinin böyle bir isteği yoktur. %19 (15 kişi)'u da soruya bilinmiyor olarak cevap vermiştir (Grafik 5).

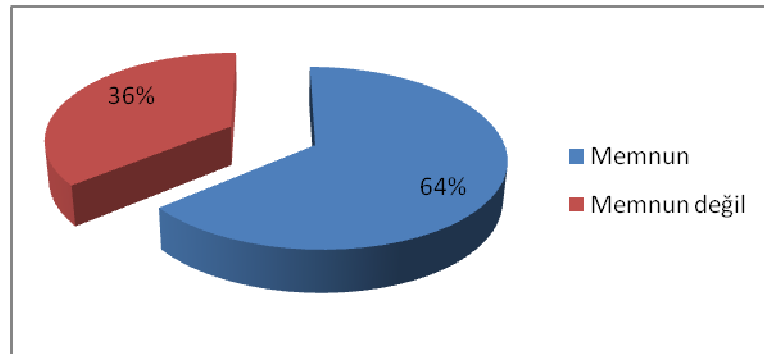
Grafik 5: Ocaklı'dan Göç Etme İsteği

- Köyden göç etmek isteyen 15 kişiye neden köyden göç etmek istedikleri sorulduğunda, %13 (2 kişi)'ü daha iyi bir yaşam, %7 (1 kişi)'si daha iyi bir eğitim, %73 (11 kişi)'ü daha iyi bir iş imkanı ve %7 (1 kişi) daha iyi bir sağlık hizmeti almak cevabını vermiştir (Grafik 6).

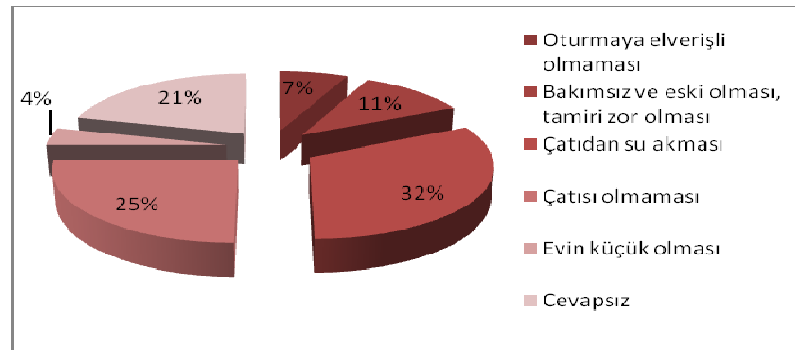
Grafik 6: Köyden Göç Etme İsteme Nedenleri

- Ankete katılanların %100'ü evlerinde yaz kış oturmakta olduklarını belirtmişlerdir.
- Oturdukları evden memnuniyet duyup duymadıklarının belirlenmesi amacıyla sorulan soruya %64 (49 kişi)'ü memnun olduğu yönünde görüş belirtirken, %36 (28 kişi)'sı memnun olmadığını belirtmiştir (Grafik 7).

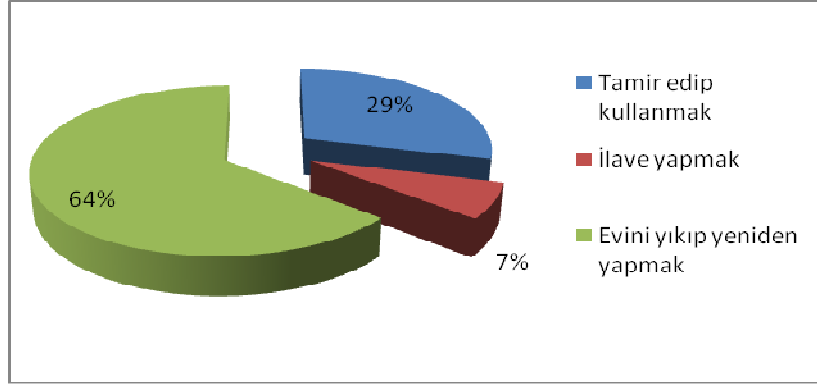
Grafik 7: Oturulan Evden Memnuniyet

- Memnun olmayan 28 kişinin nedenleri ise oturmaya elverişli olmaması %7 (2 kişi); bakımsız ve eski olması, tamiri zor olması %11 (3 kişi); çatıdan su akması %32 (9 kişi); çatısı olmaması %25 (7 kişi); evin küçük olması %4 (1 kişi) şeklindedir. Kalan %21 (7 kişi) ise soruyu cevaplamamışlardır (Grafik 8).

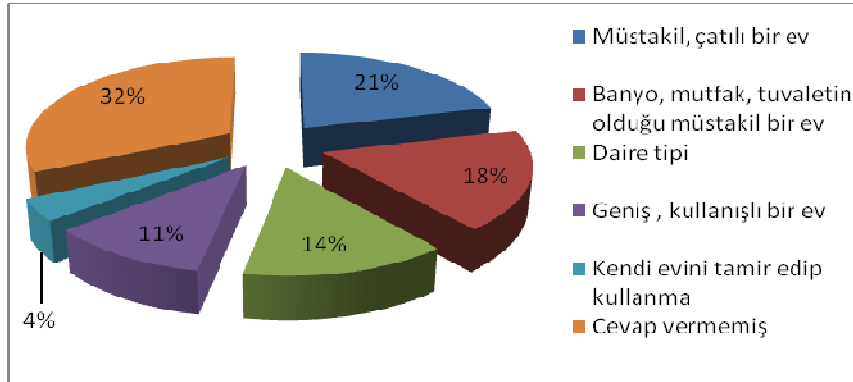
Grafik 8: Oturulan Evden Memnun Olmama Nedenleri

- Memnun olmayanlara ne yapmak istedikleri sorulduğunda %29 (8 kişi)'u evini tamir edip kullanmak, %7 (2 kişi)'si ilave yapmak, %64 (18 kişi)'ü de evini yıkıp yeniden yapmak istediklerini belirtmişlerdir (Grafik 9).

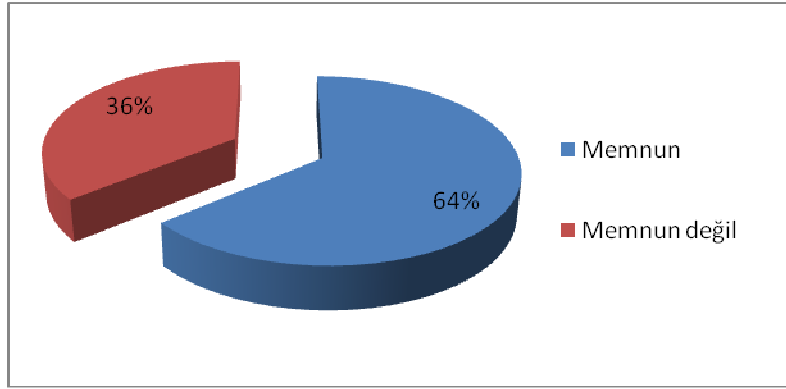
Grafik 9: Memnuniyet Duymayanların Ne Yapmak İstedikleri

- Memnuniyet duymayanlara nasıl bir evde yaşamak istedikleri sorulmuş olup; %21 (6 kişi)'i müstakil, çatılı bir ev; %18 (5 kişi)'i banyo, mutfak ve tuvaletin olduğu müstakil bir ev; %14 (4 kişi)'ü daire tipi; %11 (3 kişi) geniş, kullanışlı bir ev; %4 (1 kişi)'ü kendi evini tamir edip kullanmak istediğini belirtmiştir. Kalan %32 (9 kişi)'si ise soruya cevap vermemiştir (Grafik 9) .

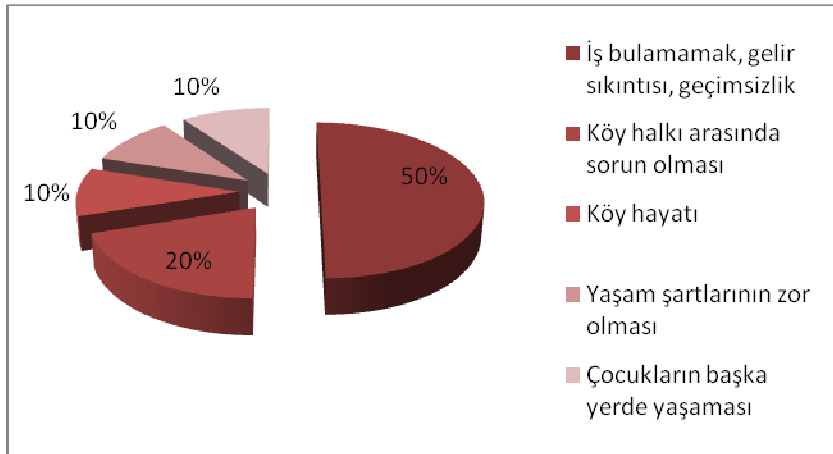
Grafik 10: Memnun Olmayanların Ev İstekleri

- Ankette Ocaklı Köyü'nde yaşamaktan memnun olup olunmadığıyla ilgili soruya ise %83 (64 kişi) oranında memnun olduğu yönünde, %13 (10 kişi) oranında memnun olunmadığı yönünde görüş belirtilirken; %4 (3 kişi)'lük dilim tarafından ise soru cevaplanmamıştır (Grafik 10).

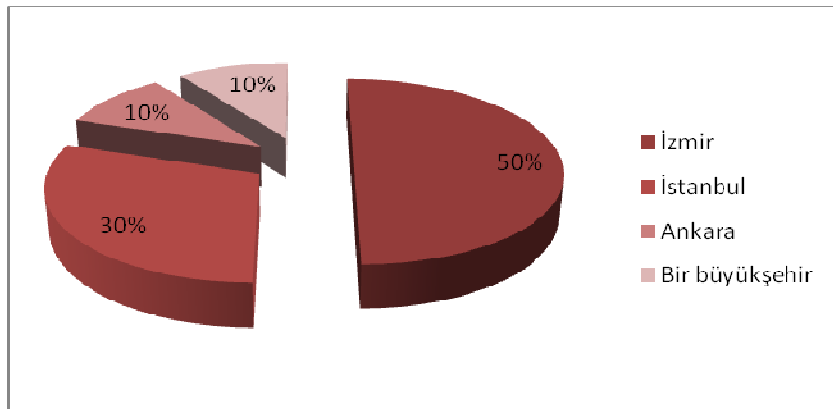
Grafik 11: Ocaklı Köyü'nde Yaşamaktan Memnuniyet Duyulup Duyulmadığı

- Ocaklı'da yaşamaktan memnun olmayanlara nedeni sorulmuş ve %50 (5 kişi)'sinden iş bulamamak, gelir sıkıntısı, geçimsizlik; %20 (2 kişi)'sinden köy halkı arasında sorun olması; %10 (1 kişi)'undan köy hayatı; %10 (1 kişi) yaşam şartlarının zor olması; %10 (1 kişi) çocukların başka yerde yaşaması şeklinde cevaplar alınmıştır (Grafik 11).

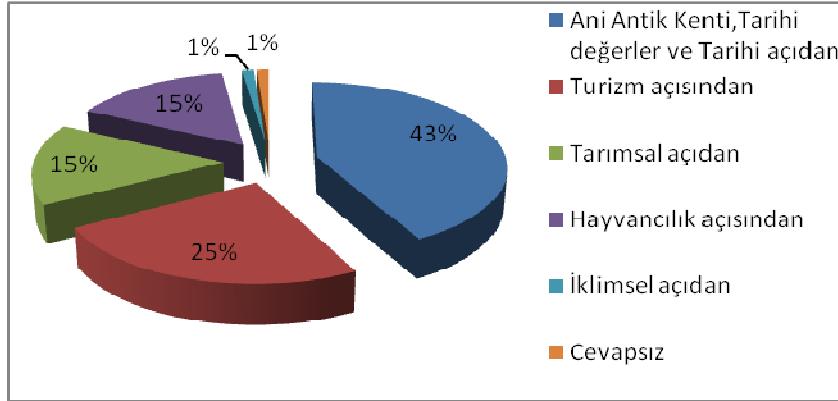
Grafik 12: Ocaklı Köyü'nde Yaşamaktan Memnun Olmama Nedenleri

- Memnun olmayanlardan %50 (5 kişi)'si İzmir'de yaşamak isterken, %30 (3 kişi)'u İstanbul, %10 (1 kişi)'u Ankara, %10 (1 kişi)'u bir büyükşehirde yaşamak istediğini söylemiştir (Grafik 12).

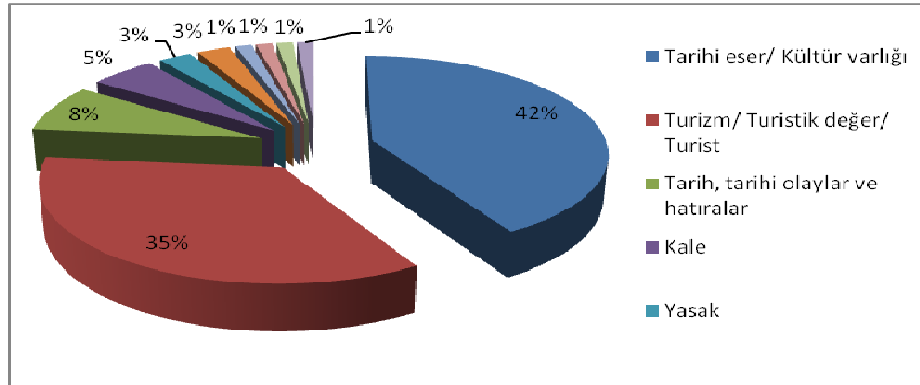
Grafik 13: Yaşamak İstedikleri Yerler

- “Bölge hangi açıdan değerlidir?” sorusuna % 43 (36 kişi)’ü Ani Antik Kenti, tarihi değerler ve tarihi açıdan; %25 (21 kişi)’i turizm açısından; %15 (13 kişi)’ü tarımsal açıdan; %15 (13 kişi)’i hayvancılık açısından; %1 (1 kişi)’i iklimsel açıdan şeklinde cevap verirken kalan %1 (1 kişi)’i ise soruyu yanıtlamamıştır (Grafik 13).

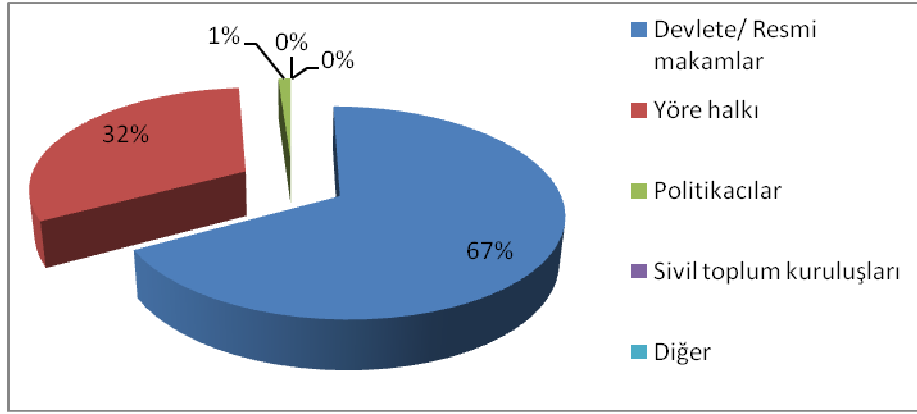
Grafik 14: Bölgenin Hangi Açıdan Değerli Olduğu

- Ani deyince akla ne geldiğine ilişkin soruya katılımcıların %42 (32 kişi)’si tarihi eser/kültür varlığı; %35 (27 kişi)’i turizm/turistik değer/turist; %8 (6 kişi)’i tarih/tarihi olaylar ve hatıralar; %5(4 kişi)i kale, %3(2 kişi)ü yasak; %3(2 kişi)ü ipek yolu ve ticaret kenti; %1 (1 kişi)’i piknik yeri; %1 (1 kişi)’i yıkıntı; %1 (1 kişi)’i nimet şeklinde cevap verirken, %1 (1 kişi)’i ise cevap vermemiştir (Grafik 14).

Grafik 15: Ani Deyince Akla Ne Geldiği

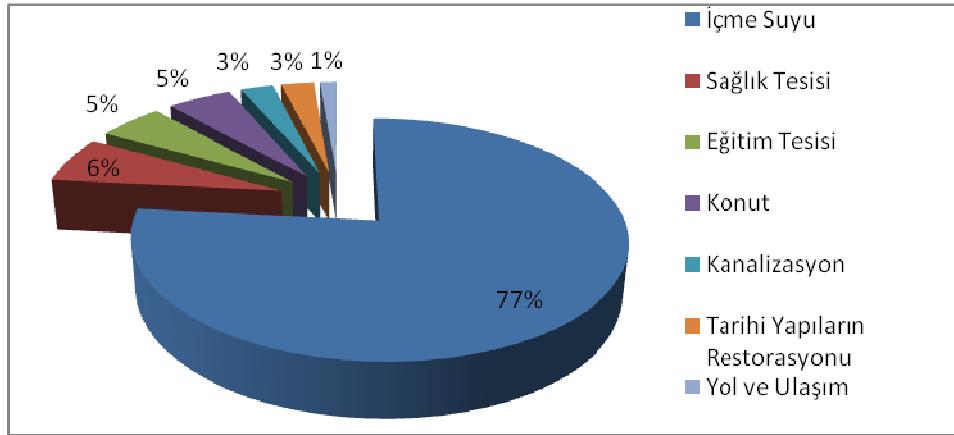
- Ani’de bulunan eserlerin korunmasının Ocaklı’yı nasıl etkileyeceğine ilişkin bir soru sorulmuş olup, soruda verilen maddelere katılıp katılmadığı dikkate alınmıştır. Bu maddelerden arazilerin değerinin artacağına katılanların oranı %90 (69 kişi); yapıların değerinin artacağına katılanların oranı %91 (70 kişi); yeni iş imkanları yaratacağına katılanların oranı % 96 (74 kişi); kültürü geliştireceğine katılanların oranı %100 (77 kişi); ekonomiyi canlandıracağına katılanların oranı %96 (74 kişi); altyapı yatırımlarını geliştireceğine katılanların oranı %99 (76 kişi) ve hizmetlerin düzeltilene katılanların oranı %99 (76 kişi)’dur.
- Ani’yi korumak için sorumluluğun en fazla kimde olduğuna ilişkin soruya %67 (61 kişi)’ü devlet/resmi makamlar; %32 (29 kişi)’si yöre halkı; %1 (1 kişi)’i politikacılar cevabını vermiştir. Sivil toplum kuruluşları ve diğer sınıfları boş bırakılmıştır (Grafik 15).

Grafik 16: Aniyi Korumak İçin En Fazla Sorumluluğa Sahip Olma Durumu

- Köyde en çok neye ihtiyaç olduğuna ilişkin soruya;

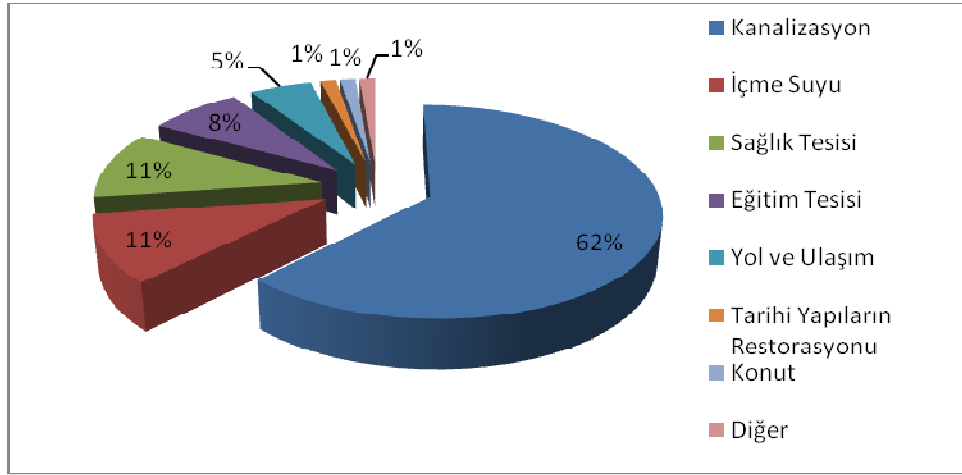
I.sırada %77 (59 kişi) içme suyu¹¹⁴, %6 (5 kişi) sağlık tesisi, %5 (4 kişi) eğitim tesisi, %5 (4 kişi) konut, %3 (2 kişi) kanalizasyon, %3 (2 kişi) tarihi yapıların restorasyonu, %1 (1 kişi) yol ve ulaşım cevapları verilmiştir (Grafik 16.1).

Grafik 17.1: Ocaklı Köy'ünde İlk Sıradaki İhtiyaçlar

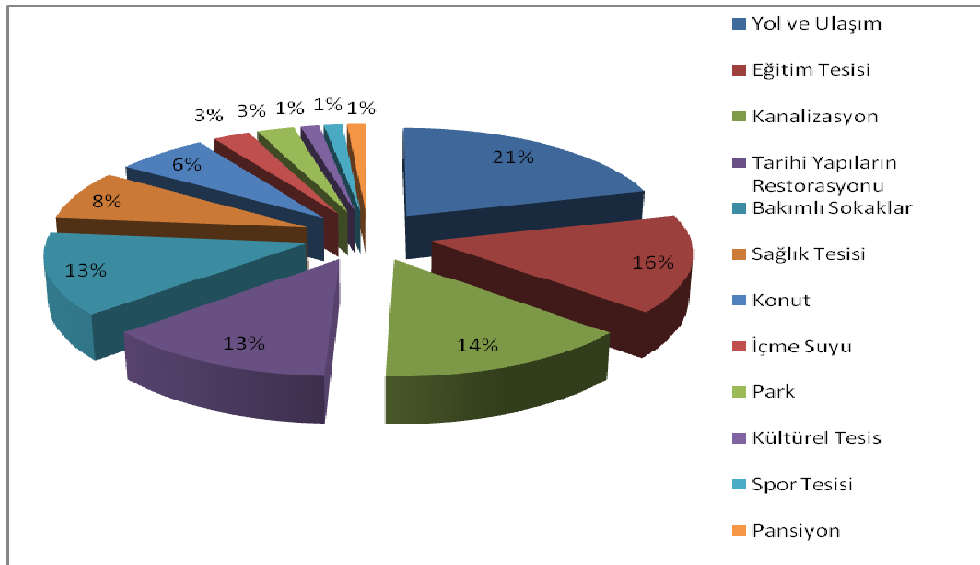
II.sırada %62 (48 kişi) kanalizasyon, %11 (8 kişi) içme suyu, %11 (8 kişi) sağlık tesisi, %8 (6 kişi) eğitim tesisi, %5 (4 kişi) yol ve ulaşım, %1 (1 kişi) tarihi yapıların restorasyonu, %1 (1 kişi) konut, %1 (1 kişi) diğer cevapları verilmiştir (Grafik 16.2).

¹¹⁴ Yönetim Planı onay süreci tamamlanmadan içme suyu sorunu çözülmüştür.

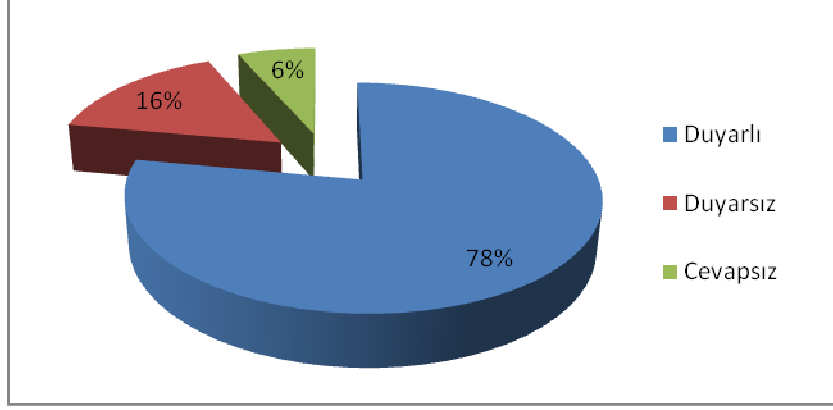
Grafik 17.2: Ocaklı Köy'ünde İkinci Sıradaki İhtiyaçlar

III.sırada ise %21 (16 kişi) yol ve ulaşım, %16 (12 kişi) eğitim tesisi, %14 (11 kişi) kanalizasyon, %13 (10 kişi) tarihi yapıların restorasyonu, %13 (10 kişi) bakımlı sokaklar, %8 (6 kişi) sağlık tesisi, %6 (5 kişi) konut, %3 (2 kişi) içme suyu, %3 (2 kişi) park, %1 (1 kişi) kültürel tesis, %1 (1 kişi) spor tesisi, %1 (1 kişi) pansiyon cevapları verilmiştir (Grafik 16.3).

Grafik 17.3: Ocaklı Köyü'nde Üçüncü Sıradaki İhtiyaçlar

- Ani'de yer alan tarihi yapıların korunması tüm katılımcılar tarafından desteklenmektedir.
- Yöre halkının kültürel değerlere duyarlı olup olmadığına ilişkin soruya %78 (60 kişi)'i duyarlı, %16 (12 kişi)'sı duyarsız olduğunu belirtirken; %6 (5 kişi)'sı ise cevap vermemiştir (Grafik 17).

Grafik 18: Yöre Halkının Kültürel Değerlere Duyarlılığı

Duyarlı olmayan kişilere karşı ne yapılması gerektiğine ilişkin olarak kültür bilgisi verilmesi, yaşam şartlarının (kültürel ve ekonomik) iyileştirilmesi, eğitim verilmesi, hayvanların alana girişinin ve otlatılmasının engellenmesi, Ani'nin yerel halka gelir getirmesinin sağlanması, yerel halka otlak olarak kullanılabilir bir mera tahsis edilmesi gibi öneriler getirilmiştir.

- Yapılan ankette 77 katılımcıdan 9'u alana ilişkin diğer düşüncelerini de dile getirmiş olup bu düşüncelere aşağıda yer verilmiştir:
 - Ani'de iş imkanı olduğu takdirde göçün olmayacağı
 - Ani Kültürel Peyzajı'nda istihdam edilen bekçi sayesinde alanın daha az zarar gördüğü
 - Konutların iyileştirilmesi gerektiği
 - Ani'de iş imkânlarının yaratılması gerektiği
 - Turistlerin daha iyi eğlenmesi için motel tarzı işletmelerin kurulması gerektiği
 - Köylünün yapacağı çok şey bulunmadığı, alana devletin sahip çıkması gerektiği
 - Su ve kanalizasyon sistemine ihtiyaç duyulduğu, Ani korunduğu takdirde göç edenlerin geri gelebileceği
 - Köyde yeterli sağlık hizmeti verilmediği, bu nedenle il merkezindeki sağlık hizmetlerine erişim için devletin ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi